معارف وزیرلیگی

تعلیمی نصاب و معلم تربیه‌لش

مرکزی معینیتی

تعلیمی نصاب انکشافی و درسلیک

کتابلر تألیفی عمومی ریاستی

اۉزبېک تیلی

تۉقّیزینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۶

بو کتاب افغانستان اسلامی جمهوریتی معارف وزیرلیگی گه تېگیشلی دیر. بو وزیرلیگی نینگ رسمی اجازه‌نامه‌سی‌دن تشقری، اونی چاپ اېتیش، ترقه‌تیش، کۉپه‌یتیریش، ترجمه، نسخه کوچیریش، تصویری یا الکترونیکی ذخیره قیلیشی اجازه اېمس، متخلف‌لر قانون آرقه‌لی تعقیب بۉله‌دیلر.

معارف وزیرلیگی

تعلیمی نصاب و معلم تربیه‌لش

مرکزی معینیتی

تعلیمی نصاب انکشافی و درسلیک

کتابلر تألیفی عمومی ریاستی

اۉزبېک تیلی

تۉقّیزینچی صنف درسلیک کتابی

۹- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۶ هـ . ش.

مؤلفلر: محمدحلیم یارقین، برهان‌الدین نامق، غلام‌سخی وکیلزاده، حفیظ‌الله رحیق، نصرت الله عثمانی

ادیتورلر: دوکتور شفیقه یارقین و برهان الدین نامق

تېکشیرووچی: الحاج حیات الله عثمانی

دیپارتمنت باشلیغی: معاون مؤلف اتوب الله قویاش

دینی، سیاسی و فرهنگ کمیته سی:

- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش و درسلیک کتابلر تألیفی عمومی ریاستی ده معارف وزیرلیگی نینگ مشاوری حبیب الله راحل
- اسلامی تعلیمات دیپارتمنتی نینگ مسلکی عضوی مولوی عبدالوکیل

نظارت کمیته سی:

- معارف وزیرلیگی تعلیمی نصاب، معلم تربیه‌لش و ساینس مرکزی نینگ معینی دکتور اسدالله محقق
- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش پروژه سی مسوولی دکتور شیرعلی ظریفی
- تعلیمی نصاب یوکسلتیریش و درسلیک کتابلر تألیفی عمومی ریاستی سرپرستی دکتور محمد یوسف نیازی

کمپوز و دیزاین:

- نجیب الله نیازی

چاپ ایشلری تنظیم ایتووچیسی:

- نشرات رییسی محمد کبیر حقمل

بسم الله الرحمن الرحيم

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچي یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د اوزبیکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مودی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم
معارف وزیری نینگ پیامی

انسان‌نی احسن تقویمده یره‌تگن و اونگه سؤزلش کوچینی بغیشله‌گن و بیلیم و اندیشه بیلن آراسته ایتگن الله‌گه بی‌نهایت ثنا و صفت‌لر و انسانیت‌نینگ بویوک معلمی و هدایت و یاختی‌لیک و رحمت کیلتیروچی اسلام دینی‌نینگ اولوغ پیغمبری حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم گه چیک‌سیز درودلر بؤلسین.

هر بیر جامعه‌ده تعلیم و تربیه هر بیر اؤزگریش‌نینگ باشلنیش نقطه‌سی و رواجله‌نیش توپ تاشی دیر. تعلیم و تربیه‌نینگ اساسی هدفی انسان‌نینگ بالقوه کوچینی حرکت‌گه سالیش و اونینگ ایچکی استعدادلرینی یاریتیش دیر.

درسلیک کتاب‌لر تعلیم و تربیه‌نینگ اینگ مهم عنصرلریدن بیری سنله‌دی. کتابلر هردایم ینگی بیلیم و اؤزگریش‌لر و علمی انکشاف‌لر بیلن بیرگه و جامعه احتیاج‌لری‌گه ماس‌لشتیریب مهیا و تألیف ایتله‌دی و درسلیک کتابلر دینی و اخلاقی تربیه‌لش بیلن بیرگه حاصل بؤلگن بیلیم‌لرنی تاثیرلی یؤریق‌لر آرقه‌لی اؤقووچیلرگه انتقال بیریش ظرفیتی و مهارتی‌گه قادر بؤلیشی لازم.

قؤلینگیزده‌گی کتابلر، شو اساسده تالیف و تنظیم ایتیلگن دیر. معارف وزیرلیگی هردایم ینگی تربیه‌لش یؤریق‌لری اصولی‌گه تَیَه‌نیب، اؤلکه‌نینگ تعلیمی نصاب و درسلیک کتابلرینی اسلام مبین دینی اساس‌لری، ملی هویتی‌نی سقله‌شی و علمی معیارلرگه مطابق تیارلب، اؤقووچیلرنینگ استعدادینی برچه اخلاقی و علمی زمینه‌لرده یاریتیب، اولرنینگ اؤیلش، ابتکار و تجسس حِس‌لرینی کوچه‌یتیریش‌گه اینتیله‌دی. بحث قیلیش و روادارلیک، اؤلکه سیورلیک تؤیغوسینی کوچلنتیریش، مهربانلیک، کیچیریم و بیرلیک فرهنگی‌نی رواجلنتیریش معارف وزیرلیگی‌نینگ ینه بیر ایستک‌لریدن بؤلیب، اولرنی درسلیک کتابلرده نمایان ایتیش کیره‌ک.

درسلیک کتابلرنینگ مسلکی اؤقیتووچیلری بؤلمه‌گن صورتده، نظرده توتیلگن هدف‌لرنی بیلدیره آلمه‌یدی. اؤقیتووچی، تعلیم و تربیه‌نینگ اینگ مهم رکنلریدن بیرته‌سی بؤلیب، اؤرگه‌تیش و تربیه‌لش برنامه‌لرینی آلغه آلیب باریب باره‌دی. اؤلکه میزده‌گی قرانغولیک و نادانلیککه قرشیلیک بیلدیرگن تعهدلی، ایچ کویر و یخشی اؤقیتووچیلردن، تعلیمی نصاب‌نی اخلاص و انیقلیک بیلن تطبیق ایتیب، اؤلکه‌میزنینگ باله‌لری و یاش‌لرینی بیلیم، اخلاق و معنویت‌نینگ اینگ یوکسک چوقّیسینی فتح ایتیش‌گه رهنما بؤلیشلرینی آرزو ایته‌من.

مردم‌نینگ جدی یاردمی بؤلمه‌گن صورتده اؤلکه‌میزنینگ اؤرگه‌تیش تیزیمی‌نینگ کامیابلیگی نامکن دیر. شونده‌ی افغانستان‌نینگ برچه شریف ملتی، اینیقسه عایله‌لر و عزیز اؤقووچیلرنینگ آته–آنه‌لریدن معارف هدفلری‌نینگ تحققی تؤغریسیده هیچ قنده‌ی یاردم‌لشیش‌لریدن واز کیچمس‌لیکلرینی ایسته‌یمن. همده برچه حرمتلی بیلیمدانلر، قدرلی یازووچیلر، تعلیم و تربیه متخصصلری و اؤقووچیلرنینگ آته–آنه‌لریدن درسلیک کتابلرنی یخشی‌لشتیریش تؤغریسیده ایزگو نظرلر و پیشنهادلر و معارف وزیرلیگی‌نینگ قؤله‌ی نقدلرینی ارائه ایتیب، یاردم بیریش‌لرینی ایسته‌یمن.

اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش، تألیف و چاپ قیلیش‌ده زحمت چیککن معارف و زیرلیگی‌نینگ برچه بیلیمدان مؤلف‌لری و اداری و فنی ایشلاووچی‌لریدن همده درسلیک کتابلرنی چاپ و ترقه‌تیشده یاردم بیرگن برچه ملّی و خلق ارا اداره‌لرگه صمیمی منّتدارچیلیک بیلدیریش‌نی لازم بیله‌من.

اداغده نهایت مهربان تینگری تعالی‌دن معارف مقدس آرمانلرینی تحقق ایتیش‌ده مین‌گه یاردم بیریشینی التماس ایته‌من. **إنه سمیع قریب مجیب**

دکتور اسدالله حنیف بلخی

معارف وزیری

هـ

فهرست

سان	عنوان	وقت	بیت
۱	حمد	ایکّی درسلیک ساعتی	۱
۲	حضرت محمد(ص) نینگ هجرت قیلگن‌لری	ایکّی درسلیک ساعتی	۵
۳	اینی – آغه‌لیک و تینگلیک	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰
۴	حادثه تؤستدن یؤز بیره‌دی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۴
۵	مطالعه اهمیتی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۰
۶	قوتیلیش طوقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۶
۷	صوفی الله یار	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۱
۸	ییماق نی حددن آشیرمنگ!	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۷
۹	تورکلر قنده‌ی خطلردن فایده‌لنگنلر	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۱
۱۰	گلبدن بیگیم	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۶
۱۱	هرات "مصلی" سی	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۱
۱۲	قرآن قصه‌لریدن احسن القصص	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۷
۱۳	تواضع و ادب	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۳
۱۴	امام زمخشری	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۶
۱۵	میرزا اولوغ بیک	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۱
۱۶	قهر و غضب نی ییـنگیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۸
۱۷	دموکراسی	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۳
۱۸	گور اؤغلی	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۸
۱۹	انسان حیاتیده برق نینگ نقشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۳
۲۰	قیسقه داستان	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۷
۲۱	یششده تجارت نینگ نقشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۱
۲۲	علّامه صلاح الدین سلجوقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۶
۲۳	حکایت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۱
۲۴	تنقید نی تن آلیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۶
۲۵	مجالس النفایس	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۱
۲۶	ایرکین‌لیک فرشته سی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۶
۲۷	امام بخاری(رح)	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۱
۲۸	موفقیت سرلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۵
۲۹	لغتلر		۱۳۹

بیرینچی درس

هدفلر:

۱- حمد، ثنا و صفت الله(جل جلاله) گه خاص‌لیگینی بیلیش.

۲- یاردمچی سؤزلر حقیده معلومات تاپیب ایشلته‌آلیش.

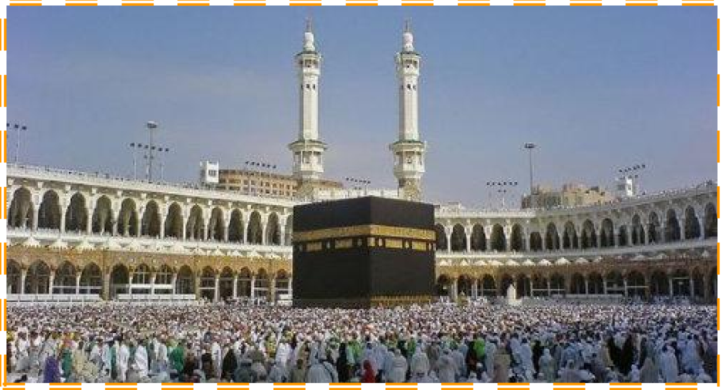

سؤراق:

نیگه تنگری تعالی گه حمد و ثنالر ایته‌میز؟

۲- تنگری تعالی گه قنده‌ی حمد و ثنالرنی اَیتیش کیره‌ک؟

حمد

ای حبیبینگ دین کیلیب حمدینگغه لا احصی ثنا
اوّل چو عاجز بؤلسه، وصفینگ کیم قیلا آلغای ینا
کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی انـدوه و غم
عیش و عشرت دور سینینگ عشقینگداغی، درد و عنا
گنج تاپسا منعم اؤلماس، کیمنی سین قیلسانگ فقیر
گنج بیرسه، مفلس اؤلماس، کیمگا سین بیرسنگ غنا
کؤنگلوم ایت معمور، مهرینگ بیرله، لیکن قؤیماغیل
نفس اندا قیلغالی، حرص و هوس، طرحین بنا
خسته کؤنگلومنی اؤزونگدین اؤزگادین، بیگانه قیل
اؤزگادین بیگانه قیلغاچ، قیل اؤزونگا آشنا

ظلمت هجرانینگ ایچــره یـؤل آزیب سرگشته‌مین
اؤز اؤزونگ ســـاری هدایت شــمعی بیـرله اهــدنا
لطف ایتیب عشـاق ارا یـــارب، نـوا قیـلغیـل نصیب
تا حســــینی نینگ مـقـامی بؤلســـــه بـو دار فنا

سلطان حسین میرزا بایقرا «حسینی»

اساسی توشونچه:

برچه ثنا و صفتلر الله(جل جلاله) گه یره‌شه‌دی، هرقنچه الله(جل جلاله) حقیده حمد و ثنـا اَیتیلسـه، اداغگه یتمه‌یدی. خوشلیک و قیغو بیره‌دیگن، بای و قشّاق قیلـه‌دیگـن هـم الله(جـل جلالـه) دیـر و توغری یؤلنی کؤرسه‌تیب، هدایت بیره‌دیگن هم الله(جل جلاله) دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بیتلرنی معنا قیلیب، مضمونینی اوچ اؤقووچی نوبت بیلن باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین:

ای حبیبنگ‌دین کیلیب حمدینگغه لا احصی ثنا
اول چو عاجز بؤلسه، وصفینگ کیم قیلا آلغای ینا؟
کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی اندوه و غم
عیش‌وعشرت دور سینینگ عشقینگداغی درد و عنا

۲- اوچ اؤقووچی نوبت بیلن درس متنینی دکلمه شکلیده اؤقیسین، سؤنگ بیر اؤقووچی درس مفهومینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سؤزلیک‌دن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

لا احصی، منعم، حرص، اؤزگا، اهدنا، دار فنا

اوی تاپشریغی:

حمد درسینی ایرکین ادبی نثرگه اؤزگریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

یاردمچی سؤزلر:

مستقل معناگه ایگه بؤلمه‌گن، گرامر مناسبت‌لرینی بیلدیره‌دیگن سؤزلر، یاردمچی سؤزلر دیبله‌دی.

اؤزبیک تیلیده یاردمچی سؤزلرنینگ اوچ توری بار:

۱- کمکچی، ۲- باغلاوچی، ۳- یوکلمه

یاردمچی سؤزلر، قؤشیمچه‌لردن عبارت دیر:

بیلن، اوچون، تمان، و، هم، همده، نخواهد که، خلاص، چی، می

۱- کمکچی (ربط): آت یا که آتلشگن سؤزنینگ باشقه بیر سؤزگه (کؤپراق فعل‌گه) تابع‌لنیشی‌نی کؤرستووچی یاردمچی سؤزلر، کمکچی سؤزلر دیبله‌دی، مثلاً: اوچون، بیلن، تمان،...

مثال: اوکه‌م اوچون کتاب آلدیم. قلم بیلن چیرایلی خط یازدیم.

۲- باغلاوچی (عطف): گپ بؤلک‌لرینی و گپلرنی اؤز ارا باغلش اوچون خدمت قیله‌دیگن یاردمچی سؤز باغلاوچی دیبله‌دی. مثلاً: و، همده، هم، لیکن،........

مثال: ساعت سکیزده مکتب زنگی اوریلدی، همده درس باشلندی. لیکن مین بوگون کیچراق کیلدیم.

۳- یوکلمه: سؤزلرگه یا که گپلر مضمونی‌گه قؤشیمچه معنا قؤشه‌دیگن یاردمچی سؤز، یوکلمه دیبله‌دی، مثلاً: نخواهد که، خلاص، چی، می، کو، حتی،....

مثال: هراتده تاریخی بنالرنی مین کؤرگن‌من، سین- چی؟

بیز حتّی دم آلیش کونلری هم ایش قیله‌میز.

فعاليتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی تۉلدیرینگ:

*- اي حبیبینگدین کېلیب................

اول چو عاجز بۉلسه،..................

*- کام و راحت دور سېنینگ..............

عیش و عشرت دور سېنینگ.............

۲- قوییده‌گی بیَتنی دقت بیلن اۉقیب، سۉنگ هر اۉقووچی اۉقیلگن بیت حقیده بیلگن‌لرینی یازسین. کېین تۉرت اۉقووچی توریب، یازگنینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین:

گنج تاپسا منعم اۉلماس، کیمنی سېن قیلسانگ فقیر

گنج بیرسه مفلس اۉلماس، کیمگا سېن بیرسنگ غنا

۳- اۉقووچیلردن ایکّی کیشی، درس متنینی دکلمه شکلده اۉقیسین و ایکّی کیشی مفهومینی باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۉزلر اوچون آلتی جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت محمدﷺ نینگ هجرت‌لری حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

۲- نحو حقیده معلومات تاپیش.

سؤراق:

۱- پیغمبریمیز کیم بیلن هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نیمه اوچون مدینهٔ منوره گه هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نینگ هجرت قیلگن‌لری

پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ ایلّیک اوچ یاشده ایدیلر و اؤن اوچ ییل بعثت‌دن کېین ربیع الاول آییده، مکهٔ مکرمه‌دن مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر. مدینهٔ منوره خلق‌لری مکهٔ مکرمه دن اولرنینگ هجرت قیلگن‌لرینی ایشیتیب، تانگ آتگنده یؤللری‌گه چیقیب، قویاش هوانی ایسیتگونچه، طاقتسیز کوتیب تؤخته‌دیلر. کېین مأیوس بؤلیب، ایشلریگه کېتدیلر، اینیقسه مهاجرلردن حضرت حمزهؓ نینگ طاقتلری طاق بؤلیب، تینچی بوزیلیب، پریشان حالتده، اَیتردی: حضرت محمدﷺ نینگ مکهٔ مکرّمه‌دن چیققن‌لری گه سکّیز کون بؤلاتیبدی؛ حاضرگچه کیلگن‌لری یؤق، یؤلده قیسی قیین‌چیلیککه اوچره‌دیلرمی؟ یؤق- یؤق! انشاءالله کیله‌دیلر، پیغمبریمیز جنابلری گه هېچکیم ضرر یېتکیزه آلمه‌یدی، محمدﷺ نبی اللهﷺ سیوه‌دی و اسره‌یدی.

حضرت محمدﷺ سکّیز کونده «قبا» دېگن جای‌گه یېتیب کېلـدیلر. قبـا، مدینـۀ منـوره دن آلتـی میـل اوزاقـده جایلشـگن دیـر. مدینـۀ منـوره اولوسـی، کـۉپ هلهلـه و خوشـلیک بـیلن پیغمبریمیزنی کوتیب آلدیلر.

بو یېرده عمرو بن عوف نینگ اۉغیل‌لریگه اۉن- اۉن بېش کونگچه مهمان بۉلدیلر و شو جایده قبا مسجدینی قوردیلر، بو مسجد، اسلام تاریخیده ایلک مسجد دیر. سۉنگره جمعه کونی مدینه تمانی‌گه حرکت قیلدیلر، جمعه نمازی وقتیده بنی سالم بن عوف دېگن یېرگه کېلدیلر، او یېرده هم بیر مسجد قوریب، بیرینچی جمعه نمازینی صحابه‌لر بیلن مدینۀ منوره‌ده اۉقیبدیلر.

پیغمبریمیز مدینۀ منوره‌گه کېلگنلریده، بوتون مدینه خلقی قووانیب، استقبال‌لریگه چیقیب، «الله اکبر، الله رسولی کېلدیلر، محمدﷺ کېلدیلر»، دېب کوتیب آلدیلر. بونده‌ی قووانچلی کون‌نی هېچ قچان مدینۀ منوره کۉرگن اېمس اېدی.

مدینۀ منوره نینگ باله‌لری، خوشلیک‌لریدن بو شعرنی قۉشیق شکلیده اۉقی اېدیلر:

طَلَعَ البَدرُ عَلَینا مِن ثَنِیات الوَدَاعِ   وَجَبَ الشکّر عَلَینا مَا دَعَا لِلّهِ دَاعِ

ترجمه: «ثنیات الوداع تمانیدن بیزلرگه اۉن تۉرت کېچه‌لیک آی چیقدی، الله تمانیگه داعی بۉلسه، بیزلرگه شکر اېتیش واجب دیر.»

مدینه خلقی‌نینگ هر بیریسی پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ نی اۉز اویی‌گه مهمان قیلیش‌نی آرزو قیلردی. لیکن اولر تېوه‌نینگ نۉخته‌سینی بۉش قۉیینگ، بو حیوان اللهﷻ تمانیدن مأمور دیر، او بویورگن یېرگه چۉکه‌دی، دېدیلر.

تېوه، یوریب- یوریب بیر یېرده توختـه‌دی، اویـاق- بویاققـه قـره‌ب، بقریـب اوشـه یېرگـه چۉکدی، شو یېر حضرت ابو ایوب انصاریؓ نینگ اویلری قرشی‌سیده، طف جمعیتـی بنـی نجـار طایفه سیدن بۉلگن ایکّی یتیم باله‌دن اېدی. رسول اللهﷺ یېرنی یتیملرنینگ ولـی‌سـیدن سـاتیب آلیب، او یېرده مدینه مسجدینی قوردیردیلر، حاضر اوشه مسجد، نبوی دېب، اتـه‌لـه‌دی. حضـرت محمدﷺ مسجد توزه‌لیب بوتگونچه، حضرت ابو ایوب انصـاریؓ نینـگ اوییـده مهمـان اېـدیلر و یشه‌یدیگن اویلرینی هم اوشه مسجدنینگ یانباشی‌ده قوردیردیلر.

پیغمبریمیزﷺ مسجد نبوی نینگ قوریلیش ایشلری‌ده هم قتنه‌شردیلر و صحابه‌لـر قیزیقیـب ایشلردیلر و هم اۉزلری اولرگه تاش کېلتیریب اَیتردیلر:

«اللّهُمَّ لَا یَمشَ إلّا عَیشَ الآخرة   فَاغفِر الانصَارِ وَالمُهاجِرَةَ

ترجمه: اي الله(جل جلاله)، آخرت حیاتیدن باشقه یخشی حیات یۉق، انصار و مهاجرلرنی بغیشله

پیغمبریمیز مدینۀ منورەده مقیم بۉلگن‌لریدن سۉنگ، حضرت عبدالله بن ابوبکرﷺ آته‌لری‌نینگ عایله‌لری بیلن حضرت محمدﷺ نینگ اهل و عیاللرینی مدینۀ منورەگه آلیب کېلدیلر.

حضرت محمدﷺ مدینۀ منورەده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر. (قرآنکریم ده پیغمبرلر داستانی، عفیف عبدالفتاح طیاره)

اساسی توشونچه:

حضرت محمدﷺ اۉن اوچ ییل بعثتدن کېین، ربیع الاول آییده مکۀ مکرّمه دن مدینۀ منوره تمانگه هجرت قیلدیلر، یۉلده کۉپ مشقتلرنی کۉریب، سکّیز کوندن سۉنگ مدینۀ منورەگه کېلدیلر. مدینه خلقی قوونچ بیلن اولرنی کوتیب آلدیلر و مدینۀ منوره ده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- پیغمبریمیز نینگ اۉسمیرلیک دورلری حقیده معلومات بیرینگ.

۲- درس متنینی ایکّی اۉقووچی نوبت بیلن اۉقیسین، سۉنگ ایکّی اۉقووچی پیغمبریمیز حقیده سۉزله‌سین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

ربیع الاول، تانگ آتگنده، اسره‌ش، ثنیات الوداع، نۉخته، چۉکماق، بوتگونچه

۴- هر قطاردن بیر کیشی بیر لغت نینگ معناسینی و باشقه‌قطاردن بیر اۉقووچی اوشه لغت‌گه یازگن جمله‌سینی اۉقیسین، شو شکلده قطارلر اداغیگچه دوام اېتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- پیغمبریمیز قیلگن غزالریدن آت توتیب، بدر غزوه‌سی حقیده بیلگن‌لرینگیزنی یازیب کېلتیرینگ.

نحو حقیده معلومات:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلری‌گه دقت قیلینگ:

*- پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ ایلیک اوچ یاشلریده، اؤن اوچ ییل بعثتدن کیین ربیع الاول آییده، مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر.

*قویاش نوری عالم نی یاروته‌دی.

*- غیرتلی باله چرچه‌گنینی بیلمه‌یدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده «حضرت محمد ﷺ هجرت قیلدیلر، قویاش نوری یاروته‌دی، باله بیلمه‌یدی»، گپ نینگ اساسی مضمونینی تشکیل ایته‌دیگن سؤزلر دیر. بونده‌ی سؤزلر، گپ بؤلکلری دییله‌دی.

گپ‌ده‌گی باشقه سؤزلر، گپ نینگ مضمونینی تؤلدیریش اوچون خدمت قیله‌دی. گپ نینگ کیم یا که نیمه حقیده ایتیلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤلک، ایگه دیب ایتیله‌دی و گپ نینگ ایگه حقیده نیمه دییلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤله‌گی کیسیم دییله‌دی. انه شونینگ‌دیک سؤز بیریکمه‌لری و گپ تورلری‌دن بحث قیله‌دیگن بیلیم، نحو دییله‌دی.

نحو عربچه سؤز بؤلیب، سؤزلیک‌ده بیش معناسی بار:

۱- قصد، ۲- تمان، ۳- اؤلچاو، ۴- تور، ۵- اؤخشش

اصطلاح‌ده نحو، گرامرنینگ ایکّینچی قسمی بؤلیب، اونده سؤز بیریکمه‌لری، گپ تورلری و گپ نینگ تؤغری یازیشمه‌سی اؤرگه‌نیله‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده ایگه و کیسیم‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیرینگ!

*- مدینهٔ منوره خلقلری حضرت محمد ﷺ نینگ هجرت قیلگنلرینی ایشیتیب، تانگ آتگنده کیله‌دیگن یؤلگه چیقیب، طاقتسیز کوتیب توخته‌دیلر.

*- حضرت محمد ﷺ قبا دیگن جایده ییتیب کیلدیلر.

*- پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ تیوه نینگ نؤخته‌سینی بؤش قؤیینگ، بو حیوان مأمور دیر، دیدیلر.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

- مدینهٔ منوره‌نینگ باله‌لری، پیغمبریمیز حق‌لریده قیسی شعرنی اؤقیب چیقدیلر؟

- حضرت محمد ﷺ مدینه منوره‌ده کیم‌گه مهمان بۉلدیلر؟
- او ییرده قورگن مسجدلری نیمه دیب اته‌له‌دی؟
- بو مسجد قه‌ییرده دیر؟
- اونینگ قوریلیش ایشلریده کیملر قتنشگن؟
- پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ نیگه مکّه‌دن مدینه گه هجرت قیلدیلر؟
- متن‌ده بیر عربچه شعر بار. اونینگ سۉزلری و معناسی نیمه؟
- حضرت عبدالله بن ابوبکر نیمه ایش قیلدی؟

۳- متنده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ هر قطاردن بیر اۉقووچی توریب، یازگن شعرنی اۉقیب، معنا قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن بیر پاراگرافنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ اوندن آت (اسم)، فعل، فاعل، مفعول، صفت، موصوف و آلماشلرینی آیریب، یازیب کېلتیرینگ.

اوچینچی درس

هدفلر:

۱- اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک حقیده معلومات تاپیب، تیریکچیلیک‌ده اوندن فایده‌لنیش.

۲- «عبارت» حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

سؤراق:

۱- انسان، رنگ، منصب، نسب و بایلیک نقطهٔ نظریدن باشقه‌لردن اوستونراق بؤله‌آله‌دی‌می؟ بو باره ده سؤزلنگ!

اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک

عزیز اؤقووچیلر! الله ﷻ قرآنکریم ده انسانلر نینگ کېلیب چیقیشی حقیده شونده‌ی دېب بویوره دی.

«ای انسانلر! سیزلرنی بیر آته و بیر آنه‌دن یره‌تدیم، تانیش و معرفت اوچون اَیری- اَیری ملتلر و قبیله‌لرگه بؤلدیم. الله ﷻ حضوریگه تقوالی و پرهیزگار کیشی مکرم و معزز دیر. الله ﷻ بنده‌لری نینگ برچه حالتلرینی بیلیب، یخشی و یمان قیله‌دیگن ایشلری‌دن آگاه دیر.»

بو آیت‌گه کؤره، بوتون انسان‌لر بیر آته- آنه فرزندلری بؤلیب، بیر- بیرلریدن هېچ قنده‌ی اوستون‌لیکلری یؤق، لېکن اوستونلیک‌لری تقوالری‌ده دیر، چونکه پرهیزگار کیشیلر الله ﷻ حضوریگه مقرب و مکرم دیرلر.

الله ﷻ نینگ اَیتگنی گه کؤره، انسان‌لر پول، منصب، رنگ، کوچ و نسب جهتیدن بیر- بیرلریگه اوستونلیک‌لری یؤق، بلکه برچه‌لری بیر- بیرلری بیلن تېنگ دیرلر. شونینگ اوچون، هېچ قوم، قبیله و ملّت اؤزینی یوقاری دېب، اَیته آلمه‌یدی.

- الله ﷻ قرآنکریم ده ینه بیر جایده بونده‌ی بویورگن دیر: مؤمن‌لر بیر- بیرلری بیلن اینی- آغه دیرلر.

بیر اینی- آغه هېچ قچان اۉز اینی- آغه‌سیگه ضرر یېتکه‌زیش‌نی ایسته‌مه‌یدی، شونده‌ی اېکن، انسانلر بیر- بیرلرینی حرمت قیلیب، اۉز حقلری‌گه قانع بۉلیب، باشقه‌لرنینگ حقلرینی ایاغ آستی قیلمسه؛ دایم بیر- بیری‌گه یخشیلیک قیلیب، یمانلیک نی روا کۉرمسه، اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک یره‌تیله‌دی.

امیر علیشېر نوایی، خمسه‌سیده یخشی‌لیک حقیده بونده‌ی دېیدی:

یخشیلیغ ار ایلاماسانگ ایش چاغی
ایلاماغیل باری یامانلیغ داغی

بۉلماسا تریاق ایلا جانینگغا بهر
سالماغیل اچّیغ بیلا جانینگغا زهر

اندا قایو امر که دلکش دورور
بارچادین احباب یوزی خوش دورور

اسرا اۉزونگنی بیراو آزاریدن
کیمساگا آزرده‌لیق اظهاریدن

اېل‌نی اۉزونگ جانبی‌دین ایمن اېت
اۉزنی طرب مسکنی‌گا ساکن اېت

قیلمه اولوس اهل و عیالیغا قصد
ایلاما اېل جانی و مالیغا قصد

هر نفسی قایغودین آزاد بۉل
یار و مصاحب‌لار ایلا شاد بۉل

دېمک منه شو اساسده من- منلیک، کبر و غرور، یمانلیک و باشقه‌لرگه بها بېرمه‌ی حقلرینی ایاغ آستی قیلیش، اۉز حقی گه قناعت قیلمه‌ی باشقه‌لرگه ظلم و جبر اۉتکزیش و شونگه اۉخشش یره‌مس عمللر نتیجه‌سیده اوروشلر اۉرته‌گه کېله‌دی. عقللی و بیلیملی انسانلر هیچقچان بیراو گه ظلم اېتیش و حقی نی ایاغ آستی قیلیش و یره مس عمللرنی بجریش گه حرکت قیلمه یدی. دایم قانون نی رعایت اېته دی و آدملر بیلن اینی- آغه لیک و تینچلیکده یشه‌یدی و تقوا نی همه ایشلرده معیار بیله‌دی.

اساسی توشونچه:

عقلی و بیلیملی انسانلر هیچقچان اوریش و یمان ایشلر و عمللرنی بجرمه یـدیلر. هـردایم اینی- آغه‌لیک و تینچلیکده یشب، تقوا و پرهیزگارلیک بیلن کون اوتکزه‌دیلر. قانون نـی رعایـت ایتیب، برچه انسانلرنی بیر آته و آنه دن بیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قرآنکریم انسانلرنی کیم‌لرنینگ اولادی بیله‌دی؟

۲- قوم- قوم، طایفه- طایفه و قبیله- قبیله قیلیب انسانلرنی یره‌تیشیدن مقصد نیمه دیر؟

۳- الله ﷻ و اونینگ پیغمبری انسانلرنینگ عزیز و مکرمی کیم نی بیله‌دیلر؟

۴- انسانلر نیمه نقطه نظردن بیر- بیرلریدن اوستون توره‌دیلر؟

۵- قوییده‌گی ایکّی بیتنی ایکّی اؤقووچی اؤقیسین، سؤنگ باشـقه ایکّـی اؤقـووچی نوبـت بیلن معنا و مفهومینی ایتسین:

اســرا اؤزونگنی بیــراو آزاریــدن	کیمســـاگا آزرده‌لیـق اظهاریــدن
ایلنی اؤزونگ جانبی‌دن ایمن ایت	اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن ایت

۶- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

موعظه، مقتدی، یره‌تیش، اوستونلیک، ذیحق، تریاق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی آیت شریف نینگ ترجمه‌سیدن فایده‌لنیب، قیسقه بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

مؤمن‌لر بیر- بیرلری بیلن اینی- آغه دیرلر.

گرامر قاعده‌لری

۱- اېل‌نی اۋزونگ جانبی‌دین ایمن اېت اۋزنی طرب مسکنی‌گا ساکن اېت.
۲- مدرسه‌میز مدرسی تانگ‌نمازینی اۋقیگندن سۋنگ، مقتدی‌لری‌گه، تورلی موعظه‌لر ایتردی.
۳- احمد بیر یخشی خبرنی اېشیتیب، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی.
۴- سلام اکه، بیر ساووق خبرنی اېشیتیب، کۋنگلی بوزیلیب کېتدی.
یوقاریده گی جمله لرده طرب مسکنی، تانگ نمازی، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی، ساووغ خبر، کۋنگلی بوزیلیب کېتدی، عبارت دېب اته‌له‌دی.
عبارت (عباره): بیر مفهومنی افاده‌لاوچی بیر و یا نېچه سۋزلر بیریکمه‌سی و یا باشقه شکلده بیر و یا نېچه سۋزلر بیریکمه‌سی مستقل شکلده گپلرگه قۋشیلیب، آت (اسم)، صفت و یا قید اۋرنیگه ایشله‌تیلسه، عباره دېیله‌دی، ساده‌راق قیلیب ایتگنده، بیرار توشونچه یا فکرنی افاده‌لاوچی سۋزلر بیریکمه‌سی، عبارت دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بۋش جایلرنی کېره‌کلی سۋزلر بیلن تۋلدیرینگ:
- مسجدیمیز خطیبی ...... مقتدی‌لریگه، موعظه ایتردی.
- بوتون انسان‌لر..... فرزندلری بۋلیب، بیر- بیرلریدن .... یۋق.
- من- منلیک، غرور، اۋزینی،......، باشقه‌لرگه بها بیرمه‌ی .... قیلیش، اۋز حقیگه قناعت قیلمه‌ی، باشقه‌لر.......و شولرگه اۋخشش ......، اورشلرگه سبب بۋله‌دی.
- مؤمن‌لر بیر- بیرلری......دیرلر.
- بیر اینی- آغه هیچ قچان......... ایسته‌مه‌یدی.
- شونده‌ی اېکن، انسانلر بیر- بیرلرینی ......، اۋز حقلری‌گه.....، باشقه‌لرنینگ.....قیلمسه؛ دایم بیر- بیری‌گه .....، یمانلیک نی روا کۋرمسه، .... یره‌تیله‌دی.
۲- درس متنینی دقت بیلن اۋقیب، سۋنگ اینی-آغه‌لیک و تېنگلیک حقیده تۋرت جمله یازینگ.
۳- قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن عباره‌لرنی بېلگی‌لب کۋرسه‌تینگ:
- چومچوق‌لر تېمیر قنات بۋلیب دیرلر.
- آسمان آله بولوت دیر.
- تیریکچیلیک مشقتی اېلکه‌ه گه آغیرلیک قیله‌دی.
- یمان حالت نی کۋریب، باشیمدن آنگیم اوچدی.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن، نوایی بیت‌لرینی معنا قیلیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱- ترافیک حادثه‌لری نینگ نېگه یوز بېریشی علت‌لرینی بیلیب، آلدینی آلیش.

۲- ترافیک قاعده‌لرینی اۉرگنیش و رعایت قیلیش.

۳- گپ و تورلرینی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- ترافیک قانونیدن رعایت قیلیش سیزگه نیمه فایده یېتیشتیره‌دی؟

۲- ترافیک حادثه‌لری قیسی وقتده یوز بېره‌دی؟

حادثه تۉستدن یوز بېره‌دی

موتر هیداوچیلیک کورسی نینگ اۉقیتووچیسی صنف‌گه کېلگنده، اۉقووچیلر هنوزگچه صنف دېوارلری‌گه بعضی یازوولر و چیزمه‌لرنی آسیش بیلن بند ایدیلر. اۉتگن درس‌ده اۉقیتووچی یۉللرده یوریش و یۉللردن اۉتیش قاعده‌لری باره‌سیده سۉزلب بېریش‌نی وعده قیلگن ایدی.

اۉقووچیلر اوچ گروه‌گه بۉلینگن ایدیلر؛ هر گروه یۉللرده یوریش و اولردن اۉتیش‌گه قره‌شلی قاعده‌لرنینگ بعضیلری حقیده کېره‌کلی معلوماتنی یازیب کېلتیرگن ایدیلر. هر گروپدن بیر کیشی اونی باشقه اۉرتاقلری تمانیدن اۉقیماقچی ایدی. اۉقیتووچی بوگونگی درس‌ده اۉقووچیلرنینگ

قیزیقیشی‌نی کۉریب، صنف دېوارلری‌گه بعضی یازوولر و چیزمه لرنینگ آسیلگنی‌دن جوده خورسند بۉلیب ایتدی:
- برچه‌نگیزدن ینگی درس حقیده علاقه و توجه کۉرستگنینگیز اوچون تشکر. اېندی نوبت بیلن یازگنلرینگیزنی اۉقیب بېرینگلر.
برچه‌دن آلدین بایسنقر اۉرنی‌دن توریب، اۉز گروپی تمانیدن یازگن مطلبی‌نی اۉقیب ایتدی:
«بونی یخشی بیله‌میزکه هرکیم تیریکچیلیکی‌گه ضرور بۉلگن نرسه‌لرنی ساتیب آلیش اوچون بازارگه، بیلیم اۉرگنیش اوچون کورسلر، مدرسه‌لر، مکتبلر، پوهنتونلرگه؛ کسل بۉلگن چاغیده شِفاخانه‌لرگه و بۉش وقتیده انترنیت کلپلر، کتابخانه‌لر، پارک‌لر و تفریحگاه‌لرگه باریش‌گه محتاج دیرلر.
کیشیلر، شهرلرنینگ کېنگلیگی و کتّه‌لیگی، فاصله‌لرنینگ اوزاقلیگی اوچون، موترلر و نقلیه واسطه‌لری بیلن باریش-کېلیش‌گه مجبور دیر. بوگونگی کونده برقی موترلردن تشقری، دېنگیزلرنی گېزه‌دیگن اۉنلب قبتلیک کېمه‌لر، سېس‌دن تېزراق اوچه‌دیگن و یوزلر کیشی و مینگلر تن یوکلرنی تاشی‌دیگن اوچاقلر هم موجود دیر، اما شهرلر ایچیده کۉپراق بایسکل و موترسیکل و تورلی موترلر قتنه‌ماقده.
نقلیه واسطه‌لریدن فایده‌لنیش بیر تماندن باریش-کېلیش مسأله‌سینی آسان قیلگن بۉلسه، باشقه تماندن بعضی قیین‌چیلیکلرنی هم کېلتیرگن. انه شو قیین‌چیلیک‌لرنی اره‌دن کۉته‌ریش اوچون بعضی قاعده‌لر وضع اېتیلگن. اولرنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. بولر بۉلمه‌گنده باریش-کېلیش مسأله سی تۉختب قاله‌دی.»
اوندن کېین شاهرخ سۉزگه چیقیب، دېدی:
بایسنقر ایتگنی‌دېک، ترافیک مقرره‌لرینی جدّی صورتده رعایت قیلیش، اساسی مسأله‌لردن بیری دیر. لېکن تأسف بیلن ایتیش کېره‌ک که بعضی هیداوچیلر و یۉلاوچیلر بو مقرره‌لرنی رعایت اېتمه‌یدیلر. اگر یۉللرده مناسب تېزلیک بیلن یورسه‌لر؛ هر قنده‌ی دهشتلی حادثه‌لرنینگ یوز بېریش خطری آزه‌یه‌دی. تجربه گه قره‌گنده کۉپینچه دهشتلی حادثه‌لر اېللیک کیلومتردن آرتیقراق تېزلیکده یوز بېره‌دی. اگر هیداوچیلر کېچراق یېتیشماق، یېتیشمه‌گندن کۉره یخشیراق، دېگن گپ‌گه توشونسه‌لر، هېچ‌قچان دهشتلی تېزلیک و سرعت بیلن یۉللرده یورمه‌یدیلر.»
اوندن سۉنگ، سنجر جاییدن توریب، بونده‌ی دېدی:
«ترافیک مقرره‌لری‌نی رعایت اېتیش، یلغوز هیداوچیلرنینگ بورچی بۉلمه‌ی، پیاده‌لر و یۉلاوچیلر تمانیدن هم بو مقرره‌لرنینگ رعایت اېتیلیشی ضرور دیر. اجتماعی قانونلردن تشقری،

جامعه‌ده هرج و مرج و باش- باشداقلیک یوز بېره‌دی، ترافیک مقرره‌لری هم اجتماعی قانونلرنینگ بیر بۆلیمی دیر، پیاده کیشیلر هم یۆللرده یوریب اۆته‌یاتگن چاغلریده اۆزلریدن خبردار بۆلیشلری کېره‌ک؛ نېگه که حادثه هېچقچان انساننی خبر قیلمه‌یدی.»

شاهرخ، بایسنقر و سنجرنینگ سۆزلریدن کېین اۆقیتووچی، اۆقووچیلرنینگ سۆزلریگه قۆشیلیب، بونده‌ی قۆشیمچه قیلدی:

«بولردن تشقری، بعضی کیشیلرنی کۆره‌میزکه یۆللردن اۆتیش وقتی‌ده کیچیک باله‌لرنینگ قۆللرینی اوشلمه‌یدیلر و بعضی‌لری هم احتیاط اېتمه‌ی موترلر آلدی‌دن شاشیلیب اۆته‌دیلر. اولرنینگ بو ایشلری کۆپ خطرلی دیر. اولرگه، یۆللرده چیزیلگن خطلر اوستیدن و یا هوا کۆپریکلری‌دن اۆتیشلری کېره‌ک.

دېمک، ترافیک مقرره‌لرینی رعایت قیلیش، کوتیلمه‌گن کۆنگولسیز حادثه‌لر آلدینی آلیش و اۆز جانیمیزنی سقلش اوچون ضرور دیر.»

اساسی توشونچه:

یۉللردن یوریب اۉتیش‌ده احتیاط بـۉلیش کېـره‌ک، نېگـه کـه کـۉپراق حادثـه‌لـر ترافیـک قاعده‌لرینی بوزیش و اولرگه پرواسیزلیک قیلیش‌دن یوز بېره‌دی. ترافیک قاعده‌لـری‌نـی رعایـت اېتیش، کوتیلمه‌گن کۉنگولسیز حادثه‌لرنی آلدینی آله‌دی و انسانلر حیاتی‌نی سقله‌یدی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن اېشیتیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

- هیداوچیلیک کورسی نینگ اۉقیتووچی‌سی صنف‌گه کېلگنده، اۉقووچیلر نیمه ایشلر بیلن شغللنگن اېدیلر؟
- اۉتگن درس‌ده اۉقیتووچی اولرگه نیمه باره‌ده معلومات بېریش‌نی وعده قیلگن اېدی؟
- بایسنقر سۉزگه چیقیب، نیمه‌لر دېدی؟
- حادثه قنده‌ی و قچان یوز بېره‌دی؟
- شاهرخ اۉز سۉزلریده نیمه‌لرنی انیقله‌دی؟
- سنجر اۉز گپلریده نیمه‌لر حقیده معلومات بېردی؟
- بولرنینگ سۉزلری اداغیده اۉقیتووچی، اولرنینگ گپلری‌گه نیمه‌لرنی قۉشیمچه قیلدی؟

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، ترافیک بېلگی‌لری حقیده اۉز فکرینی بیلدیرسین.

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریـب، ترافیـک قاعـده‌لـری نینـگ اهمیتـی بـاره‌سـیده باشقه‌لرگه گپیریب بېرسینلر و باشقه اۉقـووچیلر تـۉغری یـا نـاتۉغریلیگی حقیـده اۉز فکرلرینـی بیلدیرسینلر.

۴- هر قطاردن بیر- ایکّی کیشی توریب، ترافیک بېلگی‌لریدن اېنگ کېره‌کلـی‌لـری‌نینـگ رسمینی کۉرسه‌تیب، او حقده سۉزله‌سین.

۵- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، جمله‌لر توزینگ:

ترافیک، نقلیه، یۉلاوچی، هیداوچی، اوچاق، اجتماعی قانون

۶- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، بیر- بیـر لغـت‌نینـگ معنـاسـینی اَیتیـب، تـوزگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین.

۷- هر قطاردن بیر- بیر کیشـی توریـب، بیـر- بیـر پـاراگراف نینـگ قیسـقه مضـمونینی باشقه‌لرگه اېتیب بېرسین.

گرامر و قاعده‌لر:

گپ نینگ مضمون جهتی‌دن تورلری:

قوییده‌گی گپلر نی اؤقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- ایرگش‌نی اوکتم نینگ بلند سپس بلند گپیرگنی اویغاتدی.
- قووانچ بیلن آینور بیرگه یوریب، تیپه‌نینگ باشیگه چیقدی.
- سین بو نوروزده گل‌سرخ میله‌سینی کؤریش اوچون مزارشریف‌گه باره‌سن‌می؟
- زلیخانینگ یوره‌گیده‌گی گپ‌نی آنه‌سی قه‌ییردن بیلسین؟
- مینگه اؤزبیک تیلی کتابینی بیر!
- کیلینگ دوستلر! عزیز وطنیمیزنی اونوملی ایشلریمیز بیلن تینچ و آباد ایته‌یلیک!
- وطنیمیزنینگ ماوی آسمانی و اداغسیز کینگ‌لیکلرینی امان سقلش، هر بیریمیزنینگ اصلی و اساسی بورچیمیز سنه‌له‌دی!

یوقاریده، تورلی مضمون و آهنگده‌گی جمله‌لرنی اؤقیدینگیز. جمله‌لر، مضمون جهتی‌دن تؤرت تورگه بؤلینه‌دی: درک گپ، سؤراق گپ، بویروق گپ و اونداو گپ.

درک گپ:

بیرار واقعه حقیده حکایه قیله‌دی یا خبر بیره‌دی؛ مثال: بهار کیلدی، گل آچیله‌دی، سینی کؤرگنی کیله‌من.

سؤراق گپ:

سؤزلاوچی، اؤزیگه نامعلوم بؤلگن بیر مسأله باره‌سیده سؤره‌یدی؛ مثال: اؤقیش قچان باشلندی؟ صنفینگیزده قیسی اؤقووچی یخشی اؤقییدی؟

بویروق گپ:

بویروق، مصلحت، یلینماق، ایستک، دؤق - پؤپیسه، چقیریق کبی معنالرنی انگلته‌دی؛ مثال: لطف ایتیب، مینگه کتابینگنی بیر! خدایا، مینگه مدد بیر! درس‌نی شاشیلیب اؤقیمه!

اونداو گپ: حس - هیجان‌نی قؤزغته‌دی یا انگلته‌دی؛ مثال: منگو قالسین، افغانستان اولوسی! آلغه، عظمتلی وطن نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون!

فعالیتلر:

۱- تۉرت گروه‌گه بۉلینیب، قوییده‌گی گپلرنینگ تورلرینی کۉرسه‌تینگ:

- احمد بوگون کېلمه‌دی.
- محفل قچان باشلنه‌دی؟
- آت‌چاپرده عجیب بیر اۉغلاق مسابقه‌سی بۉلدی!
- آته‌جانیم بیزگه یخشی کتابلر ساتیب آلدیلر.
- بوگون قویاش توتیلرمیش!
- بوگون دۉل یاغیب، تاشقین کېله‌دی، دېب رادیو ایتدی. اویدن چیقمنگلر!
- محمود بوگون اېش‌گه تیارلنمه‌گن.
- تېگیرمان، سای‌نینگ قیسی تمانیده دیر؟
- درسینگ‌نی یخشی اۉقی!

۲- هرگروه اۉز ارا مصلحت قیلیب، گپ تورلری تعریفینی یادلب، هرتوری‌گه کمیده اوچ- اوچ مثال یازسینلر.

۳- هرگروه‌دن بیر- بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، گپ تورلریدن بیرینی تعریف‌لب، اۉشه توردن کمیده بیر ینگی مثال یازسین. باشقه گروهلر تۉغری یا ناتۉغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

۱- گپ نینگ تۉرتله توریدن کمیده اوچ- اوچ مثال یازیب، کېلتیرینگ!

۲- بیر ادبی انشا یازیب، اونده گپ تورلرینی ایشله‌تینگ و اداغیده قیسی جمله‌لر قیسی توردن‌لیگینی کۉرسه‌تینگ!

بیشینچی درس

هدفلر:

۱- حیاتده مطالعه اهمیتی و فایده‌لرینی بیلیش و اونگه قیزیقیش.

۲- درَک گیلرنینگ گرامر خصوصیتلرینی یخشیراق اؤرگنیش و ایشلته آلیش.

سؤراق:

۱- مکتب کتابلریدن تشقری، بیرار کتابنی اؤقیگن‌می‌سیز؟ اؤقیگن کتابینگیز نیمه باره‌سیده ایدی؟

۲- اؤقیگن کتابلرینگیزدن بیر کیچیک مطلب نی آَیتیب بیره آله سیزمی؟

مطالعه اهمیتی

بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر زمانده یشه‌یمیز. انسانلر حیـاتی نینـگ برچـه ترمـاقلری بیلیم و تخنیک بیلن یوغریلیب کیتماقده. حاضرگی زمانده هیچ بیر جامعـه، بیلـیم و تخنیـک‌دن تشقری یوکسه‌لیش و رواجلنیش‌گه ایریشه‌آلمه‌یدی.

ایندی‌لیکده، بیلیم و تخنیک و اونینگ یوتوق‌لری، اوزاق- اوزاق یورتلر، اؤلکه‌لر، ولایتلـر و قیشلاقلرگچه یېتیب بارماقده.

ایندی شونده‌ی ایکن، انسـانلر عصـری مـدنیتلی حیـات، همـده بیلـیم و تخنیـک طفیلـی یره‌تیلگن تورلی امکانیت‌لردن فایده‌لنماق مقصدیده یا که بیلیم و تخنیک یوکسه‌لیشی نینگ تیـز و تؤختاوسیز آقیمی بیلن اویغون و بیرگه حرکت قیلماق اوچون اولرنی اؤرگنماقلری کېره‌ک.

هر نسل نینگ بیلیم و تجربه‌سی اؤز زمانی یاشلری و کېله‌جک نسللرگه تورلی یؤللر ویؤسونلر آرقه‌لی یېتیب باره‌دی. بو آقیمده مکتب، مدرسه، کتابخانه و تورلی مطبوعات نشریه‌لری، قاله‌بېرسه، حاضرگی کونده اینیقسه رادیو، تلویزیون، کمپیوتر و انترنیت سایتلری جمعیت آنگینی اؤستیریش و برچه علمی ترقیات و ینگی‌لیکلردن با خبر قیلیشده مهم نقش اؤینه‌یدی.

بو مسأله ده مطالعه، علیحده اؤرین‌گه اېگه دیر. مطالعه، کیشیلرنینگ یاشی، بیلیم و تجربه اندازه‌سی‌گه باغلیق اېمس. هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسانگه کېره‌ک دیر. بو یؤل دن انسان نه یلغوز متخصص‌لیک مسلکی ساحه‌سی‌نینگ بیلیم و معلوماتینی آرتتیره‌دی؛ بلکه اونی تا باره ینگی‌له‌یدی. کیشی تورلی اؤلکه‌لر و علمی ساحه‌لرده‌گی عالملرنینگ علمی یوتوقلری، همده فعالیتلری بیلن یقین دن تانیشه‌دی. تورلی تاریخی، سیاسی- اجتماعی، علمی، ادبی و هنری معلومات نی قؤلگه کیریتیب، نتیجه‌ده بیلیم سویه‌سی و معلوماتی آشه‌دی و دنیا قره‌شی کېنگه‌یه‌دی.

تاغ ده گېزماق نینگ اؤزی تن گه قنچه فایده‌لی بؤلسه؛ بیر کېچه نی اؤقیش و مطالعه بیلن تانگ آتورماق هم انسان وجودیگه انه شونچه اونوملی دیر. بشر نینگ بوگونگی تمدنی حقیقت‌ده بیزدن آلدینگی نسللرنینگ تورلی بیلیم‌لر ساحه‌سیده قالدیرگن اؤلمس یادگارلیکلری طفیلی دیر. بو تمدنلرگه اېریشیش هم یلغوز اولرنینگ بیلیم‌لری و اؤی و فکرلری بیلن یقین دن تانیشیش حالده میسر بوله دی و بو مقصد گه بیزنی اېریشتیره‌دیگن بیرینچی نرسه اؤقیش و مطالعه دیر و شو بیلن ملتلر بیر تربیه‌لنگن نسل گه اېگه بؤله آله دیلر. اؤقیش و مطالعه نینگ اؤرنینی هېچ بیر نرسه تؤلدیرده آلمه یدی.

انه‌شو اوچون اؤسمیرلر و ییگیتلر اوچون مطالعه جوده ضرور دیر، چونکه بو یاشده انسان ذاتاً بیلیم اؤرگنیش و تجربه آرتتیریش مرحله‌سیده دیر.

بیلیملی یاشلر و تجربه‌لی ماهر کادرلرنینگ تورلی ساحه‌لرده ایشله‌ی آلیشلری ممکن. بو نرسه اساساً تحصیل و مطالعه آرقه‌لی یوزه‌گه کېله‌دی. بوگون مطالعه علاقمندلری اوچون شخصی و عامه کتابخانه‌لردن آلیب، تورلی مطبوعات و نشریات، انترنیت سایتلری آدملر اختیاریده دیر.

خلاصه قیلیب، اَیتگنده مطالعه آرقه‌لی قوییده‌گیلرنی قۉل‌گه کیریتیش ممکن:

۱- کیشی نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.

۲- کیشی بیلیم و تخنیک ترقیاتی و یوتوقلری بیلن تانیشیب، همقدم بۉله‌دی.

۳- کیشی تیزراق مناسب ایش‌گه کیره‌آله‌دی.

۴-کیشی جوده سالم و اونوملی ایش گه مشغول بۉله آله‌دی.

۵- کیشی نینگ بۉش وقتلری اینگ یخشی و فایده‌لی اۉته‌دی.

۶- کیشی یمان ایشلر، یمان عادتلر، یمان کیشیلرگه یۉلیقمه‌ی، تۉغری یۉلگه یۉللنه‌دی.

۷- کیشی نینگ حرمت- اعتباری جمعیت و تینگداشلری آره‌سیده آشه‌دی.

اساسی توشونچه:

بیلیم و علمی معلومات ارتتیریش هر بیر انسان اوچون ضـرور دیـر. بـو نرسـه تحصـیلدن تشقری، اساساً مطالعه آرقه‌لی حاصل بۆله‌دی. حاضرگی زمانده هیچ بیر یاش و قری جهان بیلیم و تکنالوژی ترقیاتی و یوتوقلریـدن اوزاق یشـه‌آلمـه‌یـدی، شـونینگ اوچـون، بیلـیم و معلومـات سویه‌سینی آشیریش ضرور دیر و بو آقیمده اۆقیش و مطالعه اساسی یۆل سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- اۆقوچیلردن بیری متن‌نی اۆقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تینگله‌سینلر.

۲- متنده‌گی جمله یا پاراگرافلردن قیسی بیری چیرایلی و یاقیملی دیر؟ اۆشه نـی توریـب، باشقه‌لرگه اۆقینگ.

۳- تۆرت کیشـی نوبـت بـیلن توریـب، باشـقه‌لرگـه مطالعـه قچـان و قنـده‌ی قیلینگنـی یخشیلیگی حقیده سۆزلب بیرسین.

۴- یانمه-یان اۆلتیرگن اۆقووچیلر، قنده‌ی کتاب یـا نشـریه‌نینـگ مطالعـه قیلینیشـی لازم دیگن موضوع حقیده فکر المشتیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فکرلرینی ایتیب بیرسین.

۶- قوییده‌گی سۆزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

مطالعه، ترماق، مبالغه، یوغریلماق، اویغون، ملکه‌لی

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر کتاب، مجله یا روزنامه نی مطالعه قیلیب، کیین مطالعه قـیلگن موضـوع حقیـده قیسقه‌چه ۵-۱۰ سطرلیک متنده فکرینی یازیب کیلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

«دره‌ک گپ»، گپ نینگ بیر توری دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی گپ (جمله)لرنی دقت بیلن اۉقینگ:

۱- بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر عصرده یشه‌یمیز.

۲- مطالعه هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسان اوچون ضرور دیر.

۳- مطالعه آرقه‌لی کیشی نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.

۴- مطالعه آرقه‌لی بۉش وقتلر اینگ یخشی و فایده‌لی اۉته‌دی.

۵- حاضرگی عصرده هیچ بیر جامعه بیلیم و تخنیک‌سیز یشه‌ی آلمه‌یدی.

۶- مطالعه کیشیلرنینگ یاشی، بیلیمی و تجربه‌سی اندازه‌سیگه باغلیق ایمس.

یوقاریده‌گی برچه گپ لرده مطالعه حقیده بیر فکر یا نظر حکایت قیلینگن یا خبر بیریلگن. گرامرده انه شونده‌ی گپلر «درک گپ» دیپیله‌دی. انیقراق تعریفی قوییده‌گیچه:

درک گپلر:

بیرار واقعه یا حادثه حقیده حکایت قیلووچی یا خبر بیلدیرووچی گپ «درک گپ» دیپیله‌دی؛ مثال: فتبال مسابقه سی برچه یاشلرنی اۉزیگه تارتدی.

«درک گپ» اساساً یوز بیرگن یا یوز بیریشی ممکن بۉلگن واقعه یا حادثه نی تصدیقلش یا انکار ایتیش آرقه‌لی یوز بیره‌دی؛ مثال: مهمانلر بوگون ییتیب کیلدیلر.

بو مثالده کیلتیریلگن گپ‌ده، یوز بیرگن بیر واقعه تصدیق‌لنگن و قوییده‌گی مثالده: «ایکلّه تیم حالیگچه گۉل اورالمه‌گنلر.» انکار مضمونی افاده‌لنگن. یوقاریده آلتی مثالدن ۱- ۴ مثاللر تصدیقلاوچی و ۵- ۶ مثاللر انکار ایتووچی «درک گپ»لر دیر.

«درک گپ»لر تینچ آهنگده تلفظ قیلینه‌دی. آهنگ، گپ سۉنگی‌گه تمان پسه‌ییب باره‌دی.

«درک گپ»لر تۉلیقسیز، شونینگدیک، ساده، قۉشمه و مرکب بۉلیشی ممکن. «درک گپ»لرنینگ آخریگه نقطه قۉییله‌دی.

انکار ایتووچی «درک گپ»لرده (مه، ایمس، یۉق کبی سۉزلر) انکار بیلدیرووچی واسطه‌لر سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی «درَک گپ»لرنینگ تصدیقلاوچی یا انکار اېتووچیلرینی بېلگی‌لنگ:

- آته‌م سفردن کېلدیلر.
- باشقه مېنده پول قالمه‌دی.
- اوکه‌م بوگون ایش گه بارمه‌یدی.
- ایسته‌سنگیز، سیزگه یاردم بېریشیم ممکن.
- اؤرتاغیم شو بوگون اوییدن چیقماقچی.

۲- بېش کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپ‌نینگ قنده‌ی‌لیگینی تنلب ایتسین.

۳- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته تصدیقلاوچی و بیرته هم انکار اېتووچی گپ یازسینلر.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن گپینی اؤقیسین و تورینی هم ایتسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی ناقص گپلرنی تصدیقلاوچی درَک گپلر بیلن توگللنگ:

- اؤرتاق جان، الماس بوگون.........................
- مېن بازاردن بیر کتاب.......................

۶- قوییده‌گی توگللنمه‌گن گپلرنی انکار اېتووچی درک گپلر بیلن توگللنگ:

- وعده قیلگن صنفداشلر...........................
- بیزنیکی‌گه کېلمه‌سنگ، مېن هم...........................

اوی تاپشیریغی:

۱- درس متنیدن ایکّیته تصدیقلاوچی و ایکّیته هم انکار اېتووچی درک گپ یازیب کېلتیرینگ.

آلتینچی درس

هدفلر:

۱- تۆغریلیک و چین سۆزلیک ابزگولیگینی بیلیش.

۲- سۆراق گپنی اۆرگنیب، سۆزله‌گنده و یازگنده ایشلته‌آلیش.

سۆراقلر:

الف) یلغانچیلیک عاقبتی حقیده قیزیقرلی حکایه یا واقعه‌نی اېشیتگن می‌سیز؟

ب) اۆرتاقلرینگیزنی تۆغری سۆزلی یا یلغانچی کیشیلردن تنله‌یسیزمی؟ نیگه؟

قوتیلیش طوقی

حکایت قیلینه دی کیم، تانیقلی عارف، بایزید بسطامی[۱] بیلیم اۆرگنماق اوچون بغدادگه کېتماقچی بۆلدی. شونده آنه‌سی: بوتون تورموش ساحه‌لریده تۆغریلیک و چین سۆزلیککه عمل قیلیب، هېچ قچان یلغان آیتمه دېب، اونگه اۆقتیردی و اوشبو سۆزلرگه عمل قیلیش وعده‌سینی اوندن آلدی.

بایزید قبول قیلدی. آنه سی اېسه، سفر خرجلری اوچون آته‌سیدن میراث قالگن بار- یۆغی قیرق دینارنی هم اونگه بېردی.

بایزید بغدادگه کېته‌دیگن بیرکاروان بیلن قۆشیلدی. بیر قنچه یۆل یورگندن سۆنگ، بیر گروه قراقچیلر اولرگه یوریش قیلیب، کاروان‌نی اۆره‌ب آلیب تله‌ماققه باشله‌دیلر. کېین کارونده‌گی برچه کیشیلرنی بیرمه-بیر تېکشیریب، بار-یۆقلرینی آله‌بېردیلر. نهایت نوبت بایزیدگه هم یېتدی.

قراقچیلردن بیری آیتدی:

- بونینگ هېچ نرسه‌سی یۆقلیگی اېتیدن بیلینیب تورگن. کییملری اېسکی و ییرتیق. اونینگ بیرار نیمه سی بۆلگنده، اوست- باشی یاپوق بۆلردی.

باشقه قراقچی دېدی:

- ای یېگیت، تېکشیریش‌گه وقتیمیزنی اۆتکزمه. اۆزینگ بیلن پولینگ بارمی؟

---

[۱] - بایزید بسطانی: ابویزید طیفور مشهور زاهدلردن بۆلیب، هجری (۲۶۱) ییلی وفات اېتگن.

بایزید جواب بېردی:

- هه!

قراقچیلر کولدیلر و قهقهلری اېسه، فضاده ینگرهدی.

اولردن بیری سۉرهدی:

- قنچه پولینگ بار؟

بایزید جواب بېردی:

- قیرق دینار!

قراقچیلر کولیب بیر- بیرلریگه دېدیلر:

- قۉیه بېرینگلر. او بیلن وقتینگیزنی ضایع قیلمنگلر. باشلیغیمیز کوتیب توریبدی، اونینگ قاشیگه بارهیلیک.

کېین باشلیغلری نینگ قاشیگه باریبدیلر. باشلیغ اولردن سۉرهبدی:

- کاروان نینگ برچه ماللرینی آلیب، اولرنی یخشی تېکشیردینگلرمی؟

- هه، کارونده نیمهیی که بار اېدی، آلدیک و برچهنی هم تېکشیردیک. فقط بیر کیشینی تېکشیرمهدیک که اوست و باشیده اېسکی و ییرتیق کېیملر اېدی و اوندن: نیمه‌نگ بار؟ دېب سۉرهگنیمیزده، او قیرق دیناریم بار، دېدی. بیراق بیز اونگه قرهمهدیک، چونکه اونینگ باش- ایاغیدن قشاقلیک و کمبغللیک یاغیلیب تورگن اېدی. شونینگ اوچون، اونی قۉییبیردیک. اونینگ بیر درمی هم بۉلگنده، بیزگه ایتمسدی.

قراقچیلرنینگ باشلیغی اَیتدی:

- اونی مېنینگ قاشیمگه کېلتیرینگلر، کۉرهیلیک- چی، نیمه اوچون شونداق دېبدی؟

قراقچیلر باشلیغی، بایزیدنی کۉریب، حیرت بیلن سۉرهدی:

- اې ییگیت، سېن تېلبه میسن؟ نیمه اوچون پولینگ بارلیگینی آچیقچهسیگه ایتهسن؟ اخیر، اولرنی مېن آلیب قۉییشیمنی بیلیب توریب سن کو؟

بایزید بسطامی ایتدی:

- مېن یلغان ایتمسلیککه اۉزیم بیلن عهد قیلگنمن و هېچ قچان بو عهدیمنی سیندیرمهیمن.

قراقچیلر باشلیغی ایتدی:

- خدا حق دیرکه بیز حیاتیمیزنی منکرات و اېل آزاریگه ضایع قیلدیک و خداوندنینگ عهد و پیمانینی سیندیریشدن قۉرقمهدیک ؛ بیراق بو ییگیت، اۉز عهدینی سیندیریشدن قۉرقهدی. اولوغ تنگریگه آنت ایچیب ایتهمن که، بوندن بویان اۉغیرلیک قیلمهیمن و یرهتگن نینگ

درگاهیکه توبه قیلیب، کېچیریم سؤره‌یمن. امید که اولوغ تنگریم مېنینگ توبه‌منی قبـول اېتیـب، گناهلریم‌نی کېچیرسه.

قراقچیلر، باشلیغ نینگ سؤزینی اېشیتیب، دېدیلر:

- بیز گناهلرده سېنگه ایزداشلیک قیلدیک. اېندی بؤلسه، توبه قیلیشده هم سینی یلغوزلتیب قؤیمه‌یمیز. قراقچیلیکده بیزنینگ باشلیغیمیز بؤلگنینگدېک، تېنگریگه قیتیشده هم یؤلباشچیمیزسن. بیز، بوندن بویان اؤغیرلیک قیلمه‌یمیز.

شونده‌ی قیلیب، قراقچیلر، آلگن برچه اؤلجه‌لرینی کاروانگه قَیتردیلر و آدملرنینگ ماللرینی اؤزلریگه بېریب، توبه قیلدیلر. کاروان هم بغداد یؤلیگه توشیب، کېتدی.

درس نینگ اساسی توشونچه‌سی:

صداقت و تؤغریلیک یوکسک انسانی فضیلتلردن بیری دیـر. بـو عـالی خصـلت نـه یلغـوز انسان نینگ اؤزیگه بېزه‌ک و قوتقروچی دیر، بلکه تؤغری یؤلدن آزگن کیمسه‌لرنی هـم تـؤغری یؤلگه یؤلـله‌یدی.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچینگیز درس متنینی اؤقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲- حکایتده‌گی قه‌ی بیر عبارت سیزگه یاقدی؟ هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تنله‌گن عبارتینی اؤقیب، او حقده نېچه آغیز سؤزله‌سین.

۳- تؤغریلیک و چین سؤزلیک حقیده یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لیکده بیر مقال یازسینلر و هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن مقالینی اؤقیسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولردن اوچته‌سینی تنلب، جمله توزینگ:

طوق، عارف، دینار، قراقچی، تله‌ماق، اېت، بوت، عقلدن آزگن، اؤلجه، خداحقی، ایزداشلیک، ینگره‌ماق

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- اې ییگیت، مالینگ بارمی؟
- سفردن قچان کېلدینگیز؟
- بابرنامه کتابینی اؤقیگن سیزمی؟
- بو کیشی نیمه‌نگیز بؤله‌دی؟

یوقاریده‌گی جمله‌لرده معلوم بیر موضوع یا نرسه حقیده سؤره‌لگن. گرامرده بونداق گپ لر "سؤراق گپ" دېیله‌دی. تعریفی قوییده‌گیچه:

سؤراق گپ: سؤزلاوچیگه نامعلوم بؤلگن نرسه، حادثه و واقعه حقیده سؤراقنی افاده‌له‌یدیگن گپ، "سؤراق گپ" دېیله‌دی؛ مثلاً: قچان کېلدینگ؟ بو ایشگه کوچینگ یېتر میکن؟ مېن بیلن یاردم بېره آله‌سیزمی؟

"سؤراق گپ" آرقه‌لی سؤزلاوچی بیان قیلگن فکرگه صحبتداشینی فکر بیلدیریش، تصدیقلش یا که انکار قیلیشگه اونده‌یدی.

"سؤراق گپ" عموماً سؤراق آلماشلری (کیم، نېگه، قچان، قیسی، نیمه، نیمه اوچون، قه‌یېرگه، قه‌یېرده، قه‌یېردن. . .)، سؤراق یوکلمه‌لری (می، چی، هه، یه . . .) آرقه‌لی افاده‌لنه‌دی، البته سؤراق آلماشلری جمله‌نینگ باشی (ایگه) و سؤراق یوکلمه‌لری جمله‌نینگ اداغی (کېسیم) ده کېله‌دی و "سؤراق گپ"لرنینگ اداغیگه سؤراق بېلگیسی (؟) قؤییله‌دی؛ اؤرنکلر:

- کیم مکتب کېته‌دی؟
- قیسی تیم یخشی اؤینه‌دی؟
- قچان امتحان آلینر ایکن؟
- اوی تاپشیریغینی بجردینگ می؟
- او، کتابینی بېردی، سېن- چی؟
- مهمانلر کېلدی می؟

فعالیتلر:

۱- درس نینـگ بیرینچـی بۉلیمیـده‌گـی حکایتـدن برچـه "سـۉراق گـپ"لرنـی بېلگیلـب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ. تـۉرت کیشـی نوبـت بـیلن توریـب، بېلگیلـب آلگـن گـپ‌لریـدن بیرته‌سینی اۉقیسین.

۲- قوییده‌گی گپلردن سۉراق گپلر توزینگ:

- مېن سفردن شوگون کېلدیم.
- مسابقه ساعت اوچده باشلندی.
- حشرگه برچه قۉشنیلر یاردم بېردیلر.
- مهمانلر اېرته‌لب جۉنب کېتدیلر.

۳- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن "سۉراق گپ"لریدن بیرته‌سینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر مصلحت‌لشیب، ایکیته "سۉراق گپ" تاووشلی اۉقیب، یازسینلر.

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یازگن "سۉراق گپ"لرینی یازسین.

۶- می، قچان و کیملر بیلن سۉراق گپلر توزینگ.

اوی تاپشیریغی:

«نیمه، نیمه اوچون، قیسی، نېگه، کیم، چی، می» کبی سـۉراق سـۉزلری بـیلن بیـر- بیـر سۉراق گپ یازیب کېلتیرینگ!

بیَتینچی درس

هدفلر:

۱- صوفی الله‌یار حقیده معلومات تاپیب، اونینگ اؤگیتلریدن تورموشده فایده‌لنیش.

۳- بویوروق گپلرنی اؤرگنیب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- صوفی الله یار نینگ شعرلریدن قیسی بیرار بیت نی اؤقیب بیره آله‌سیزمی؟

۲- صوفی الله یار شعرلریده کؤپراق نیمه‌لر حقیده سؤزله‌یدی؟

صوفی الله‌یار

الله‌قلی اؤغلی صوفی الله‌یارنینگ توغیلگن ییری کتّه قؤرغان دیر. او، اصلیده امارت و حکومت خاندانیدن بؤلیب، ابوالفیض خان حکومتی دورانیده کتّه قؤرغان و سمرقندده امارت و حکومت ایتردی، کیینچه‌لیک، حکومت و عملدارلیک‌دن استعفا قیلیب، جنیدالله لقبی بیلن داوروق قازانگن شیخ نوروزگه مرید بؤلیب، نقشبندیه طریقه‌سیگه کیردی و ارشاد و هدایت ایشلری بیلن شغللنه باشله‌دی.

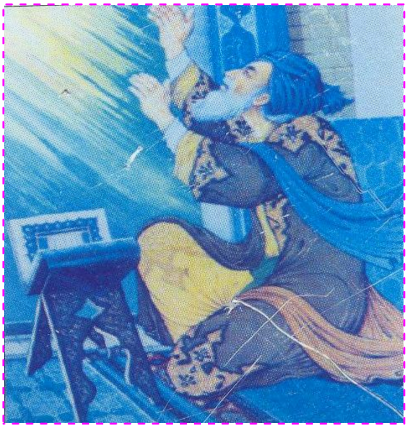

ختای و قبچاق قومی نینگ سمرقندگه باستیریب کیریشی‌دن کیین، اولرگه نصیحت و پند بیرماقچی بؤلدی، لیکن اولر صوفی الله‌یارنینگ پند و اؤگیتلریگه قولاق سالمه‌ی، ظلم و استبدادگه مشغول بؤلدیلر، بوندن آزرده خاطر بؤلگن صوفی الله‌یار، هجرتنی اختیار ایتدی و حصار ولایتی، قبادیان قیشلاغیگه کؤچیب کیتدی و انه شو ییرده تعلیم و تألیف ایشلری بیلن مشغول بؤلدی. صوفی الله‌یار، بابا رحیم مشرب بیلن عصرداش ایدی و مشرب، قبادیانگه کیلگنده ایکاولری کؤریشگن هم ایدیلر.

صوفی الله‌یار هجری شمسی ۱۱۳۲نچی ییلده قبادیان‌ده وفات ایتدی و اوشه ییرده کؤمیلدی.

صوفی الله‌یاردن مسلک المتقین، مرادالعـارفین، ثبـات‌العـاجزین، مخـزن‌المطیعـین، نجـات الطالبین و سراج العاجزین ناملی اثرلر بیزگه یېتیب کېلگن. او، ثبات العاجزین کتابیده اهـل سـنت و جماعه‌نینگ عقایدینی جوده یخشـی صـورتده نظـم اېـتگن و اونـی صـوفیانه نصـیحتلر بـیلن بېزه‌تگن و ارباب ذوق و اصحاب شوق قولاقلرینی مزین اېتگن.

صوفی الله‌یار کلامیدن بیر اۉرنک:

لقمان‌نینگ فرزندیگه نصیحتی:

نصیحت قیـــلدی فـــرزندیگه لقمـــان
سنگه جاهل کیشی بحث اېتسه، اې جان

جواب ایتغیل انگه شـــیرین و یومـــشاغ
مگـــر بۉلغـای جهـــالت خمریدن ســاغ

اگر نفـــع اېتمســـه، قیـــلمه اعـــاده
بۉلـور ایتغـــان ســـری جهلی زیـــاده

انگه سود اېتمسـه ایتمـــاغ، صـــوابی
ســکوت اېتمک دور اندین سۉنگ جوابی

کېل اې مومن، همیشه خوش عنـــان بۉل
مســـلمان بۉلســـه هرکیم، مهربان بۉل

آچیـــلغـــایســـــن انی کۉرگنـــده گلدېک
تواضـــع ایله خـــــدمتـــگار قُلـــدېک

ســــریغ یاغـــدېک انگه بۉلغیـــل ملایم
ســــوچــــوکلیکنی عسلدېک ایله دایم

توت اول دۉستونگنی سوت اوستیده قیماق
عزیز جانینگچه کۉرگیـــل، بلـــکه بهراق

خدانینگ بـــویـــروغیـــدن تایسه ناگاه
برادرلیک اۉشـــــل دیر قیلســـنگ آگاه

اساسی توشونچه:

صوفی الله‌یار، سمرقندنینگ کتّه قۉرغانیدن بۉلیب، اوّللری حکومت ایشلریگه قتنه‌شـردی، اما کیینـراق عملدارلیکـدن واز کیچیـب، جنیـدالله «شـیخ نـوروز»گـه مریـد بۉلیـب، نقشـبندیه طریقه‌سیده تبلیغ و هدایت مقامیگه ایریشـدی و اولوسـلرنی تـۉغری یۉلگـه چقیـردی. ختـای و قبچاقلرنینگ هجومیدن سۉنگ، حصار ولایتیگه هجرت قیلیب، تعلیم و تصـنیف بـیلن مشـغول بۉلیب، کۉپگینه اۉگیتلرنی نظم قیلدی. او، اوشه ییرده وفات قیلیب، دفن ایتیلدی.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی تماندن درس متنی قرائت ایتیلگنده دقـت بـیلن ایشـیتینگ و قوییـده‌گـی سۉراقلرگه چقّان جواب بیرینگ:

- صوفی الله‌یار قه‌ییرلیک ایدی؟
- صوفی الله‌یارنینگ خاندانی نیمه ایشلر بیلن شغلّنر ایدیلر؟
- او، اوّللرده نیمه ایشلر بیلن مشغول ایدی؟
- کیینچه‌لیکده قیسی طریقتگه کیردی و نیمه ایشلرنی بجردی؟
- او، نیمه اوچون سمرقنددن حصارگه کۉچدی؟
- حصار ولایتیگه کیلگندن کیین نیمه ایشلر بیلن شغللندی؟
- اوندن قیسی کتابلر بیزگچه ییتیب کیلگن؟
- اثرلری نظمده‌می یا نثرده؟
- اونینگ اثرلری قیسی موضوعلرده؟

۲- اۉقووچیلر تـۉرت گـروه‌گـه بۉلینیـب، صـوفی الله‌یارنینـگ «لقمـان حکـیم، فرزندیگـه نصیحتی» دیگن نظمی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر گروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریـب، اۉز گـروه‌سـی فکرینـی قیسـقه‌چـه ایتیـب بیرسینلر، باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن صوفی الله‌یارنینگ نظمینی دکلمه قیلسینلر، باشقه‌لر قنده‌ی اۉقیلگنی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی سۉزلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

جاهل، اعاده، خمر، عنان، تواضع، تایماق

۶- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی اۉقیسین، باشقه‌لر اۉز فکرلرینی بو باره‌ده بیان ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

«لقمان حکیم‌نینگ فرزندیگه نصیحتی» نظمینی ایرکین بدیعی نثرگه اۉگیریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

بویرووق گپلر:

قوییده‌گی بویرووق گپلرگه دقت قیلینگ:

- یمانگه یقینلشمه، بلاسی یوقر.
- قازانگه یقینلشمه، قراسی یوقر.
- مقتنچاق بۆلمه‌نگ، خجالت تارتمه‌یسیز.
- بیلیم آلسنگ، بیلیب آل!
- اۆرمانگه بارمه، اگر بارسنگ، یراق آل!
- سېن بونده‌ی جیرکنچ ایشلردن قۆلینگنی تارت، اولرگه زنهار میل کۆرستمه!
- آدمی ایرسانگ، دیماگیل آدمی
آنی که یۆق خلق غمیدن غمی (نوایی)
- اویده‌گی میده-چیده ایشلرنی اۆزلرینگیز قیلینگ، کتّه ایشلرگه برچه‌لرینگیز قتنه‌شینگیز!

یوقاریده‌گی جمله‌لرده نیچه موضوعلر باره‌سیده قیلیش یا قیلمسلیککه بویرووق بېریلگن دیر. شونده‌ی گپلر، بویرووق گپ دېیله‌دی.

بویرووق گپ:

بویورماق، ایسته‌ماق، مصلحت و مشوره بېرماق، یلینماق، دۆق-پۆپیسه قیلماق و چقیرماققه اۆخشه‌گن معنالرنی بیلدیره‌یاتگن جمله‌لرگه بویرووق گپ دېیله‌دی.

بویرووق گپ‌نینگ کېسیمی قوییده‌گیچه کېله‌دی:

۱- بویرووق میلی‌نینگ ایکّی شخص بیرلیگیده‌گی فعل بیلن و بویرووق میلیده‌گی فعل بیلن؛ مثال صورتده: میوه‌لرنی تېریش اوچون برچه باغبانلر ییغیلیشسین! تیلمچاق بۆلمه، خوار بۆله‌سن!

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اۋلتیرگنلر قوییده‌گی شعرلرنی اۋقیب، اولردن بویروق گپلرنی بېلگی‌لسینلر:

- نوایی، اوزه‌ت تنگری شکریغه تیل
نوا آرتوغ ایستر اېسنگ، شکر قیل
- سۆزونگنی که یخشی کۆررسن اۋزینگ
کۆرونمس یمان چون اېرور اۋز سۆزینگ
- نوایی‌گه طلب یارب شعار اېت
نېچه امید اېسه، امیدوار اېت
- الهی بو دولتدن اورسنگ نوید
نوایی‌نی هم قۋیماغیل ناامید

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، تخته‌گه بویروق گپنی بیلدیروچی بیر- بیر جمله یازسین، باشقه‌لر اونی تۋغری یا ناتۋغریلیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، بویروق گپنی انیقلاوچی بیر بیت شعر اۋقیسین، باشقه‌لر تۋغری یا ناتۋغریلیگی حقیده فکرلرینی آیتسینلر.

۴- یانمه-یان اۋلتیرگنلردن بیر کیشی توریب، بویروق گپ حقیده سۆزله‌سین، باشقه‌لر اۋز فکرلرینی آیتسین‌لر یا اونگه اۋرنکلر و آرتیقچه معلوماتنی قۋشسینلر.

۵- هر کیشی اۋز آلدیده بیر- بیر بویروق گپ یازسین، کېین هر قطاردن بیر- ایکّی کیشی توریب یازگن بویروق گپینی اۋقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

تۋرت- بېشته سۆراق جمله‌لر یازیب، اولرنی بویروق گپلرگه اۋگیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- آز ییماق فایده‌لرینی بیلیب، بو قاعده‌نی حیاتده رعایت قیلیش.

۲- گرامر قاعده‌لریدن «اونداو گپلر» حقیده معلومات تاپیب، اونی قۉلله‌ی آلیش.

سۉراقلر:

۱- کېره‌گیدن کۉپراق ییمک ییگن کیشی نینگ حالی قنده‌ی بۉله‌دی؟

۲- آز ییماق و آرتیقچه ییماق نینگ قنده‌ی فایده یا ضرری بار؟

ییماق‌نی حددن آشیرمنگ!

جامعه، انسانلردن توزیلگن. جامعه‌ده‌گی هر بیرکیشی یخشی یشش و یخشی تیریکچیلیک قیلیشنی ایسته‌یدی. یخشی حیات کېچیریش و ساغلام یشش هر بیر انسان نینگ اۉزیگه باغلیق دیر. دنیاده‌گی ناز- نعمتلردن فایده‌لنیش اوچون هر کیشی اۉز حیاتیده ایریم کېره‌کلی موضوعلر و مسأله‌لرنی نظرده توتیشی کېره‌ک. بو مهم و حیاتی موضوعلردن بیری ییمکده تعادلنی سقلش دیر. انسان ساغلیگی بیرینچیدن اونینگ ییه‌دیگن، ایچه‌دیگن، کییه‌دیگن نرسه‌- لریده تعادل نی رعایت قیلیشگه باغلیق دیر.

مسأله شو تۉغریده ایکن، کیلینگ اوشبو موضوعنی ییمکده اۉرنک قیله‌یلیک. ایریم کیشیلر ییمکده تعادلنی نظرده توتمسدن، کۉپ و کېره‌گیدن آرتیقچه ییی‌دیلر. بو عادت نینگ تورلی ضررلری بار. بیرینچیدن انسان ساغلیگینی بوزیب یوباره دی. آرتیقچه ییمک ییگن کیشی یخشی اۉیله‌ی آلمه‌یدی؛ اونوملی ایشله‌ی آلمه‌یدی؛ اویقوسیره‌ب قاله‌دی؛ آغیر و هارغین حالتگه توشه‌دی؛ ایزمه‌- ایز آغسریغی (عطسه) کېله‌دی، قان باسیمی کۉته‌ریلیشی، سېمیریب قالیشی، کلسترول یا شکری آشیشی، یوره‌ک کسل‌لیگیگه اوچره‌ب قالیشی احتمالی کۉپه‌یه‌دی و حیاتی ایشلرینی تۉغری بجره‌آلمه‌یدی. ایکّینچیدن اقتصاد نقطه نظردن انسان گه آغیر

توشه‌دی. کؤپ یېمک اوچون کؤپراق پول صـرفلنه‌دی، تـورلی کسـللیکلرگه اوچـره‌گنـده دارو-درمان اوچون انچه‌گینه پول صرفلش کېره‌ک بؤله‌دی. اوچینچـی ضـرری و همـه‌دن مهمراغـی دینی ضرری دیر. الله ﷻ هر ایشده تعادلنی سـقلش و افـراط و تفـریط دن قاچیشـگه بویـورگن، شونده‌ی ایکن، حدنی رعایت قیلمه‌سک، تنگـری تعـالی‌نینـگ بویروغیـدن نافرمانلیـک قـیلگن بؤلیب، گناهکار بنده‌لریدن سنه‌له‌میز.

عرف و رواجیمیزده هم آرتیقچه یېماق عیب سنلگن. آته- باباlitریمیزدن قالگن «آش باشقه نیکی بؤلسه هم، قارین اؤزینگ‌نیکی!»، «یریم نان، راحت جان!» و یا: «نفس بد، کاهش جان!» دېگن مقالل‌ر هم اعتدال بیلن یېمک یېیشنی تأکیدله‌یدی.

نوایی هم یېمکده افراط قیلگنلر حقیده «محبوب القلـوب» اثریـده بونـده‌ی دېـب یـازگن: «کؤپ دېگان کؤپ یانگیلور، کؤپ یېگان کؤپ ییقیلور. قلـب امراضـی نینـگ مـاده‌سـی کـؤپ یېماک دور؛ کؤپ دېماک سؤزگا مغرورلوق و کؤپ یېماک نفسغه مأمورلوق. آدمیغه بـو صـفتلار زواید و بارچه خودپرستلیققه عاید....» و ینه دېیدی:

«آز دېماک حکمتغه باعث؛ آز یېماک صحتغه باعث. آغزیغه کیرگاننی دېماک، نادان ایشی و ایلکیغه کېلگاننی یېماک، حیوان ایشی، بیت:

کؤپ دېماک بیرله بؤلماغیل نادان   کؤپ یېماک بیرله بؤلماغیل حیوان»

انه شو قیمتلی اؤگیتلرنی نظرده توتیب، یېمکنی حددن آشیرمس‌لیگیمیز کېره‌ک.

اساسی توشونچه:

هر بیر ایشده افراط و تفریط ایتیش تؤغری ایمـس، اینقسـه یېمـک و ایچمکـده اعتـدالنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. کؤپ یېماق انسان ساغلیگی و اقتصادیگه ضررلی دیر.

فعالیتلر:

۱- درسنی جیملیک بیلن اۉقینگ، اۉقیتووچی تنله‌گن بیر اۉقووچی درس مطلبینی باشقه صنفداشلریگه سۉزله‌ب بېرسین.

۲- گروهلرگه بۉلینیب، آز سۉزلش فایده‌لری، آزییش فایده‌لری، کۉپ گپیریش ضررلری، کۉپ ییش ضررلری حقیده نوایی نینگ محبوب القلوب اثریدن فایده‌لنگن حالده بحث قیلینگ، سۉنگره هر گروهدن بیر کیشی اۉز گروهی نینگ فکرلرینی ایتیب بېرسین.

۲- قوییده‌گی سۉزلرنینگ معناسینی یازیب، اولرگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

آدیم، ایریم، چیتلتمس‌لیک، تعادل، اۉرنک، قیلیق، اویقوسیره‌ش، هارغین، افراط، تفریط، یانگیلماق، زواید، خودپرستلیق، عاید

سۉراقلر:

۱- کۉپ ییماق نینگ قنده‌ی ضررلری بار؟

۲- انسان ساغلیگی نیمه گه باغلیق دیر؟

۳- نوایی کۉپ ییماق، کۉپ دیماق، آز ییماق، آز دیماق حقیده نیمه دیگن دیر؟

۴- خلقیمیزنینگ پرخورلیک تۉغریسیده قنده‌ی مقاللری بار؟

۵- «نفس بد، کاهش جان» مقالی، نیمه نی افاده له‌یدی؟

اوی تاپشیریغی:

۱- نوایی نینگ «کۉپ ییماق و کۉپ دیماق» حقیده ایتگن سۉزلریدن فایده‌لنیب، بیر مقاله یازیب کېلینگلر.

۲- عایله اعضاسی، کتابلر یا انترنت یاردمیده آرتیقچه ییماق ضررلری حقیده یا ینگی معلومات یا شعر، مقال، اۉگیت، فکاهی، حکایه تۉپلب کېلینگلر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن بیلگی‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- مېنگلر افسوس!

۲- نفس بد کاهش جان!

۳- آش باشقه نیکی بۉلسه هم، قارین اۉزینگ نیکی!

۴- عجب! بو قنده ی کولگولی؟

۵- یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن بیلگیلر «اونداو» بیلگیلری دېیله‌دی.

اونداو گپلر:

حس- هیجاننی افاده ایتگن گپ، اونداو دېیله‌دی؛ مثلاً: آی‌گل نې قدر چیرایلی!، افغانستان عظمتلی اۉلکه! وای، بابر باغی ېبر یوزیده‌گی جنت بۉلیبدی!....

اونداو گپلر شادلیک، قووانچ، قۉرقوو، طنطنه، تعجب، قیغو و افسوس‌لنیش کبی تورلی حس- تویغولرنی افاده‌له‌یدی و کۉترینکی آهنگی بیلن باشقه گپ تورلریدن فرق قیله‌دی.

یازووده اونداو گپ نینگ اخریگه اونداو بیلگیسی قۉییله‌دی؛ مثال اوچون: منگو یشه، وطنیم! آزاد بۉلگیل هر دایم، اۉلکه‌م! وای، بونده‌ی گۉزه‌للیکنی هېچ ېرده کۉرمه‌گنمن! و شونگه اۉخششلر.

شو کبی هر قنده‌ی درک و سۉراق گپلرنی تورلی حس- هیجان بیلن ایتیش نتیجه‌سیده اونداو گپ حاصل قیلینه‌دی. آه...!، مرحمت...!، خداوندا......! و باشقه‌لر.

ایریم اونداو گپلر اونداو سۉزلر و بعضی یوکلمه‌لرنی کېلتیریش بیلن هم توزیله‌دی؛ مثال اوچون: هی باله لر، کېلینگ‌لر! اېتک‌لرینگیزنی توتینگ‌لر!

بعضی گپلرده اونداو مضمونیدن تشقری مضمون هم انگله‌شیلگنیدن، گپ آخریده هم سۉراق، هم اونداو بیلگیلری قۉییله‌دی؛ مثال اوچون: همه نرسه‌دن اوستون، حیات؛ حیاتدن اوستون نیمه؟!

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی جمله‌لرده تینیش بیلگیلرینی ایشله‌تینگ:

۱- ای تنگریم مېنی اۉز یۉلینگگه هدایت قیل

۲- مېنگلر افسوس

۳- هی باله‌لر نېگه درسگه بارمه‌ی توریبسیزلر

۴- بو قنده‌ی دهشتلی حادثه

۵- قه‌یېردن کېلدینگ

۶- سېنینگ کېلیشینگنی آنه‌مدن اېشیتگن اېدیم

ب- کتابینگیز یا اۉز فکرینگیزدن اۉنته جمله یازیب، اولرنی سۉراق و اونداو جمله‌لریگه اۉگیرینگ و کېره‌کلی بیلگیلرینی اۉز جاییگه قۉیینگ!

توْقیزینچی درس

هدفلر:

١- تورکلرنینگ اینگ قدیمگی یازووی بیلن تانیشیش.

٢- گپ بؤلکلرینی اؤرگنیب، گپ توزه آلیش.

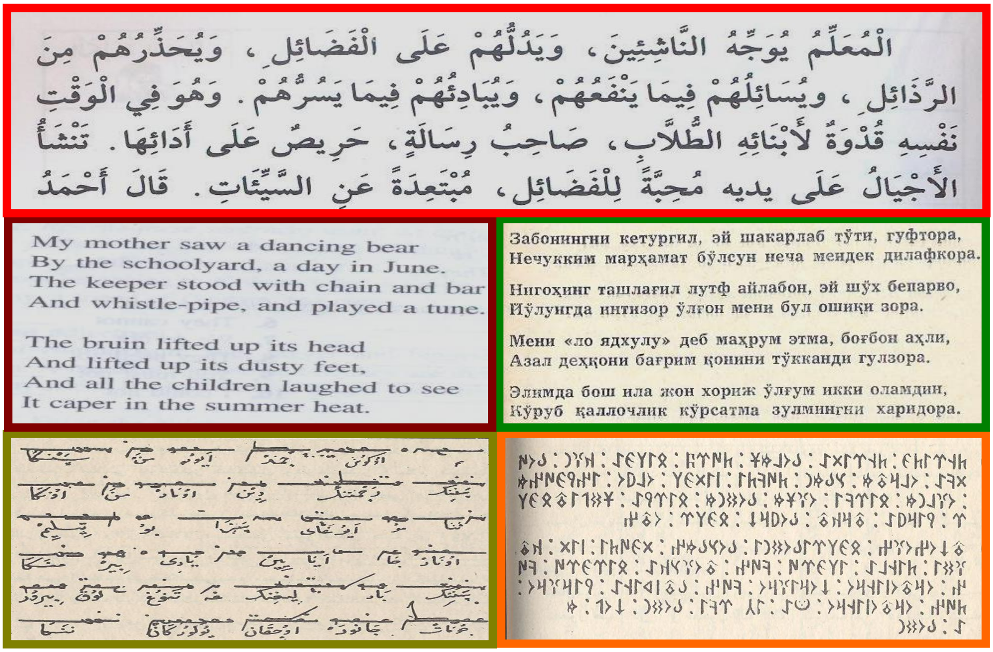

سؤراقلر:

١- اورخون خطی قیسی عصرده ایشله تیلردی؟

٢- ینیسی الفباسی قیسی قوم نینگ الفباسی ایدی؟

تورکلر قنده‌ی خطلردن فایده‌لنگنلر؟

یازوو (خط) اختراعسی بشریت مدنیتی نینگ مهم حادثه‌لریدن بیری سنه‌له‌دی. کؤپلب تاریخچیلر میخی خط مخترعسینی قدیمگی "سومر" خلقی، دیب یازگنلر. سومرلر برچه تورکی خلقلر تیلی عایله‌سی بؤلگن "آرال- آلتای" تیللری عایله‌سیگه منسوب بیر تیلده سؤزلر ایکنلر.

عالملر، تورکلر اره‌سیده یازوونینگ تاپیلگن تاریخینی میلاددن آلدین بیر مینگ ییل و حتی

اوندن کۉپراق دېب یازه‌دیلر. اۉرته آسیا و قۉشنی یورتلرده میلاددن آلدین مینگ ییللر دوامیده "آرامی" یازوو کۉپراق قۉللنگن. بو منطقه‌لرنی مقدونیه‌لیک اسکندر استیلا قیلگندن سۉنگ، یونانچه خط هم معمول بۉلگن. بیراق، بو یازوو کۉپراق رسمی ساحه‌لرده قۉلـله‌نردی.

بو مدتده اوستایی، خوارزمی، مانی، سغدی، کوشانی (خروشتی)، اورخون-ینیسی، اویغوری، مغولی (گالیک) و باشقه یازوولر هم "آرامی" یازووی نېگیزیده ایجاد اېتیلدی.

تورکلر، بویوک مهاجرتلری باشلنگندن آلدین اۉزلریگـه خـاص یـازوولرنی ایشـلتگنلر. اولـر یازوونی "بیتیک" دېیَر اېدیلر. اولرنینگ یازووی قدیم مصرنینگ "هیروغلیف" خطـی کبـی تـورلی رسملر و شکللردن توزیلگن اېدی.

تورکلرنینگ اۉزلری اختراع قیلیب، فایده‌لنگن قدیمگی یازوونی عالملر "اورخون یازووی" یـا "کۉک تورک یازووی"، دېب ایتگنلر. بو اته‌لیش نینگ سببی شو که مغولستانده اورخون دریاسـی قیرغاقلریده، کۉک تورک خاقانلری بنالریدن تاپیلگن اېنگ قدیمگی یازوولر شو الفبـاده یـازیلگن اېدی، شونینگ اوچـون، تورکلرنینـگ اوشـبو قـدیمگی یـازووی "اورخـون یـازووی" و "اورخـون الفباسی" دېیلگن.

اورخون خطی قدیم زمانلردن میلادی یېتینچی عصر (هجری بیرینچی)گچه برچه تورکلر آرقه‌لی یازیلر اېدی.

تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکی خطدن هم فایده‌لنگنلر. بولر سغد یا سوغوت و اویغور خطلری دیر. اویغورلر سغد خطیدن فایده‌لنیب، "اویغور یازووی" آتی بیلن مشهور بۉلگن خطنی ایجاد قیلگنلر.

اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت بۉلیب، میلادی یېتّینچی عصرده اورخون یـازووی اۉرنینـی بوتونله‌ی اېگلله‌دی. اویغور خطی مغوللر زمانیده رسمی خط صفتیده تـن آلینیـب، کېـین عثمـانی سلطان محمد فاتح سرایی‌گچه هم یېتیب باردی. تـورک ادبیـاتی نینـگ کۉپلـب مشـهور ادبـی اثرلری، همده امیر تېمور توزوکلری شو خط بیلن یازیلگن.

تورکلر اسلام مقدس دینینی قبول قیلگندن سۉنگ، عرب یازووینی ایشلته باشـله‌دیلـر. بـو خط قریب ۱۲۰۰ ییلدن بېری تورکی خلقلر تمانیدن قۉلـله‌نیب کېلماقده، بیراق اۉزبېـک بویـوک شاعر، ادیب، تاریخچی و سیاستچیسی ظهیرالدین محمد بـابر ۱۵-۱۶ مـیلادی، ۹-۱۰ هجریـده اۉزی یره‌تگن "بابری خط" نی تورکلر یازووی اوچون تقدیم قیلیب، اونی عامـه‌لشـتیریش اوچـون انچه سعی و حرکت قیلدی.

حاضرگی کونده دنیانینگ تورلی مملکتلریده یشب تورگن تورکلر بیر خېـل یـازوودن فایـده لنمه‌یدیلر. اولر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی خطلرنی ایشلته‌دیلر. افغانستانده‌گی اۉزبېک و تورکمن تورکلری عرب یازوویدن فایده لنه‌دیلر.

اساسی توشونچه:

تورکلر قدیم زماندن جوده کوْپ یازوولردن فایده‌لنیب کېلگنلر. اولرنینگ قدیمگی یازوولری "اورخون- ینیسی" و "اویغور" یازوولری دیر. بو خطلر، همده بابری خطنی تورکلر اختراع قیلگنلر. حاضر تورکلر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی یازوولردن فایده‌لنه‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچینگیز درس متنینی اؤقیباتگنده، اونی انیق تینگلنگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- درس نینگ تؤلیق عنوانی نیمه ایدی؟
- درس متنی نیمه حقده ایدی؟
- تورکلر فایده‌لنگن ایکّیته خطنی ایتینگ!
- تورکلر اختراع قیلگن خطلردن بیرته‌سینی آت توتینگ!
- افغانستان تورکلری حاضر قیسی خطنی ایشلته‌دیلر؟
- امیر تیمور توزوکلری قیسی خط بیلن یازیلگن؟
- تورکلرنینگ "اورخون یازووی" نی نیگه اورخون دریاسی نامیگه اته‌گنلر؟
- عرب یازوویدن سؤنگ کیم ینه بیر خطنی تورکلر اوچون اختراع قیلدی؟ بو خط نیمه دیب، نامله‌ندی؟

۲- اؤقیتووچیلر تؤرت گروه‌گه بؤلینیب، خط اختراع‌سی فایده‌لری حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هرگروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز گروه‌سی فکرینی قیسقه‌چه ایتیب بېرسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلر معناسینی سؤزلیکدن تاپینگ و قیله‌آلگنینگیزچه جمله‌گه ایشله‌تینگ:
یازوو، استیلا، نیگیز، قیرغاق، اته‌لیش، توزوک، آرتیقچه، خاقان.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، ینگی سؤزلرنینگ معناسینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

۶- هرقطاردن بیر-بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

خط اختراع بؤلمه‌گنده، قنده‌ی قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی، همده خط اختراع‌سینینگ بشریتگه یېتکزگن فایده‌لری حقیده بیر کیچیک متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

گپ بؤلکلری و تورلری:

قوییده‌گی گپ‌لرنی اؤقیب، خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- اینگ قدیمگی تورکی یازوولر، اورخون یازوویده یازیلگن.
- تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکّی خطدن هم فایده‌لنگنلر.
- اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت دیر.
- اولر (تورکلر) یازوونی، "بیتیک" دییر ایدیلر.
- بیر آز صحبتدن سؤنگ، مهمانلر کیتدیلر.
- یخشی، آشینی ییدی؛ یمان باشینی.
- مهمانلر بوگون کیلمه‌دیلر.
- ایکّله اؤرتاق شیرین صحبت قیلاتیبدیلر.

یوقاریده‌گی گپ‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر، گپ نینگ بؤلک‌لری دیر.

گپ بؤلکلری:

گپده بیرار سؤراققه جواب بؤلگن و اؤز ارا تابع باغلنگن سؤز یا که سؤز بیریکمه‌سی گپ بؤله‌گی دییله‌دی.

گپ بؤلکلرینی بیلگی‌لشده اساسی خصوصیت، اولر اره‌سیده‌گی نحوی رابطه دیر. گپ بؤلکلری اساساً کیم؟، نیمه قیلدی؟ کیمگه؟، قنده‌ی؟، قچان؟ کبی تورلی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی. قوییده‌گی مثالگه دقت قیلینگ:

سنجر ایرته‌لب چققان مکتبگه کیتدی.

بو گپ نینگ بؤلک‌لری شولردن عبارت: سنجر (کیم؟) کیتدی (نیمه قیلدی؟)، ایرته‌لب (قچان؟) مکتبگه (قه‌ییرگه؟)، چققان (قنده‌ی؟)

کؤریب تورگنینگیزدیک گپده‌گی هر بیر بؤلک بیر خیل سؤراققه جواب بؤلگن. گپ بؤلکلری ایکّی تورلی بؤله‌دی:

۱- باش بؤلکلر

۲- ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلر.

فعالیتلر:

الف- یانمه-یان اۏلتیرگن اۏقووچیلر بیرگه‌لشیب، قوییده‌گی گپلرنینگ بۏلکلرینی اَیری-اَیری کۏرستسینلر:

۱- اوکه‌م کېچقرون اویدن چیقیب، آپه‌سینی کۏرگنی کېتدی.

۲- مېن تۏپنی آلیب، اۏرتاقلریم بیلن کېچقرون‌گچه فوتبال اۏینه‌دیک.

ب- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هرکیم بیرجمله یا گپنی یازیب، اونینگ بۏلکلرینی خط چیزیب کۏرستسین.

۳- هرکیم بیرگپ توزیب، اونده کیم؟، نیمه قیلدی؟، قه یېرده؟ و قچان؟ سۏراقلریگه جواب بۏله آله‌دیگن بۏلکلرنی گرامر قاعده‌لریگه کۏره توزسین.

۴- تۏرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن گپی‌نی یازیب، گپ بۏلکلرینی بیرمه-بیر خط چیزیب کۏرستسین.

۵- اوچ کیشیلیک ایکّی گروه، تخته گه بارسینلر. بیرینچیدن بیر گروه مصلحت بیلن بیر گپ‌نی تخته گه یازسین. کېین ایکّینچی گروه اعضاسی اۏز ارا مصلحت‌لشیب، گپ‌نینگ بۏلکلرینی خط چیزیب کۏرستسین. کېین ایکّینچی گروه مصلحت‌لشیب، بیر گپ یازیب، بیرینچی گروه اعضاسی بیرگه‌لیگیده گپ بۏلکلرینی انیقلب بېرسینلر.

اوی تاشیریغی:

کمیده بیرته قیسقه و بیرته اوزون جمله یازیب، اونده برچه گپ بۏلکلرینی خط چیزیب کۏرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۉنینچی درس

هدفلر:

۱- گلبدن بېگیم و مشهور تاریخی اثری "همایون‌نامه" بیلن تانیشیش.

۲- باش بۉلکلرنی اۉرگنیب، سۉزلشده و یازیشده ایشلته‌بیلیش.

سۉراقلر:

۱- گلبدن بېگیم قیسی پادشاه حقیده گی واقعه‌لرنی یازگن دیر؟

۲- یازگن کتابی نینگ عنوانی نیمه دیر؟

گلبدن بېگیم

اۉرته آسیا، خراسان (بوگونگی افغانستان) هند و پاکستان نینگ تاریخیده کتّه اۉرین آلگن امپراتور ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلری ایچیده اونینگ ادبی میراثی، اینیقسه نثر یازیش سنّتینی دری تیلیده ایزله‌گن قیزی گلبدن بېگیم دیر.

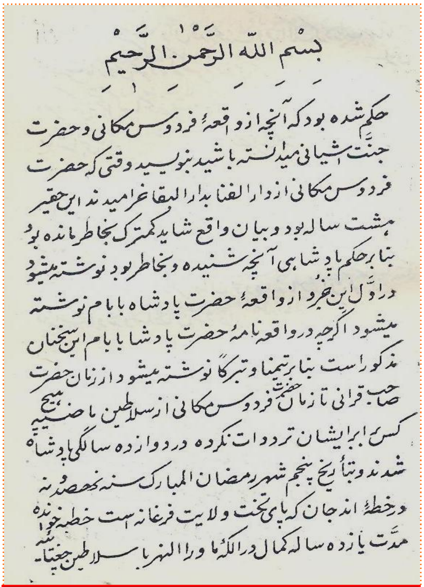

بسم الله الرحمن الرحیم

حکم شده بود که آنچه از واقعهٔ فردوس مکانی و حضرت
جنت آشیانی میدانسته باشید بنویسید وقتی که حضرت
فردوس مکانی از دار الفنا بدار البقا خرامیدند این حقیر
هشت ساله بود و بیان واقع شاید کمترک بخاطر مانده بود
بنا بر حکم پادشاهی آنچه شنیده و بخاطر بود نوشته میشود
در اوّل این جزو از واقعهٔ حضرت پادشاه بابام نوشته
میشود اگرچه در واقعنامهٔ حضرت پادشا بابام این سخنان
مذکور است بنا بر تیمنا و تبرکا نوشته میشود از زمان حضرت
صاحب‌قرانی تا زمان حضرت فردوس مکانی از سلاطین ماضیه هیچ
کسی از ایشان ترددات نکرده در دوازده سالگی پادشاه
شدند و بتاریخ پنجم شهر رمضان المبارک سنه نهصد و نه
در خطهٔ اندجان که پای تخت ولایت فرغانه است خطبه خوانده
مدّت یازده ساله کمال در الکاء ما وراء النهر با سلاطین جغتاییّه

گلبدن بېگیم نینگ همایون نامه کتابیدن بیر صفحه

گلبدن بېگیم کابلده بابرنینگ اوچینچی خاتینی دلداربېگیم‌دن توغیلیب، کیچیک‌لیگیده آته‌سیدن ایریلیب قالدی، بابر وفات ایتگن زمانده سکّیز یاشر ایدی، ظهیرالدین محمد بابر اونی توغیلگنیدن-آق سویوکلی خاتینی ماهیم بېگیم‌گه تاپشیردی و اونینگ تربیه‌سی آستیده اۉسیب یشه‌دی.

همایون پادشاه‌نینگ آنه‌سی ماهیم بېگیم، گلبدن بېگیم نی یخشی پرورش ایتدی. او، اۉزی‌نینگ اۉته ذاتی استعدادی و همایون‌نینگ اۉزی و آنه‌سی ماهیم بېگیم‌نینگ تشویقی و ترغیبی نتیجه سیده، اۉز زمانیده‌گی بیلملرنی اینیقسه ادبیات و تاریخ علمینی بوتونله‌ی اۉزی‌نیکی قیلیب آلدی.

بابرنینگ بو ادیب، تاریخچی و نثر یازووچی قیزی آته‌سینینگ ادبی و تاریخچیلیک میراثی و نثر یازیش سنّتینی عمر بۋیلب ددیللیک و بوتون مهارت بیلن ایزله‌دی وکتّه آنه‌سی ماهیم بېگیم و همایون نینگ ارداقلش اوچون وایه‌گه یېتگندن کېین همایون‌نینگ پادشاه‌لیگی وقتیده همایون نامه اثرینی همایون‌نینگ سرگذشتی و باشیدن کېچیرگن و اونینگ زمانیده یوزبېرگن واقعه‌لر و حادثه‌لرنی و شونگه اۋخشش همایون و کامران میرزا اۋرته‌سیده تخت و تاج اوستیده قیلینگن اوروش- تارتیش‌لرینی بیرمه- بیر یازدی.

همایون نامه کتابی هجری قمری ۹۳۷ نچی ییلدن یعنی همایون‌نینگ تختگه اۋلتیرگن تاریخیدن باشلنه‌دی و کامران میرزانینگ کۋر قیلنگن واقعه‌سی بیانی بیلن هجری قمری ۹۶۰نچی ییلده توگه‌یدی. گلبدن بېگیم، همایون بیلن بیرگه یشردی؛ اونینگ درباریده و پادشاه‌لیگیده یوز بېرگن واقعه‌لرنی اۋز کۋزی بیلن یقیندن کۋرردی و اۋز قولاغی بیلن حادثه‌لر حقیده اېشیتردی. انه‌شو سببلرگه کۋره همایون نامه کتابینی کۋپ دقیق و مستند شکلیده یازدی.

همایون نامه کتابی، دری تیلیده یازیلگن دیر. بو اثر اۋز فصاحتی و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم روشده یازیلگن‌لیگی نقطهٔ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی یره‌تیلگن زمانیدن-آق، اۋزی ساری تارتیب کېلماقده.

گلبدن بېگیم هجری قمری ۹۸۳ نچی ییلده حج زیارتیگه مشرف بۋلدی و سکسانگه یقین ییل عمر کۋریب، وفات اېتدی. اونینگ جسدینی حرمت و اعزاز بیلن کابلده، آته‌سی ظهیرالدین محمد بابر منگو اویقوده یاتگن باغیده دفن اېتدیلر. بیزنینگ بیلیشیمیزچه، گلبدن بېگیم بوتون شرق ادبیاتیده بیرینچی تاریخچی عیال دیر.

همایون نامه‌دن، همایون‌نینگ قتّیق کسل بۋلگنی و بابر اۋز عمرینی اونگه صدقه و فدیه قیلگنی شرحینی تنلب، اۋزبېکچه ترجمه‌سینی اۋرنک صفتیده کېلتیره‌میز:

"همایون‌نینگ کسللیگی زمانیده بابر حضرتلری روزه توتدیلر، اولر چارشنبه کونی روزه توتماقچی اېدیلر، طاقتسیزلیک و اضطرابدن سه شنبه کونیدن باشله‌دیلر. هوا کۋپ ایسیق اېدی وحضرت‌نینگ یوره‌ک-بغیرلری ایسیقدن کویردی، روزه حالیده دعا قیلیب ایتدیلر:

الهی، اگر جان اۋرنیده جان کېره‌ک بۋلسه، مېن کیم بابرمن، اۋز عمریمنی همایونگه بغیشله‌دیم.

انه شو کوندن-آق، حضرت فردوس آشیانگه تشویش یوز بېردی و همایون پادشاه باشلریگه سوو تۋکیب، کسل‌لیکدن توردیلر و اۋز حضورلریگه دولت ارکانینی قبول اېتدیلر."

اساسی توشونچه:

ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلریدن بیری بۉلگن گلبدن بیگیم، کیچیکلیگیدن-آق ذکاوتلی و استعدادلی ایدی، آته‌سی‌نینگ وفاتیدن سۉنگ، اکه‌سی همایون پادشاه سراییده تربیت تاپیب، اونینگ دوریده یوز بیرگن واقعه‌لرنی "همایون نامه" کتابیده یازیب قالدیردی. همایون نامه کتابی فصاحت و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم یازیش اسلوبی نقطهٔ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی اۉزی ساری تارتیب کیلماقده.

فعالیتلر:

الف- درس متنیگه اۉقیتووچینگیز اۉقی‌یاتگنده دقت قیلینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بیرینگ:

۱- گلبدن بیگیم کیم‌نینگ قیزی ایدی؟
۲- او قه‌ییرده توغیلگن؟
۳- آته‌سی وفات ایتگنده نیچه یاشر ایدی؟
۴- اونی کیم تربیه‌له‌دی؟
۵- اونینگ یازگن کتابی نیمه دیب ناملنگن؟
۶- بو کتاب کیم و نیمه حقده یازیلگن؟
۷- او بو کتابینی قیسی تیلده یازگن؟
۸- همایون نامه قیسی واقعه بیلن باشله‌نیب، قیسی واقعه شرحی بیلن توگه‌یدی؟
۹- بو کتابده همایون‌نینگ کسللیگی و بابرنینگ صدقه‌سی قنده‌ی دیب، یازیلگن؟
۱۰- گلبدن بیگیم‌نینگ مقبره‌سی قه‌ییرده؟

ب- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیر- بیرلری بیلن گلبدن بیگیم‌نینگ حیاتی و یازگن کتابی حقیده‌گی معلوماتلرینی المشتیرسینلر.

ج- هرقطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۉرگنگنلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین.

اوی تاپشریغی:

"همایون نامه"، "گلبدن بیگیم" یا "بابریلر دوریده عیال ادبی سیمالرنینگ موقعی و اۉرنی" حقیده اۉیلب، آرتیقچه معلوماتنی کتابلر، عایله اعضاسی یا انترنتدن تۉپلب، بیریلگن اوچ موضوعدن بیرینی تنلب، مقاله یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش بۉلکلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- اوقاتدن کېین مهمان دم آلگنی یاتاغیگه کیردی.
- همه محموددن خوش دیر.
- یخشی، ایشله‌یدی یمان تیشله‌یدی.
- بیلگن، بیلگنینی ایشلر؛ بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.
- ایشله‌ماق، اشتهانی آچر.
- اۉقیش، اولغه‌ییش.
- افغانستان اسلامی جمهوریتی نینگ پایتختی کابل.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر و عباره‌لر باش بۉلکلر دیرلر.

باش بۉلکلر:

◘ ایکّی ترکیبلی گپ نینگ اساسینی تشکیل قیلگن بۉلکلر (ایگه و کېسیم) باش بۉلکلر دېیله‌دی، مثال:

اۉکتم، بیر کون آقشام، کامل‌نیکی‌گه کېلدی.

◘ باش بۉلک ایگه و کېسیمدن تشکیل تاپه‌دی، مثال:

اویغون، سېکین- سېکین کتاب اۉقیردی.

◘ گپده مطلق حاکم وضعیتنی ایگللب، فکرنینگ کیمگه یا که نیمه‌گه قره‌شلی بۉلگن‌لیگینی کۉرستووچی گپ بۉله‌گیگه، ایگه دېیله‌دی.

◘ یوقاریده‌گی گپده اویغون‌گه فکر قره‌تیلیب، مطلق حاکم وضعیتنی ایگلله‌یدی، شونینگ اوچون اویغون ایگه‌نی افاده‌له‌یدی.

تۉی‌نینگ قیزیغی باشله‌گینچه؛ ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۉینر، ایشلمه‌گن نینگ کۉزی اۉینر.

کېسیم، ایگه

گپده، ایگه وظیفه‌سیده کېلگن شخص، پدیده یا که حادثه‌نینگ حرکتی، حالتی، خصوصیتینی بیلدیره‌دیگن یا که اولر حقیده سۉراق افاده‌له‌یدیگن بۉلک، کېسیم دېیله‌دی. یوقاریده‌گی جمله‌لرده "باشله‌گینچه" و "اۉینر" کېسیم بورچنی بجره‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپلرنی اۆقیب، اولرده باش بۆلکلرنی انیقلنگ:

- یخشی رۆزگار جنت؛ یمان رۆزگار دۆزخ.
- کیم دیر، کتّه مشعل یاقدی.
- علم- فن و فکر عالمی نهایتده کینگ و چقور.
- خاتینلر، بیر- بیری بیلن سۆزلشدی.
- دهقانلر، اوقاتدن سۆنگ ایشگه باشله‌دیلر.
- ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۆینر؛ ایشلمه‌گن‌نینگ کۆزی اۆینر.
- محنت قیلگن خوار بۆلمس؛ دۆست و دشمنگه زار بۆلمس.
- اۆزیم هر جایده‌من، کۆنگلیم سنده دیر.

۲- هرقطاردن بیر- بیر کیشی تخته‌گه باریب، باش بۆلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازسینلر، باشقه‌لر تۆغری یا ناتۆغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- هرکیم اۆز آلدیده باش بۆلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازیب، ایگه و کیسیمنی کۆرستسین.

۴- هرقطاردن بیر- بیرکیشی توریب، نوبت بیلن توزگن جمله‌سینی اۆقیسین، باشقه‌لر کمچیلیک‌لرینی انیقله‌سینلر.

۵- یانمه-یان اۆلتیرگنلر اۆز ارا باش بۆلکلرده ایگه و کیسیم‌نینگ وظیفه‌سی حقیده سۆزلشسینلر.

۶- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، ایگه و کیسیم باره‌سیده اۆز بیلگنلرینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

باش بۆلکلرده ایگه و کیسیمنی انیقلاوچی تۆرت- بیش جمله یازیب کیلتیرینگ.

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱- هرات مصلی‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- ایگه و کیسیم نینگ تۉلیقراق اۉرگه‌نیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- هرات مصلی‌سی قیسی زمانده و کیملر تمانیدن قوریلگن؟

۲- مصلی دیگنده نیمه‌نی توشینه‌سیز؟

هرات «مصلی» سی

آلدینگی خراسان و ماوراءالنهر اۉلکه‌لریده علم و دانش، فرهنـگ و هنـر، تـاریخ و ادبیـات، موسیقی و گـۉزه‌ل هنرلـر اینیقسـه معمارلیـک هنـری نینـگ پـارلاق تـاریخینی آلیـب ورقلـب کۉرگنیمیزده همه دن بورون سکّیزینچی و تۉقّیزینچی عصرلرده تیموریلر سلاله سـی دوره‌سـیده سمرقند و هرات شهرلریده قوردیریلگن حشتملی ماوی رنگ آبده لر کۉزیمیز اۉنگیـده قـرار آلـه دی. سمرقند شهری آلدینگی ماوراءالنهر یا بوگـونگی اۉرتـه آسـیاده و هـرات شـهری آلـدینگی خراسان یا بوگونگی سیویملی اۉلکه‌میز افغانستانده مشرق زمین ده اینگ قـدیمی شـهرلر جملـه سیدن سنه له دی. تیموری پادشاه‌لر، ملکه‌لر، میرزالر و بیگیم‌لر و امیرلر و عملدارلر اۉز وقتلریـده هراتده گی گوزه‌ل هنرلر فرهنگستانی نینگ ایجـاد قیلیـش و شـرقده رنسـانس و روشـنگرلیک نهضتی نینگ رواجلنتیریش بیلن معمارلیک و باشقه گۉزه‌ل هنرلرگه خاص توجه قیلیب، کۉپگینه شکوهلی و عظمتلی بنـاءلرنی بـو شـهرلرده قـوردیره دیلـر. بـولر دوره‌سـیده قـوریلگن گـۉزه‌ل ماوی‌رنگ بناءلرنینگ هر بیری اولر عصری نینگ شاهکارلریدن حساب‌لنیب کیلماقده. تیمـوریلر سلاله‌سی عصریده هرات شهریده قوریلگن بی‌مانند تاریخی بناءلر و هنری آبده‌لردن بیری هرات مصلی‌لری دیر که معمارلیک هنری نینگ اینگ گۉزه‌ل آبده‌لریدن سنه‌له‌دی.

هرات مصلی‌لری اصلیده امیر تېمور صاحبقران و اونینگ علم سېور اۉغلی شاهرخ میرزا و اونینگ فرهنگلی و بیلیم دوست ملکه سی گوهرشاد بېگیم وقتیده همده اولردن کېینراق دورده سلطان حسین میرزا بایقرا و اونینگ بیوک وزیری، اولوغ متفکر و عالم و شاعر و سیاست اربابی امیر کبیر نظام الدین علیشېر نوایی زمانیده اولرنینگ بویوروغلری و توجه‌لری اساسیده او وقتده‌گی خراسان مرکزی هرات شهریده قوریله دی.

بوگونگی هرات شهریده گی گوهرشاد بېگیم نینگ مدرسه سی و اونینگ جامع مسجدی، سلطان حسین میرزا بایقرا نینگ خانقاه سی و مدرسه سی، امیرعلیشېر نینگ جامع مسجدی، اخلاصیه و انیسه خانقاه لری واخلاصیه مدرسه سی و دارالحفاظ و دارالشفالری انه شو مصلی لر جمله سیگه کیره دیلر. بو حشمتلی بناءلر ایچیده اېنگ کتّه و عظمتلی سی نوایی نینگ مدرسه سی و خانقاه سی اېدی.

بوگۉزه‌ل و خیریه بناءلر نینگ قوریلگن اۉرنی آلدین خیابان آتیگه مشهور اېدی. هرات مصلی‌لری هجری قمری ۱۳۰۳ نچی ییل گچه توزوک و آباد اېدی. لېکن انه شو ییل ده انگلیس‌لر تحریکی بیلن امیر عبدالرحمن خان زمانیده کۉپی ییقیتیله دی و اون مناره دن یلغوز

تۉرتته سی اۉز ایسکرگن حالیده قاله دی و اولر هم زمان اۉتیشی بیلن قراوسیز قالیشـی طفیلـی کون سه‌یین یېرگه قره‌ب آغماقده‌لر.

هرات مصلی‌لری معمارلیک، نقاشلیک و خطاط لیک و باشقه هنرلرنینـگ یخشـی شـکلده تجسم قیلووچی بیر قنچه بناءلردن تشکیل تاپگن. بـو قیمتلـی آبـده‌لرنـی هنـر سـېور تېمـوری حکمرانلر دربارلری گه هر یېردن کېلگن آتاقلی و بیوک و ماهر هنرمندلردن قیلگن حامی‌لیکلری نتیجه‌سیده گۉزه‌ل هنرلرنینگ عکس اېتتیریلیشی بیلن هرات شهریده قوردیره‌دیلـر. بـو ارزشـلی یادگارلیکلرنینگ قوریش ده معمارلیک هنری ایشلریده استاد عمادالدین، استاد قوام الدین و استاد بنایی هروی، سنگتراش لیک هنری ایشی ده استاد شمس الدین، نقاش‌لیک هنری ایشیده استاد کمال الدین بهزاد و خطاط لیک هنری ایشی ده اسـتاد روح الله میـرک، حکـیم جعفـر هـروی، جلال الدین جعفر، شاهرخ میرزا نینگ هنرمند اۉغلی بایسـنقر میـرزا، سـلطان علـی مشـهدی و میرعلی‌لر قتنشه دیلر.

تۉقّیزینچی عصرده سلطان حسین میـرزا بـایقرا هـرات نـی سـمرقند اۉرنـی گـه تېمـوری سلاله‌سی نینگ پایتختی قیلیب آله‌دی انه شو وقتدن کېـین هـرات سـمرقند بـیلن رقابـت گـه باشلب، همده اۉز زمانیده علم و ادب و هنر نینگ نظیرسیز و بی‌رقیب مرکزی ایله‌نیب کېته‌دی و نوایی و اونینگ مکتبداشی سلطان حسین میرزا بایقرا بو زمینه ده اېنگ کتّه حصه قۉشه‌دیلر.

نوایی اۉز وقتیده اېنگ کوچلی سیاسی رجلی، قدرتلی دولت اربـابی (اقتـدارلی وزیـر) اېـدی تۉقّیزینچی عصرده هرات مکتبی نی رهبرلیک قیلیب مشرق زمین ده ادبیات، موسـیقی، تـاریخ و گـۉزه‌ل هنرلرنینـگ حـامی و تشـویق اېتووچیسـی و رنسـانس و اویغـاتیش نهضـتی نینـگ باشقروچیسی بۉلیب ایشله‌یدی.

اساسی توشونچه:

هرات مصلی‌لری اؤلکه‌میز افتخاراتیدن دیر. اوشبو تاریخی بنالر تېموریلر سلاله‌سی‌نینگ طلایی دوریده تېمور صاحبقران و شاهرخ میرزا و اونینگ علمپرور و فرهنگ سېور عیالی گوهرشاد بېگیم، سلطان حسین میرزا بایقرا و بیلیملی وزیری بویوک شاعر و متفکر، امیرالکلام علیشېر نوایی‌نینگ توجه‌لری اساسیده خراسان، اینیقسه هرات شهریده قوریله‌دی. بو یېرده‌گی تاریخی بنالر، جمله‌دن مصلی‌لر هم زمان اؤتیشی و قراوسیز قالیش نتیجه‌سیده بوزیلیب کېتماقده. حاضرچه اولردن بیر نېچیته‌سی اېسکیرگن حالتده قالگن.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن ایکیّته‌سی اؤرنیدن توریب، درس حقیده سؤزله‌سین.

۲- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی یازیب، کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیرینگ:

مصلی، اېسکیرماق، پارلاق، اونوتولمس، خانقاه، دارالحفاظ، تحریک، سلاله، متفکر، قراوسیز

۳- یوقاریده‌گی هر بیر ینگی لغتگه جمله‌لر توزینگ.

سؤراقلر:

۱- هرات مصلی‌لری قیسی زمانده قوریلگن؟

۲- بولر کیملر تمانیدن قوریلگن؟

۳- مصلی دېگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۴- هرات مصلی‌لریدن آت توتینگ.

۵- بو مصلی‌لر، هرات شهری‌نینگ قیسی تمانیده جایلشگن؟

۶- حاضرچه منارلردن نېچیته‌سی بوزیلمه‌ی قالگن؟

۷- امیر علیشېر نوایی زمانیده قیسی بنالر قوریلگن؟

۸- امیر علیشېر نوایی کیم ایدی؟

۹- شاهرخ میرزا کیم‌نینگ اؤغلی ایدی؟

۱۰- گوهرشاد بېگیم کیم ایدی؟

اوی تاپشیریغی:

تېموریلر عصری و او دوره‌گی فرهنگی و کلتوری ایشلر حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

عزیز اۉقووچیلر بو درس ضمنیده سیز ایگه و کېسیم نینگ تعریفی و جمله‌لرده اولرنینگ جایی و اهمیتینی تۉلیقراق اۉرگنه‌سیز:

ایگه دایم باش کېلیشیک شکلیده کېله‌دی. او، قوییده‌گی سۉز تورکوملری بیلن افاده لنه‌دی:

۱- آت بیلن: مهمان، آوقتدن کېین دم آلگنی کېتدی.

۲- آلماش بیلن: برچه، یۉلداش‌دن گپ اېشیتدیلر.

۳- آتلشگن صفت بیلن: یخشی، آشینی یېیدی، یمان باشینی یېیدی.

۴- آتلشگن سان بیلن: بیری یخشی؛ بیری یمان.

۵- آتلشگن صفتداش بیلن: بیلگن، بیلگنینی ایشلر، بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.

۶- حرکت نامی بیلن: ایشله ماق اشتهانی آچر؛ اۉقیش، اولغه‌ییش.

ایگه بوتون بیر بیریکمه بیلن هم افاده‌لنه‌آله‌دی؛ مثال اوچون: افغانستان اسلامی جمهورلیگی.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر، «ایگه» یا مبتدا دیر.

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌نگیزگه کۉچیرینگ و اولردن ایگه (مبتدا) و کېسیم (خبر)ینی تاپیب، چیزیق بیلن کۉرسه‌تینگ:

۱- هرات مصلی‌لری تېموری سلاله‌لر دوریده قوریلگن دیر.

۲- امیر علیشېر نوایی، سلطان حسین بایقرانینگ بیلیملی وزیری ایدی.

۳- مصلی‌لر هرات شهری نینگ شمال و شمال غربیده جایلشگن.

۴- سلطان حسین میرزا بایقرا و امیر علیشېر نوایی زمانیده خراسان، ماوراءالنهر و ایرانده یوزلرچه خیریه بنالر قوریلدی.

۵- بیز امیرعلیشیر نوایی، شاهرخ میرزا، گوهرشاد آغا، سلطان حسین میرزا بایقرا و بویوک شاعر مولانا لطفی نینگ مقبره‌لری و تیموری سلاله‌لردن قالگن تاریخی آبده‌لرنی کوْریش اوچون هراتگه بارماقچیمیز.

۶- هرات مصلی‌سی منارلریدن آلتیته‌سی امیرعبدالرحمن خان زمانیده انگلیسلر تحریکی بیلن نابود قیلیندی.

ب- هر قطاردن بیر-بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، بیر جمله‌نی یازیب، اونده‌گی ایگه و کیسیمنی کوْرستسین. ناتوْغری بوْلسه، باشقه‌لر اولرنی توْغریله‌سینلر.

ج- هر بیرینگیز کمیده آلتی جمله یازیب، اونده ایگه‌نینگ آلتی سوْز تورکومی بیلن کیلگنینی کوْرسه‌تینگ. البته جمله‌لرینگیز یوقاریده‌گی مثاللردن تشقری بوْلیشی کیره‌ک.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن اوْنته جمله‌نی تنلب، اولرده ایگه و کیسیمنی کوْرسه‌تیب کیلتیرینگ!

اۋن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت یوسف(علیه‌السلام) حقلریده قیسقه‌چه معلوماتگه ایگه بۋلیش.

۲- کېسیم باره‌سیده تۋلیق معلوماتگه ایگه بۋلیش.

سۋراق:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) قصه‌سینی اېشیتگن سیزمی؟ بیلگنلر قیسقه‌سینی ایتیب بېرسینلر!

قرآن قصه‌لریدن- احسن القصص

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌سی کلام الله مجیدده یوسف سوره‌سیده ذکر اېتیلگن، یوسف(علیه‌السلام) حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اۋغلی اېدی و حضرت یعقوب(علیه‌السلام) حضرت اسحق(علیه‌السلام) نینگ اۋغلی و حضرت اسحق(علیه‌السلام) حضرت اسماعیل(علیه‌السلام) نینگ اینی- آغه‌سی و ایکله‌سی حضرت ابراهیم خلیل الله نینگ اۋغیللری اېدیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اۋن ایکّی اۋغلی بار اېدی و اولردن حضرت یوسف(علیه‌السلام) گه محبتی کۋپراق اېدی. ایناغه‌لری بونی کۋره آلمه ی اولرنی آته‌لریدن اۋزاقلشتیرماقچی بۋله‌دیلر. بالآخره مصلحت لشیب حضرت یعقوب(علیه‌السلام) دن یوسف(علیه‌السلام) نی اجره‌تیب اونی کنعان اطرافیده‌گی بیر قودوققه تشله‌یدیلر. کاروان کېلیب، اولرنی قودوق دن چیقه‌ره‌دی. شو وقتده ایناغه‌لری کېلیب، بو بیزنینگ قاچقی غلامیمیز بۋله‌دی دېب، نېچه معدود درهم گه مالک دیگن بیر تاجرگه ساته‌دیلر و مالک اولرنی مصرگه آلیب باریب، مصر عزیزی گه ساته‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) کۋپ ییل‌لر مصرده قالیب، تورلی محنت و مشقت‌لرنی باشیدن کېچیره‌دی. آخرده مصر عزیزی اوله‌دی، حضرت یوسف(علیه‌السلام) اونینگ اۋرنیکه قرار آله دی. انه شو زمانده مصر و اونینگ اطرافیده‌گی مملکت‌لرده قورغوقچیلیک یوز بېره‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) بو طبیعی آفت نینگ دفع قیلیش اوچون کېره‌کلی تدبیرلر آله‌دی. انه شو وقت‌لرده حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ ایناغه‌لری مصرگه کېلیب غلّه و دان آلیب کېتماقچی بۋله‌دیلر. حضرت یوسف(علیه‌السلام) ایناغه‌لرینی تانیب، کۋپ حرمت قیلیب غلّه و دان بېریب ینه کېلگن‌لرینگیزده کېچیک ایناغه‌نگیز بنیامین نی کېلتیرسنگیزلر کۋپراق غلّه و دان گه ایگه بۋله‌سیزلر دېب کنعان گه اوزه‌ته‌دی. اولر کنعان گه

قه‌یتیب آته‌لریدن بنیامین نی آلیب ینه مصرگه کېله‌دیلر. بو سفرده اېسه حضـرت یوسـف(علیـه‌السـلام) چین ایناغه‌سی بنیامین‌نی باشقه اؤگه‌ی اکه‌لریدن اجره‌تیب، اؤز آلدیگه آلیب قالدی. اینی- آغـه‌لـر مصلحت‌لشیب، یهودانی مصرده قالدیریب، اؤزلری کنعانگه آته‌لری یانیگه قیتماقچی بؤلدیلر.

اولر، حضرت یعقوب(علیه السلام) نینگ آلدیگه کېلیب، بنیامین‌گه بـؤلگن واقعـه‌نـی بیرمـه- بیـر اَیتیب بېردیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤغیللرینی قیته‌دن مصرگه، ایناغه‌لری بنیامین‌نی قیته‌ریب کېلیشی اوچون ییباردی.

اولر، بنیامین‌نی قیته‌ریش و بوغدای ساتیب آلیش اوچون مصرگه باریب، همـه‌لـری حضـرت یوسف(علیه السلام)نینگ حضوریگه باش‌لرینی اېگیب، تضرع بیلن بنیـامین‌نینـگ آزادلیگینـی سـؤره‌ب اَیتدیلر.

"اې امیر! اؤلکه‌میز قورغاق‌چیلیککه دوچ کېلگن، آچلیک و قحطلیک اېلیمیزنی قیینه‌یدی. بیز و عایله‌میز کتّه مصیبتگه یؤلیققن‌میز، حاضر بیزلر، بساطیمیزده‌گی بار نرسه‌میزنی آلیب کېلدیک. آلیب کېلگن نرسه‌لریمیز ارزیمسه‌-ده، سیزنینگ کرم و سخاوتینگیزگه کؤز توتگن میز، هر بیریمیزگه بیر تېوه غله بېرسنگیز، دېب امید قیلیب قاشینگیزگه کېلگن‌میز.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اولرنینگ بونده‌ی بؤیین اېگیب، تواضع و خاکسارلیک‌لرینـی کؤریـب، رؤزگارلری پریشان و تیریک‌چیلیک‌لری کؤپ یمانلیگی، همده من- منلیک و ظالم‌لیکدن توشـیب، عاطفه‌لی بؤلگنلرینی سېزیب، یوره‌کلری بوزیلیب، رحملری کېلـدی. شـونده، اکـه‌لریگـه اؤزلرینـی تانیتماقچی بؤلیب، بنیامین‌نی چقیردیلر و اکه‌لریدن سؤره‌ی باشله‌دیلر:

- یوسف و ایناغه‌سی حقیده قیلگن جفالرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟
- جهالت و بیلمس‌لیکده قیلگن یمان ایشلرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟
- یوسف‌نی آته سیدن ایریب، قودوققه تشله‌گن‌لرینگیز، اېسلرینگیزده‌می؟
- بنیامین‌نی اکه سیدن اجره‌تیب، غم- قیغوده قؤیگه‌نینگیزنی اېسله‌یسیزمی؟

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ اکه‌لری بو سؤراقلرنی اېشیتیب، حیران بؤلیب، یوزلریگه دقت بیلن قره‌دیلر. بو کؤزلر و بو سېس اولرگه تانیش کؤرینـدی.

- دېمک اولر شو کیشی یوسف اېکن‌می؟ دېب شبهه‌گه توشدیلر. رنگلری سرغه‌ییب، تیتراق تاووش بیلن، سیز یوسف سیزمی؟ دېب، سؤره‌دیلر.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) هه! مېن یوسف من، دېدیلر و سؤزلرینی دوام اېتتیریب اَیتدیلر:

الله(جل جلاله) مېنی اؤلیم و یؤق بؤلیشدن اسرەدی. حرمت، بایلیک، کوچ و قدرت بېریب، یوکسک‌لیککه کؤتردی. مصیبتلر و قیین‌چیلیکلرگه رضا بیلن چیده‌گن، تقوالی بؤلگن، اؤزینی هر قنده‌ی یمان ایشلردن اسره‌ب، الله(جل جلاله) گه اؤزینی تاپشیرگن کیشیگه الله(جل جلاله) اجر و ثواب بېریب، یوکسک مقام و توگنمس بایلیک و عزتگه اېریشتیره‌دی. الله(جل جلاله) یخشی و ثوابلی ایشلر اجرینی ضایع اېتمه‌یدی.

اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه السلام)نینگ سؤزلریدن قؤرقیب، یوزلری سرغه‌یدی. باشلرینی شرمنده‌لیکدن یېردن کؤترالمه‌ی قالدیلر. اولر قیلگن یمانلیکلری اوچون عذر سؤره‌ماقچی بؤلدیلر، لېکن تیللری لال بؤلیب، عذر سؤره‌شگه قدرتلری یؤق اېدی. آخر، گناهلرینی تن آلیب اَیتدیلر: "بیز، سیزگه جفا قیلیب، خطا یؤلگه کېتدیک، قیلگن گناهیمیز اوچون توبه قیلیب، عذر سؤره‌یمیز. بیزگه هر قنده‌ی جزا بېرسنگیز، ارزییدی".

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریگه قره‌ب دېدی:

- بوگون سیزلرگه طعنه، منت و جزا یؤق. الله(جل جلاله) کؤپ رحملی و نهایت مهربان دیر، شونینگ اوچون الله(جل جلاله) درگاهیدن سیزلرنینگ گناهلرینگیزنی عفو اېتیب، رحمتیگه آلیشینی ایسته‌یمن.

اساسی توشونچه:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریدن کوّپ جفا کوّرگن بوّلسه‌لر- ده، اولرنی کېچیریب، خدادن اولرگه قیلگن گناهلری اوچون کېچیریم و مرحمت ایسته‌دیلر و عفو نی برچه دن اوستون قوّیدیلر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اوّقینگلر، اوندن سوّنگ ایکّی اوّقووچی حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌لرینی یاددن باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

۲- متندن هر اوّقووچی یاقتیرگن جمله‌سینی یازسین، سوّنگ ایکّی اوّقووچی یازگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اوّقیب، نیمه اوچون یاقتیرگنینی ایتسین.

۳- معناسینی توشونمه‌گن سوّزلرینگیزنی یازیب، معناسینی یان صنفداشینگیز یا اوّقیتووچینگیز یاردمیده تاپیب، کتابچه‌نگیزگه کوّچیرینگ و اوّرگه‌نینگ.

اوی تاپشیریغی:

باشقه پیغمبرلرنینگ قصه‌لریدن بیلگن‌لرینگیزنی کتابچه‌نگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* حضرت یوسف چین اینیسی بنیامین‌نی، اؤز آلدیگه آلیب قالدی.

* حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤزلرینی الله(جل‌جلاله) گه تاپشیردیلر.

* اولر اویالیب، قیغوریب، سؤزله‌دیلر.

* اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ گپلرینی دقت بیلن اېشیتدیلر.

یوقاریده‌گی، بیرینچی جمله ده آلیب قالدی، ایکینچی جمله ده تاپشیردیلر، اوچینچی جمله ده سؤزله‌دیلر، تؤرتینچی جمله ده اېشیتدیلر، کېسیم دېیله‌دی.

کېسیم: گپ نینگ ایگه حقیده نیمه دېیلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤلک، کېسیم دېیله‌دی، ایگه و کېسیم گپ نینگ باش بؤلکلری دیر. اولر بیرگه‌لیکده گپ نینگ اساسی مضمونینی بیلدیره‌دیلر. کېسیم باش بؤلکلردن بؤلیب، نیمه قیلدی؟ نیمه قیلدیلر؟ نیمه قیله‌دیلر؟ نیمه قیلماقچی؟ نیمه بؤلدی؟ کبی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی.

اؤرنکلر:

۱- بالەلر مکتبده اؤقییدیلر. بو گپده باش بؤلک ایکّیته: کیملر؟ باله‌لر (اېگه)، نیمه قیله دیلر؟ اؤقییدیلر (کېسیم)

۲- یاش قؤشیقچیلر تنلاوگه قتّیق محنت قیلیب، تیارلندیلر.

کیملر؟ قؤشیقچیلر (اېگه)، نیمه قیلدیلر؟ تیارلندیلر (کېسیم)

کېسیم قسمی سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله‌دی:

فعل کېسیملر و آت کېسیملر.

۱- فعل کېسیملر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

- صاف فعل بیلن افاده‌لنگن کېسیم: الهام جان آوقتگه کیلمه‌دی.

- روشداش بیلن: تؤی نینگ قیزیغی، باشله‌نگونچه.

- صفتداش بیلن: ایشله‌گن نینگ آغزی اؤینر، ایشلمه‌گن نینگ کؤزی اؤینر.

- حرکت نامی بیلن افاده‌لنگن کېسیم: اؤقیش، اولغه‌ییش؛ مقصدیم، اؤقیماق.

۲- آت کېسیم: فعل‌دن باشقه سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنگن کېسیم، آت‌کېسیم دېیله‌دی.

آت کېسیملر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

- آت بیلن: یخشی رؤزگار جنت، یمان رؤزگار دوزخ

- صفت بیلن: شوندن بیری آته بیک دردمند.
- سان بیلن: بو- بیرینچیسی.
- آلماش بیلن: مقصدیم شو. اؤزیم هر جایده بؤلسم، کؤنگلوم سنده.
-روش بیلن: پیلّه‌قورت توتیشده قؤلیمیزدن کیله‌دیگن ایش کؤپ.
کیسیملر، توزیلیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله دی:
ساده کیسیملر و مرکب کیسیملر.
ساده کیسیملر بیر سؤز بیلن افاده‌لنه‌دی: نور محمد اوییدن ایلدم چیقدی. بهار گوزه‌ل.
مرکب کیسیملر: مرکب کیسیملر فعل+ فعل، آت (صفت، سان و باشقه لر)+ فعل تیپیده توزیله‌دی؛ مثلاً: محمود، اکه‌سیگه ینگی گپ تاپیب باره‌دیگن بؤلدی، خاتینلر بیر- بیرلریگه یاووق‌لشدیلر. بو گپ، صدیق جانگه هم معقول توشدی.

فعالیتلر:

۱- اوچ جمله یازینگ، سؤنگ اولرده ایگه و کیسیمنی کؤرسه‌تینگ!

۲- اوچ کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب، ایگه و کیسیمینی ایتیب بیرسین.

۳- حضرت یوسف (علیه‌السلام) قصه‌سی حقیده اؤز فکر و تویغولرینگیزنی ایکّی- اوچ جمله‌ده یازینگ، کیین ایکّی اؤقووچی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه بیش جمله یازیب، ایگه و کیسیمنی اولرده بیلگی‌لب کؤرسه‌تینگ!

اۉن اوچینچی درس

هدفلر:

۱- مسجع نثر نمونه‌لری بیلن تانیشیش.

۲- محبوب القلوب نینگ فایده‌لی اۉگیتلریدن حیاتده فایده‌لنیش.

۳- ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی اۉرگنیب، ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- تواضع دیگنده نیمه نی توشینه سیز؟

۲- ادب دیب، نیمه گه آیتیله دی؟

تواضع و ادب

تواضع خلقنی کیشی محبتیغه شیفته قیلور و اولوسنی فاعل مؤدتی فریفته قیلور؛ دۉستلوغ گلشنیده نظارت گللاری آچار و اول گلشندین انس و الفت بزمیدا تورلوک گللار ساچار؛ متکبر دشمنغه ملایمت سری یۉل کۉرگوزور و معجب خصم خاطریغه انسانیت ذوقین اۉلتورغوزور؛ تکراری حیاسیز مدعینی اویات سرحدیغه باشقارور و تعدادی انصافسیز عدونی یمانلیغدین اۉتکارور؛ اگرچه برچه ایلدین خوبراق‌دور و باری خلایقدین مرغوبراق‌دور؛ ابنای جنسدین بیر- بیریگا مستحسن، اکابردین اصاغرغه احسن؛ سخا قیلمای ایلنی شاد قیلور و عطا کۉرگوزمای کیشی‌نی غمدین آزاد قیلور؛ ادب کیچیک یاشلیغلارنی اولوغلار دعاسیغه سزاوار ایتار و اول دعا برکتی بیله عمردین برخوردار؛ کیچیک‌لار مهرین اولوغ‌لار کۉنگلیگا سالور و اول محبت کۉنگولدا مؤبد قالور؛ اوشاغلارنی کۉزگا اولوق قیلور، اطواریدین خلق اولوغلیق بیلور؛ خلق جانبیدین بیحرمت‌لیق ایشیگین باغلار و کیشینی هزل و استخفاف دین ساقلار؛ طبیعت‌قه انسانیت طریقیدا انداز بیرور و مزاجقه آدمی‌لیق منزلیدا آرام بیتکورور؛ کیچیکلارغه کیم اندین مونچه نتیجه بۉلغای، اولوغلارغه کۉرکیم مونچه نیچه بۉلغای.

محبت‌قه زیب و پیرایه ادبدین بیتار و مؤدت‌قه رونق و بها ادب ترکیدین کیتار؛ ادب و تواضع دۉستلوغ کۉزگوسیغه جلا بیرور و ایکّی جانبدین یاروغلوق بیتکورور؛ تواضع و ادب اهلیغه تعظیم و حرمت بیتار، اول دانه‌نی ایککان جواهر بو محصولنی جمع ایتار؛ خلق اختلاطیده حمیده اخلاق ابتداسی بو خصال دور، بو رسوخ تاپسه، محبت اختلالی محال دور؛ ایکّی جانبدین اگر

خُلق کریم بۆلغای، ادب و تواضع مقابله‌سیدا عزت و تعظیم بۆلغای؛ خوشا بو نوع احباب اراسیدا محبت و بو طور اصحاب اراسیدا مؤدت و موناق اهل محبت و وداد و خیل مؤدت و اتحاد. اگر ظاهردا دۆستلوغ صفاسی اوچون دور، دنیادا کامگارلیغ دور و اگر معنادا تنگری رضاسی اوچون دور، آخرتدا امید رستگارلیق دور. (محبوب القلوب دن)

اساسی توشونچه:

تواضع و کمترین‌لیک انسان‌نی خلق آلدیده سیویملی قیلیب، دشمن‌نی دۆستگه ایلنتیره‌دی. تواضع قیلماق همه‌گه یخشی دیر، اما سرفرازلرگه یخشیراقدیر. ادب و تواضع، دۆستلیک کۆزگوسیگه جلا بیره‌دی و کیشیگه اولوس‌نینگ حرمت و تعظیمینی کېلتیره‌دی. ادب کیچیک یاشلیغلرنی اولوغلر دعاسیگه سزاوار ایته‌دی و اوشه دعا برکتی بیله عمریدن برخوردار بۆله‌دی. کیچیکلر مهرینی اولوغلر کۆنگلیگه ساله‌دی و اوشه محبت کۆنگولده منگو قاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- بیر- بیر کیشی هر قطاردن توریب، درس متنینی نوبت بیلن اۉقیسینلر، باشقه‌لر اونی اېشیتسینلر و ینگی لغتلرینی یازسینلر.

۲- ینگی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، قوییده‌گی لغتلردن بېش- آلتیته‌سینی مناسب جمله‌لرگه ایشلتسینلر.

شیفته، مؤدت، فریفته، معجب، اویات، مرغوب، مستحسن، مؤبد، اوشاغ، هزل، استخفا، حمیده، احباب، ابنای جنس، کامگارلیق، رستگارلیق، اکابر، اصاغر، رسوخ، اختلال، نظارت، تورلوک، متکبر، ملایمت، خصم، مدعی، باشقرماق، عدو، سخا، پیرایه، اختلاط، خصال، محال

۳- توزه‌تگن جمله‌لرنی هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اۉقیسین، اگر ناتۉغری بۉلسه، باشقه‌لر فکرلرینی بیلدیریب، تۉغری‌له‌سینلر.

۴- نیچه گروپ توزیلیب، هر گروپ نینگ اعضاسی اۉزارا تواضع و ادب فایده‌لری باره‌سیده بحث‌لشسینلر، اوندن کېین اۉقیتووچی کۆرستمه‌سیگه کۉره نیچه گروپدن بیر- بیر کیشی توریب، اۉز گروپی نینگ فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

تواضع و ادب نینگ فایده‌لری حقیده بیر قیسقه مطلب یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلرنی اؤقیب، اولرگه توجه ایتینگ:

- صدیق جان اینده‌مه‌ی کؤچه‌گه چیقیب کېتدی.
- کامله، اؤکتم‌نی دستلب کتّه باققه آلیب کېتدی.
- امان مېنگه قره‌دی، مېن اونگه قره‌دیم.
- وادیلر و تاغلرنی آشیب، دله‌لرده یالغیز اده‌شیب کېلیب قالدی.
- یورتینگیز امان، سیزگه نیمه بؤلدی؟
- یخشی باله‌دن رحمت، یمان باله‌دن لعنت یېتر.
- کیچکینه دیگچه، ایچی تؤله میخچه.
- کیم دیر، کتّه مشعل یاقدیمی؟

ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلر:

باش بؤلکلردن بیریگه ایرگه‌شیب، اولرنی انیقلب، تؤلدیریب، ایضاحلب کېله‌دیگن بؤلکلر، ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلر دېییله‌دی.

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر اؤز ارا ایکّینچی درجه‌لی بؤلک باره‌سیده سؤزلشسینلر.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، ایکّینچی درجه‌لی بؤلکنی باشقه‌لرگه توشونتیریب ایتسین.

۳- قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بؤلک نی بېلگیلب کؤرسه‌تینگلر:

یخشیگه قاره یوقمس، یمانگه ایل باقمس؛ بېشنی بېشگه قؤشسنگ، اؤن بؤله‌دی؛ بیلمه‌گندن بیلگن یخشی، تؤغری ایشنی قیلگن یخشی؛ اونینگ باقیشلرینی بیر زوم هم اونوتمه‌یمن؛ پولاد پیچاق قینسیز قالمس؛ اؤقیگن نینگ تیلی اوزون.

۴- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، ایکّینچی درجه‌لی بؤلک نی انیقلاوچی بیر جمله یازسین.

۵- هرکیم اؤز کتابچه‌سیگه ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلرنی انیقلاوچی اوچ جمله یازسین.

اوی تاپشیریغی:

بیر قیسقه خاطره یازیب، اونگه ایکّینچی درجه‌لی بؤلکدن تؤرت- بېش جمله یازیب کېلتیرینگ.

اۋن تۋرتینچی درس

هدف:

۱- امام زمخشری و اونینگ اثرلری و علمی فعالیتلری بیلن تانیشیش.

۲- ایکّینچی درجه لی بولکلرنینگ تورلرینی اۋرگنیب ایشلته آلیش.

سۋراقلر:

۱- خوارزم حاضرچه قیسی مملکت گه قره‌شلی دیر؟

۲- خوارزم عالملریدن کیم‌لرنی تانیسیز؟

امام زمخشری

قدیمگی خوارزم اسلام مدنیتی گه اولکن حصه قۋشگن و یوزلب مفسر، محدث، فقیه و باشقه علم اربابلرینی تېگیشتیریب چیقرگن. انه شو علامه عالملریدن بیری خوارزم فخری علامه امام زمخشری دیر. بو کۋپ قیره‌لی ایجاد ایگه‌سی بۋلگن اولوغ عالم نینگ مکمل نامی ابوالقاسم محمود بن عمر بن محمد الزمخشری بۋلیب هجری قمری ۴۵۳نچی سنه ده قدیمگی خوارزم نینگ زمخشر قیشلاغیده توغیله دی. اونینگ آته سی معلوماتلی کیشی ایدی. اۋغلی گه ابتدایی تعلیم بېریش لیگی نی اۋز ذمه سیگه آله دی. محمودده‌گی اۋقیش هوس و شوق نی کۋریب علم آلیش نی دوام اېتتیرماقچی بۋله دی. بیراق بخت سیز بیر حادثه نتیجه سیده محمود بیر اپاغیدن محروم بۋله دی. اونی خیاط گه شاگرد قیلیب بېریش گه قرار قیله دی. اما محمود بونگه راضی لیک بېرمه‌یدی و آته‌سیدن اورگنج، مدرسه‌لریدن بیری گه جایلب، قۋییش نی ایسته‌یدی.

محمود نینگ تیله‌گینی آته‌سی بجا کېلتیره‌دی و او کتّه غیرت بیلن اۋقیش گه کیره‌دی و تیز اره‌ده خطاطلیک هنرینی ایگه‌لب انه شو واسطه بیلن حیات کېچیریش اوچون درآمد تاپیش امکانیتی گه مالک بۋله دی. محمود اورگنج ده ممکن بۋلگن علم‌لرنی ابومضر محمود بن جریر اصفهانی آلدیده ختم قیلگیچ زمانی بخارا گه سفر قیله‌دی و بو یېرده‌گی مشهور عالملردن شیخ الاسلام ناصر الحریصی و ابو سعید الشقانی و باشقه‌لردن درس آله‌دی و نظری بیلم‌لرنی آلیش بیلن چیگره‌لنیب قالمه‌ی اونی عمل ساحه‌سیده تطبیق قیلیش اوچون اینتیله‌دی و انه شو مقصد اوچون

بیر نېچه بار بغداد، خراسان، اصفهان، حجاز و مکه مکرمه گه سفر قیلیب، او یېرده‌گی عالملر بیلن ملاقات اېتیب، اۏرگنگن علم‌لرینی تا باره چوقورلشتیره‌دی.

خوارزم فخری خوارزمده محمد بن نوشتگین وقتیده اونینگ سراییده خدمت قیله‌دی و انه‌شو یېرده مشهور مقدمة الادب لغت کتابی نی اونینگ اۏغلی آتسیز نینگ ایسته‌گی بیلن تألیف اېته‌دی و کېینچه‌لیکده سرای خدمتیدن واز کېچیب قالگن حیاتینی بوتونله‌ی علم گه بغیشله‌یدی. اونینگ سونگی حیاتینی حقیقتاً هم سیر محصول ایجادی فعالیتلر قمره‌ب آله‌دی و نتیجه‌ده علمی اثرلری، فلسفی رساله‌لری و ادبیات ساحه‌سیده‌گی شعرلری و لغتنامه سی انه شو دورده پیدا بۏله‌دی.

امام زمخشری مکه مکرمه ده ایکّی ییلدن کۏپراق مدت ده قرآنکریم نینگ مکمل تفسیری الکشاف اثرینی یازدی و انه شو مبارک یېرده بۏلگنیده جار الله لقبی نی آله‌دی. امام زمخشری نینگ اېنگ مشهور اثری انه شو مبارک تفسیر دیر. او بو بیوک اثرنینگ یازیشده تیل شناسلیک، عقاید، فقه کۏپگینه علم لر ساحه سیده گی کېنگ و چوقور بیلیمدانلیگی دن استفاده اېته‌دی. امام زمخشری عرب تیلی صرف و نحوی بوییچه، المفصل، بلاغت و نطاق لیک حقیده اساس البلاغه تیل شناسلیک زمینه‌سیده مقدمة الادب، عروض و شعر وزنی باره‌سیده القسطاس فی العروض، حکمتلی سۏزلر عرصه‌سیده نوابغ الکلام و مقامات ساحه‌سیده الطواق الذهب اثرلرینی یره‌ته‌دی. زمخشری مقامات‌ده عرب تیلیده ماهر ادیب صفتیده نمایان بۏله‌دی و بو اثر نینگ عالی درجه‌ده‌گی نثری عرب ادبیاتی نمونه‌لریدن سنه‌له‌دی. او عربچه شعرلری دیوانیده فلسفی، حسی و ایچکی کېچنمه‌لرینی ترنم اېتیب، همده ترک گۏزه‌ل‌لرینی مقته یدی و اونینگ شعرلری موضوع جهتیدن رنگ برنگ دیر. اولرده کۏپراق اۏز دوریده‌گی ناراضی‌لیک کیفیت‌لرینی افاده گه آله‌دی شونده‌ی قیلیب اداغده بو بیوک علامه و مفسر هجری قمری ۵۳۸ نچی ییل ده یېتمیش بېش یاشده اورگنج شهریده وفات قیله‌دی.

امام محمود زمخشری اۏز زمانه سی نینگ ایسته شی گه موافق همه اثرلرینی عرب تیلیده تألیف اېته‌دی. اونگه بی قیاس استعدادی اثرلرینی هم نظم ده و هم نثرده یازیش گه امکان بېره‌دی. او ایللیک دن کۏپراق علمی اثرلر یره‌ته‌دی و بیرقنچه فلسفی رساله‌لر، شعرلر دیوانی، بیر ادبی مقامات، بیر لغتنامه و الکشافناملی بیر بیوک تفسیر انه شولر جمله‌سیگه کیره‌دی. اونینگ برچه اثرلری جهان فرهنگی اینیقسه اسلام فرهنگی علامه نینگ بای خزینه سیگه قیمتلی حصه بۏلیب قۏشیله‌دی و انه‌شو اوچون زمخشری نینگ مبارک آتی برچه‌دن آلدین اسلام عالمیده دایم باقی دیر.

اساسی توشونچه:

امام زمخشری که جار الله و خوارزم فخری لقب‌لرینی اؤزیگه آله دی؛ اسلام عالمی نینگ بیوک علامه و بیریک مفسرلریدن بؤلیب اؤز حیاتیده ایللیک دن آرتیق علمی اثرلر یازه‌دی. قرآنکریم نی الکشاف ناملی بیوک اثریده تفسیر اېته‌دی. فلسفی رساله لر بیته دی. شعرلر یره‌ته‌دی. مقامات یازه‌دی. لغت نامه توزه‌ته‌دی و بو اولوغ عالم نینگ اثرلری جهان فرهنگی اینیقسه اسلام فرهنگی نینگ بای خزینه سیگه قیمتلی حصه بؤلیب، قؤشیله‌دی انه شو جهتدن آتی اسلام عالمده همیشه جاویدان دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچی درس متنینی اؤقیگنده دقت بیلن تینگلنگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ!

- امام زمخشری قه‌ی یېردن ایدی؟
- او قه ی یېرده قچان توغیله دی؟
- زمخشری نینگ آته سی اونی کیم نینگ آلدیگه اول شاگرد قیلماقچی بؤله‌دی. کېین اونی قه‌ی یېرگه آلیب باریب جایلشتیره‌دی؟
- اول ده قیسی هنرنی اؤرگنه دی و اؤز حیاتی نی قنده‌ی تأمینله یدی؟
- مقدمة الادب اثرینی کیم نینگ خواهشی بیلن یازه‌دی؟
- الکشاف تفسیرینی قه‌ی یېرده یازه دی؟
- زمخشری گه نیمه اوچون جار الله لقب بېره‌دیلر؟
- خوارزم فخری دېب کیم نی آیته دیلر؟
- اونینگ اثرلریدن نېچیته‌سینی آت توتیب آیتینگ!
- قیسی ییل ده، قه‌ی یېرده و نېچه یاش ده وفات اېته‌دی؟

۲- یانمه- یان اؤلتیرگن لر اؤز اؤرته‌لریده علامه زمخشری باره‌سیده سؤزله‌سینلر.

۳- یانمه- یان اؤلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، امام زمخشری حیاتی باره‌سیده گپیریب بېرسین!

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ یازگن کتابلری باره سیده سؤزلب بېرسین!

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، عربچه شعرلری نینگ محتواسی حقیده گپیریب بېرسین!

اوی تاپشیریغی:

هر بیر اؤقووچی یورتیمیزنینگ بیوک ادیبلری و عالملریدن بیرینی سیلب، اونینگ حیاتی و اثرلری باره‌سیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لرنینگ تورلری گه دقت قیلینگ!

- مېن اؤتگن کون اؤز اؤرتـاغیم محمـود بـیلن اوچـره‌شـدیم و او بـیلن بجـرگن فعـالیتلریم باره‌سیده سؤزله‌دیم.

- احمد باغلریده تیرگن آلمه لرینی صنفداشلریگه بؤلیب بېردی.

- ینگی اؤقیتووچی اؤقووچیلر بیلن تانیشیب، اؤز درسی گه باشله‌دی.

- بو اویلر بیر- بیری بیلن تورلی ایشیک‌لر آرقه‌لی باغلنه‌دی.

- یاز فصلیده‌گی هوا جانگه ینه‌دن جان بغیشله‌یدی و انسان گه جوده هم یخشی یاقه‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لر بار. ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لرگه انیقلاوچی، تؤلدیرووچی و حال کیره‌دی.

- تؤلدیرووچی، انیقلاووچی و حال:

تؤلدیرووچی: آت، آتلشگن صفت، آتلشگن سان و حرکت نامی بیلن افاده‌لنه‌دی.

انیقلاووچی: پدیده یا حادثه بېلگیسی نینگ کؤرستووچیسی دیر.

حال:کیسیم گه باغله نیب اوندن انگلنگن ایش- حرکت اؤرنی و صورت تاپگن حالـت نینـگ سبب و مقصدینی بیلدیره‌دی. مثال صورتده:

- رحیم کتـابنی اؤرتاغیگـه بېریـب صـنفدن چیقیـب کېتـدی، منصـور اؤقیتووچیسـی بـیلن کؤریشدی، کېنگ چول و بیابان و چیگره سیز صحرالر افق دن افققه توتشگن، کوز فصلی قویـاش نینگ ایسّیغی کویدیرمه‌یدی، ایرکه‌له‌یدی، بو مثال‌ده‌گی کېنگ، چیگره‌سیز، قویاش نینگ ایسّـیغی سؤزلری انیقلاووچی، چول و بیابان، صحرالر سؤزلری انیقلاووچیلرگه بـاغلنگن سـؤز (انیقلنمـیش) دیر. مثال: اؤینب گپیرسنگ هم اؤیلب گپیر، مردلرچه ظالم نینگ بؤغزیدن توتدینگ.

فعالیتلر:

۱- هرکیم اۉز آلدیده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک‌لرنینگ تورلرینی ایشله تیب بیر جمله یازسین.

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن یازگن جمله‌سینی صنفداشلری گه اۉقیسین و اولر تۉغری و نا تۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسین‌لر.

۳- یانمه- یان اۉلتیرگن‌لر اۉز اۉرته‌لریده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده سۉزله‌سین‌لر.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده اۉز بیلگنینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلرینی تۉرت- بیش جمله ده ایشله‌تیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

اۉن بېشینچی درس

هدفلر:

۱- ییتوک عالم، میرزا اولوغ بېک و علمی ایشلری حقیده معلوماتگه ایگه بۉلیش.

۲- حال تورلرینی تانیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- اولوغ بیک میرزا قیسی سلاله گه تېگیشلی دیر؟

۲- اوندن قالگن آبده‌لردن بیرینی کیم آیتیب بېره‌دی؟

میرزا اولوغ بېک

میرزا اولوغ بېک‌که مشهور بۉلگن محمد تراغای هجری قمری ۷۹۷-نچی ییلده سمرقندنینگ سلطانیه شهریده دنیاگه کېلدی. او، شاهرخ میرزا و ملکه گوهرشاد بېگیم‌نینگ فرزندی و صاحبقران امیرتېمور کۉرگان‌نینگ سویوکلی نېبره‌سی ایدی. تېموریلر سلاله‌سینینگ عنعنه‌سیگه بناءً، اونینگ تربیه‌سی امیر تېمورنینگ کتّه خاتینی سرای‌ملِک خانیم‌گه تاپشیریلدی.

صاحبقران امیر تېمور کۉرگان اونی کۉپ سېوگنیدن، کۉز نوری و قلب قوتی دېب لقب بېردی و کۉپگینه اوروشلریده، اینیقسه ایران و خراسان، اۉرته آسیا و هندگه قیلگن یوریشلریده حتی سۉنگّی وقتلریده ختای (چین)گه قیلگن هجومیده اونی اۉزی بیلن آلیب باردی.

میرزا اولوغ بېک، دولتدارلیک طریقه‌سینی باباسی امیرتېموردن اۉرگندی و تېمور اۉز حیاتیده تاشکند منطقه‌لری حکمرانلیگینی سیورغال صفتیده اونگه تاپشیرگن ایدی. شاهرخ میرزا هم اولوغ بېک سیماسیده بویوک امپراتور و بیلیملی انسان بۉلیشلیک استعدادینی کۉریب قدرتگه کېلگنیدن سۉنگ هراتنی مرکز قیلیب آلدی و ماوراءالنهر حکمرانلیگینی اونگه تاپشیردی.

میرزا اولوغ بېک استعدادلی و ذکاوتلی شهزاده اېدی. او، یاشلیک و ییگیت‌لیک زمانیدن- آق، بیلیم و فرهنگ‌گه چېکسیز مهر قۏیگن اېدی و کـۏپ وقتلرینـی تـاپیلمس نـادر خطـی نسـخه‌لـر و قۏلیازمه کتابلرنی تۏپلب اۏقیش، تجربه و علمی تېکشیریشلرنی بجریش بیلن اۏتکیزردی.

سمرقند و هرات شهرلریده شاهرخ میرزا کتّه کتابخانه‌لر قورگن اېدی. بـو کتابخانـه‌لـرده، اۏرته آسیا، هندوستان، یونان و روم دانشمندلری‌نینگ مهم اثرلری ترجمه قیلینیب، سـقله‌نـردی. میرزا اولوغ بېک، اوشبو کتابخانه‌لرنینگ قیمتلی خزینه سیدن فایده‌لندی. اونینگ اۏزی توزه‌تگـن کتابخانه‌سیده هم اۏن بـېش مینگـدن آرتیـق قۏلیازمـه کتـابلر بـار اېـدی. او، کـۏپ ییللـر انـه شوکتابخانه‌لرده تحقیق و تېکشیریش ایشلرینی آلغه آلیـب بـاردی، اۏز عصـریده‌گـی بیلیمـدانلر، اینیقسه نجوم علمی حقیده‌گی سۏنگی تحقیقات نتیجه‌لری بیلن قیزیقیب، تانیشدی.

میرزا اولوغ بېک کۏپ جهتدن باشقه تېمـوری حکمرانلـردن فرقلـی اېـدی. او، اۏز قـدرتی زمانیـده یوریشـلر و دولتـی‌نینـگ چېگـره‌لرینـی کېنگـه‌یتیریشـگه اورینمـه‌دی، بلکـه کـۏپراق مملکت‌نینگ آبادانچیلیگی، اولوس‌نینگ تینچلیگی، بیلیم، هنر و ادبیات ترقیاتیگه اعتبـار بېـرردی و بوتون عمرینی تحقیق و تېکشیریش ایشلری و تاریخی بنالرنی قوریشگه بغیشله‌دی. سـمرقند، بخارا و غجدوان‌ده اونینگ فرمانی اساسیده توزه‌لگن کۏپگینه مسجد و مدرسـه و بـاغلر اونینـگ شکوه‌لی و عظمتلی دورانی‌نینگ یادگارلیکلریدن حسـابلنه‌دی. بـو مدرسـه‌لـر آره‌سـیده سـمرقند مدرسه‌سی اۏز عظمتی، شکوه و چیرایی بیلن دنیاده ممتاز و مثلی کۏرینمه‌گـن آبـده‌لـر قطاریـده توره‌دی.

میرزا اولوغ بېک هنر، ادبیات، تاریخ و باشقه علمی- هنری ساحه‌لرده معلوماتگه اېگه اېدی و تورلی علم و هنرلرنی رواجلنتیریشگه تیریشردی، اما نجـوم علمیگـه خـاص توجـه قیلـردی و قورگن گۏزه‌ل بنالریدن بیری، اونینگ معروف تاریخی رصدخانه‌سی دیر که بو عمارت اوچ قبتلی بۏلیب، اۏز زمانیده جهان‌نینگ اوچته کتّه بنالریدن بیری سنه‌لر اېدی.

بو شکوهلی بنا سمرقندده، آب رحمت اریغی یانیده قوریلگن دیر. میرزا اولوغ بېک انه شو رصدخانه ده اېنگ کتّه سماوی جسملر، یولدوزلرنینگ حرکتی و ییل فصل‌لری‌نینگ اۏزگریشی و اقلیم تغییراتینی کوزه‌تیب توررردی. او، یولدوزلر عالمی بیلن تانیشیب، (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف اېتدی.

میرزا اولوغ بېک‌نینگ استرانومیک جدولی "زیج کۏرگانی" و رصدخانه‌سی فقـط اسـترانومی علمی‌نینگ یوتوقلری اوچون اهمیتلی و قیمتلی اېمس، بلکه اۏز عصریده‌گی شهکارلردن سنه‌لیب

بو علم‌نینگ سۉنگی عصرلرده‌گی ترقیاتیگه اونوملی ایز قالدیرگنی اوچون هم یوقاری بهاگه ایگه دیر. میرزا اولوغ بیک‌که نجومی تحقیقات و "زیج کۉرگانی" نی ترتیب قیلیشده قاضیزاده رومی تخلصی بیلن شهرت قازانگن صلاح الدین، غیاث الدین جمشید، معین کاشانی، علی قۉشچی، محمد خوافی، عبدالعلی بیرجندی و منصور کاشیلر یاردم بیرگنلر.

(زیج کۉرگانی) اۉن تۉقیزینچی میلادی عصرنینگ سۉنگّی وقتلری‌گچه اروپاده تدریس ایتیلردی. اونینگ ینه بیر علمی اثری مثلثاتگه قره‌شلی بۉلیب، بیر درجه ساین نینگ اۉلچاوی دیر. او تاریخ علمیده هم بیلیم و تبحرینی "اربع اولوس" اثرینی یره‌تیب، کۉرستدی و موسیقی‌ده هم کۉپگینه مقاملرنی یره‌تدی.

بولردن علاوه ادبیاتدن، اینیقسه شعردن هم بوتون واقف ایدی و بو ظریف هنرنینگ همه دقایقیگه توشونردی و اۉز ایناغه‌سی بایسنقرمیرزا بیلن "خمستین"نی بیت‌مه- بیت تقاسلب ینگی‌لیکلرینی بیر- بیریگه ایتیب بیرر ایدیلر.

میرزا اولوغ بیک هجری قمری ۸۲۵ نچی ییلده (۵۶) یاشده عبداللطیف اۉغلی تمانیدن شهید بۉلدی و سمرقندده‌گی "گور امیر" مقبره‌سیده کتّه باباسی امیر تیمور کۉرگان یانیده دفن ایتیلدی. نوایی "خمسه" ده اونینگ حقیده بونده‌ی یازگن:

تیمور خان نسلیدن سلطان اولوغ بیک
که عالم کۉرمه‌دی سلطان انینگدیک
انینگ ابنای جنسی بۉلدی برباد
که دور اهلی بیریدن ایله‌مس یاد
ولیک اول علم ساری‌تاپدی چون‌دست
کۉزی آلینده بۉلدی آسمان پست
رصد کیم باغله‌میش زیب جهان دیر
جهان ایچره ینه بیر آسمان دیر
بیلیب بو نوع علم آسمانی
که اندن یازدی "زیج کۉرگانی"
قیامتگه دیگنده اهل ایام
یازرلر آنینگ احکامیدن احکام

اساسی توشونچه:

میرزا اولوغ بېک، امیرتېمور نسلیدن اېدی، سیاست و فرهنگ عرصه‌سیده کتّه اؤزگریشلر کېلتیردی. علم و هنرنینگ گللب یشنه‌شی، آینیقسه استرانومی (نجوم) علمی نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون اونوملی ایشلرنی بجردی. ادبیات و تاریخده متبحر کیشی اېدی . موسیقیدن هم اختراع قیلیش درجه‌سی‌گچه واقف اېدی. زیج کؤرگانی و اولوس اربعه اثرلرینی یازدی. سمرقندده کتّه بییر رصدخانه قوردی و شو آرقه‌لی (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف اېتدی. کتّه کتابخانه‌لر، کؤپگینه تاریخی بنالر و مدرسه‌لر اوندن یادگار قالگن. او ۵۶ یاشیده و اؤز اؤغلی میرزا عبداللطیف بویروغی بیلن شهید قیلیندی.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچی درس متنینی اؤقی‌یاتگنده اونی قونت بیلن تینگلب، قوییده‌گی سؤراقلرگه چقّان جواب بېرینگ:

- میرزا اولوغ بېک کیم نینگ اؤغلی و کیم نینگ نېبره‌سی اېدی؟
- امیر تېمور کؤرگان اونگه نیمه لقب بېرگن اېدی؟
- او، صاحبقران باباسی بیلن قه‌یېرلرگه سفر قیلدی؟
- او، باباسیدن نیمه نرسه‌لرنی اؤرگندی؟
- میرزا اولوغ بېک حیاتیده کؤپراق نیمه نرسه‌لرگه اعتبار بېرر اېدی؟
- میرزا اولوغ بېک قیسی علمگه خاص توجه قیلدی؟
- سمرقندده آب رحمت اریغی یانیده نیمه‌نی قوردی؟
- میرزا اولوغ بېک، قورگن رصدخانه‌سی آرقه‌لی نېچه یولدوزنی کشف اېتدی؟
- رصدخانه و نجومی اثرلرنی یره‌تیشده قیسی عالملر او بیلن یاردم بېردیلر؟
- اونینگ زمانیده مثل‌سیز مدرسه قه‌یېرده توزه‌لدی؟
- اونینگ نجوم علمیدن تشقری باشقه قیسی علملرده تجربی بار اېدی؟
- نوایی، میرزا اولوغ بېک حقیده نیمه دېگن؟
- اونی کیم شهید قیلدی؟

۲- تۉرت گروهگه بۉلینیب، میرزا اولوغ بېک‌نینگ حیاتی و فعالیتلری باره‌سیده بحث‌لشینگ‌لر.

۳- هر گروهدن بیر کیشی توریب، اۉزگروپی فکرلرینی بیلدیرسین.

۴- قوییده‌گی اصطلاحلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولرنی مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ: استرانومی، نجوم، رصدخانه، قۉلیازمه

۵- هرگروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزه‌تگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیب بېرسین، باشقه‌لر تۉغری یا خطالیگی حقیده اۉز فکرلرینی ایتسینلر.

۶- نوایی شعرینی هرگروهدن بیر- بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دکلمه قیلسینلر باشقه‌لر تینگلب، خطالرینی اَیتیب بېرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

نوایی نینگ میرزا اولوغ بېک حقیده‌گی شعرینی ادبی نثرگه اۉزگیریب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کؤره تورلری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- ایرته‌گه باره‌سیز، دېب استه قدم تشله‌دی.
- چین دن هم تشقری نهایتده ساووق ایکن.
- بوگون شهرگه جونه‌یمیز.
- مکتبده آلگن بیلیمنی یخشی اؤرگه‌نیش مقصدیده باشقه کتابلردن اونوملی فایده‌لنه‌سن.
- او، کابل‌گه اؤقیشگه کېتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده حالت و اونینگ تورلری کؤرسه‌تیلگن.

حالت و اونینگ افاده‌لنیشی:

حالت کېسیمگه باغله‌نیب، اوندن انگلنگن ایش- حرکت‌نینگ اؤرنینی، پیتینی، حالتینی، بجریش سبب-مقصدینی بیلدیره‌دیگن ایکّینچی درجه‌لی بؤلک دیر.

حالت، معنا و وظیفه‌سیگه کؤره بیرنیچه تورگه بؤلینه‌دی، روش حالتی، اؤرین حالتی، پیت حالتی، سبب حالتی، مقصد حالتی.

روش حالتی، ایش- حرکت‌نینگ قه‌ی طرزده بجریلیشینی کؤرسته‌دی و فعل بیلن افاده‌لنگن گپ بؤله‌گیگه باغلنه‌دی. روش حالتی کؤپینچه روش و روشداش بیلن کېله‌دی.

مثال: محمودلر ایشلرینی یخشیلیک بیلن آلغه آلیب باردیلر.

اؤرین حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیش اؤرنینی بیلدیره‌دی.

مثالً: بابر، جوده یمان ساووق و چاپقونده مکتبگه کېتدی.

پیت حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیش پیتینی بیلدیره‌دی.

مثالً: بوگون شهریمیز ساری جؤنه‌یمیز.

سبب حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیشی بیلن باغلیق بؤلگن سبب معناسینی بیلدیره‌دی.

مثال: رحمان، اکه‌سینی کؤریب، قوواندن قیچقیریب یوباردی.

مقصد حالتی: ایش- حرکت‌نینگ قنده‌ی مقصد بیلن بجریلیشینی بیلدیره‌دی.

مثال: دؤستیمنی کوتیب آلیش اوچون، یؤلگه چیقدیم.

فعالیتلر:

۱- یانمه- یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، حالت تورلرینی بیلگی‌لسینلر:

- نهایت یمان موقعده اوی سری کېتدی؛ اېرته قیشلاق سری جؤنه‌یمیز؛ بیز قیشلاقده یشه‌یمیز؛ دلشاد اولرگه سلام بیریب، مکتبگه یوگوردی؛ سیزنی کؤپدن بیری کوته‌من؛ امان، آته‌سینی کؤریب، ییغلب یوباردی؛ اوزوم ساتیب آلگنی و یخشی هواده سیر قیلگنی پغمانگه کېتدیک.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یوقاریده‌گی جمله‌لردن بیرینی تخته‌گه یازیب، اونده حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کؤره بؤلینگن تورینی کؤرستسین، اگر خطا بؤلسه، باشقه قطاردن بیر کیشی اونی تؤغریله‌سین.

۳- هرکیم بیر جمله توزه‌تیب، اونده حالت تورلریدن بیرینی انیقله‌سین.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، توزه‌تگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و باشقه‌لر قنده‌ی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- ایکّی کیشیلیک ایکّی گروه تخته‌گه بارسینلر. بیرینچیدن بیر گروه اؤزارا سؤزلشیب، حالت تورلری‌نینگ بیریگه بیر جمله یازسینلر، کېین ایکّینچی گروه اعضاسی اؤزارا صحبتلشیب، اونینگ قیسی حالتی بؤلگنینی کؤرستسینلر، باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

حالت تورلرینی نظرده توتیب، بیر انشاء یازینگ و اونده‌گی حالت تورلرینی بیلگیلب کېلتیرینگ.

اۉن آلتینچی درس

هدفلر:

۱- قهر و غضبنی ییڲیش یۉللرینی اۉرگنیش.
۲- جمله لرده انیقلاوچیلرنی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراق:

۱- ایکّی کیشی جنجاللشیب تورگن بۉلسه، سیز نیمه قیله‌سیز؟
۲- قهر و غضبیمیز کیلگنده، نیمه قیلیشیمیز کیره‌ک؟

قهر و غضبنی ییڲیش

عزیز اۉقووچیلر!

بیله سیزمی؟ راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تۉقنه‌شوو، بحران، اوروش؛ و باشقه- باشقه نرسه لر قهر و غضب گه باعث بۉله دی. احمدنینگ آته‌سی کسل بۉله‌دی. احمد، آته‌سینی کسل خانه گه آلیب باریب، یاتقیزه‌دی و اوییگه جۉنه‌یدی. آته‌نینگ کسل‌لیگی احمدگه قتیق تأثیر قیلیب، روحیه‌سینی و تینچینی بوزه‌دی. احمد، پریشان حالتده کیله‌یاتگنده، بیر کیشیگه تیگیب کیته‌دی. منه شو بیر کیچیک اهمیتسیز حادثه دیر و آسان-گینه بیر عذر سۉره‌ش بیلن بیچیش ممکن؛ اما قنده‌ی قیلیب، بو کیچیک حادثه بیر کتّه منازعه‌گه ایلنه‌دی؟

ضرر کۉرگن کیشی نینگ اچّیغی کیلیب، احمدنی ملامت قیله باشله‌یدی، لیکن احمد ملامتلیگینی تن آلمه‌ی، ضرر کۉرگن کیشینی ملامت قیله‌دی. انه شونده بولر اره‌سیده توشونماوچیلیک یوز بیره‌دی، سۉنگ سۉز تارتیشووی‌گه اۉته‌دیلر، کیشی آره‌گه کیرمسه، بیر-بیرینی تورتیش و فزیکی کوچ ایشله‌تیش باشلنه‌دی.

غضب و اچّیق قۉزغه‌لیشی، هر بیر منازعه‌ده تاپیله آله‌دی، اما عقللی انسان هر باسقیچ و هر حالتده اۉز غضبی و اچّیغینی باسیب، منازعه‌نی مصالحه‌گه ایلنتیره آله‌دی.

غضب‌نینگ عایله، جمعیت و ساغلیققه ضررلری کۉپ دیر. عایله و جمعیتده ایسّیق مناسبتلرنینگ بوزیلیشی و اوروشلرنینگ یوز بیریشی و ایکّله تمانگه منسوب انسانلرنینگ اۉلیمیگه سببچی بۉله‌دی.

قهر و غضب‌نینگ ساغلیققه ضرری شو دیر که اگر بیر کیشی غضب‌لنسه، یوره‌گی تېز- تېز اوریب، قان باسیمی آشه‌دی؛ معده‌نینگ تېزابی کۉپه‌یه‌دی؛ عصب تامیرلری قیسیله‌دی؛ تنه ایسّیقلیگی کۉته‌ریله‌دی. اگر بونده‌ی غضب‌لنیش حالتلری سورونکه‌لی بۉلسه، باریب- باریب معده کسل‌لیگی، قان باسیمی کسل‌لیگی، یوره‌ک کسل‌لیگی، روحی و عصبی کسل‌لیکلر تاپیلیشی، اینیقسه میه‌گه قان قوییلیش یا یوره‌ک‌نینگ تۉختب قالیش حالتلری یوز بېریشی و کیشی‌نینگ اۉلیب قالیشی هم ممکن. شونینگ اوچون اسلام دینی، برچه مسلمانلرنی غضبنی یېنگیب، دایم تینچلیک و ایسّیق‌لیکده یششگه بویوره‌دی. الله(جل جلاله) قرآن کریم‌ده تقوالی کیشی‌لر حقیده بونده‌ی دېب بویوره‌دی:

«متّقی‌لرنینگ بېلگیسی، غضبینی یوتگنیده و انسانلر قصورینی عفو قیلگنیده دیر.»

پیغمبریمیز حضرتلری بویورگنلر:

«کیم که قهر و غضبینی قیترسه، الله(جل جلاله) اۉز عذابینی اوندن قیتره‌دی. کیم که تیلینی غیبت قیلیشدن سقله‌سه، الله(جل جلاله) اونینگ عیب و نقصانلرینی فاش قیلمه‌یدی.»

اسلام دینی، غضبنی یېنگیشگه کۉپ تأکید قیلگن، نېگه که یاتلیک، یاووزلیک، کېک، اوروش، اۉلدیریش و باشقه یره‌مس ایشلر، قهر و غضبنی یېنگه‌ی آلمس‌لیکدن اۉرته‌گه کېله‌دی.

اگر اۉزیمیزنی حقیقی مسلمان بیلسک، اچّیغیمیز کېلگن چاغده، اۉزیمیزنی آزگینه باسیب، جیملیکنی سقلب. قرشی تمانیمیزنی یومشاقلیک بیلن مفاهمه و کېلیشووگه چقیرسک، حقیقی صورتده تینچلیک و دۉستلیک اۉرته گه کېلیب، یخشی یشش گه باعث بۉله آله دی.

اساسی توشونچه:

راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تؤقنه‌شوو، قهر و غضب نینگ عامل لریدن بؤلگن. غضب‌نینگ عایله، جمعیت و ساغلیققه ضرری کؤپ دیر. اگر یوز بیرگن منازعه‌لریمیزنی غضب‌لنمه‌ی، کېلیشوو و تدبیر بیلن حل قیلسک، دایم تینچلیک و صلحده یشه‌ی آله‌میز.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیرکیشی غضبنی ییِنگیش یؤللری، بیرکیشی غضبنی ییِنگیش فایده‌لری و ینه بیر کیشی غضب‌نینگ تورلی ضررلری حقیده سؤزله‌سین. باشقه‌لر نوبت بیلن توریب، اولرنینگ سؤزلری باره‌سیده نظرلرینی اَیتسین.

۲- اؤقووچیلردن بیر کیشی اؤرنیدن توریب، کتاب یؤزیدن الله(جل جلاله) قرآنکریم ده متقی‌لر اوچون اَیتگن سؤزی نینگ مفهومی و ینه بیر اؤقووچی حضرت محمد(صلی‌الله‌علی‌وسلم) غضبی‌نی ییِنگن کیشی‌لر حقیده اَیتگن حدیث مفهومینی تاپیب، بلند سس بیلن اؤقیسین، کېین هر قطاردن بیر اؤقووچی آیت شریف و حدیث شریف نینگ معنا و مفهومینی اؤزی توشونگنیچه اَیتیب بیرسین. باشقه‌لر هم اونینگ سؤزلریگه قؤشیمچه قیلیب، اؤز فکر و ایضاحلرینی ایتسینلر.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، کمیده بیشته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

منازعه، مصالحه، مفاهمه، یاتلیک، یاووزلیک، کیشیلیک، کمسیتیش، آماج، متّقی، ییِنگیش، کېک، ارزش، تارتیشوو، کېلیشوو، یومشاقلیک، ایلیقلیک، یوواشلیک، کېلیشماوچیلیک، قان‌باسیمی، سورونکه‌لی

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، لغتلردن بیرینی معنا قیلیب، اونگه یازگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

قهر و غضب ضررلری و اونینگ قنده‌ی حل قیلیش یؤللری حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

انیقلاوچی:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- عرب تیلیده منازعه دېگن بیر سؤز بار، بو سؤز نزع سؤزی بیلن اوزه‌کداش دیر.

۲- بیر و سوو و یا باشقه آزگینه فایده‌لر اوچون اؤزینی ذیحق بیلیب، باشقه‌لرگه حق قایل بؤلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

۳- بیر عایله‌ده کتّه اکه موقفیدن فایده‌لنیب، کیچیک اینی‌سینی حرمت قیلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده، بیر، بو، آزگینه، کتّه، کیچیک سؤزلری انیقلاوچی دېیله‌دی.

انیقلاووچی: پدیده یا که حادثه‌نینگ بېلگی‌سینی افاده‌لاوچی ایکّینچی درجه‌لی بؤلک، انیقلاوچی دېیله‌دی. انیقلاوچی شخصی پدیده‌نینگ بېلگی‌سینی، خصوصیتینی، مزه‌سینی، حجمینی، رنگ- توسینی، بیرار شخصی یا که پدیده‌گه قرشی‌لیگینی افاده‌له‌یدی.

مثلاً: کوز فصلیده اداغسیز چؤل و بیابانگه، کېنگ سایلرده افقدن- افققه توتشگن آسمانگه قویاش نینگ ایسّیغی یاییله‌دی، اما کویدیرمه‌یدی.

یوقاریده‌گی مثاللرده اداغسیز، کېنگ، افقدن- افققه توتشگن، سؤزلری انیقلاوچی صحرالر، سایلر، آسمان، سؤزلری انیقلاوچیلرگه باغلنگن سؤز (انیق‌لنمیش) دیر.

انیقلاوچیلر ایکّی خیلگه بؤلینه‌دی:

۱- صفتلاوچی- انیقلاوچی ۲- قرتقیچ- انیقلاوچی

اؤرنک: ۱- یخشی دن شرافت، یمان دن کثافت. ۲- اؤقووچیلرنینگ حصه‌سی.

یوقاریده‌گی اؤرنک‌لرده یخشی، یمان: صفتلاوچی و اؤقووچیلرنینگ: قرتقیچ انیقلاوچی دیر.

انیقلاوچیلر اؤزی باغلنگن سؤزگه تابع بؤلیب، قوییده‌گیچه افاده لنه‌دی:

۱- صفتلاوچی انیقلاوچیلر:

- صفت بیلن: کیچکینه دېگچه، ایچی تؤله میخچه.
- آت بیلن: پولاد پیچاق قینسیز قالمس.
- سان بیلن: بیرینچی کورسده، یوزته‌چه بیگیت و قیز تحصیل آله‌دیلر.
- آلماش بیلن: اؤشه باله، بو کتاب، شوکیشی.
- صفتداش بیلن: اؤتمس پیچاق قؤل کېسر.

۲- قرتقیچ انیقلاوچیلر:

- آت بیلن: میر حیدرنینگ اؤزی بنا قوریله‌دیگن جایگه استادلرنی چقیردی.
- صفت بیلن: یمان‌نینگ یخشی‌سی بؤلگونچه، یخشی‌نینگ یمانی بؤل.
- سان بیلن: ایکّی کیشی‌نینگ بیری اونینگ اَیتگنینی معقول‌له‌دی.
- آلماش بیلن: همه‌سینینگ وظیفه‌سی، برچه‌نینگ یوتوغی، بیزنینگ فاکولته‌میز.
- صفتداش بیلن: اؤقیگن نینگ تیلی اوزون.

انیقلاوچیلرنینگ پدیده یا که شخص‌نینگ قیته ناملش اوچون قؤلله‌نه‌دیگن توری، ایضاحلاوچی دیله‌دی. ایضاحلاوچیلر، گپده‌گی وظیفه‌سی و معناسی جهتیدن انیقلاوچیگه اؤخشه‌سه-ده، آت بیلن افاده‌لنیشی جهتیدن اوندن فرق قیله‌دی؛ مثلاً: سلیمان‌آته، ذوالفقار عمکی نیکیگه باریب، خبر بیردی.

ایضاحلاوچی، ایضاح‌لنمیش بیلن قطار کېلیب، اونینگ عنوانینی، شغلنگن کسبینی، جنسینی، قرینداش- اوروغلیک مناسبتینی، حرمتی، لقبی، تخلصینی افاده‌لش اوچون خدمت قیله‌دی.

فعالیتلر:

۱- انیقلاوچیلر و تورلرینی یخشیلب دقت بیلن اؤقینگ و تعریفلرینی یادلنگ.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر بؤلیمینی بلند سېس بیلن اؤقیسین.

۳- اؤرگنگنلردن اوچ-تؤرت کیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر- ایکّی تورینی یا تعریفلرینی یاددن ایتیب، مثاللر بیلن انیقله‌سین.

۴- بېریلگن اؤرنکلرگه دقت قیلیب، اولرنی اؤرگه‌نینگ و انیقلاووچیلرنینگ هر بیر تورینگه کمیده ایکّی- ایکّی ینگی جمله یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

انیقلاوچیلرنینگ تورلریدن فایده‌لنیب، اچّیغنی یېنگیش و یومشاقلیک فایده‌لری حقیده بیر ادبی انشاء یازیب و اونده ایشله‌تیلگن انیقلاوچیلرنی چیزیقچه بیلن کؤرسه‌تیب، قیسی تورلیگینی اداغده انیقلب کېلتیرینگ!

اۆن یېتّینچی درس

هدفلر:

۱- دموکراسی حقیده کېره‌کلی معلوماتگه اېگه بۆلیش.

۲- جمله‌لرده تۆلدیرووچیلرنی تانیب، همده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱- دیموکراسی قنده‌ی بیر توزوم دیر؟

۲- دیموکراسی بۆلمسه نیمه بۆله‌دی؟

دیمو کراسی

دیموکراسی نی بیلیمدانلر اولوس آرقه‌لی اولـوس اوچـون اولـوس حکـومتی دېـب تعریـف اېتـه‌دیلـر. دیموکراسـی غـرب دنیاسـی نینـگ کتّـه یوتوقلریـدن بیـری دیـر. حاضـرگی دیموکراسی‌لرنینگ تهدابی اېرکین‌لیک فلسفه سـی اساسـیده قـۆییلگن و دیموکراسـی حاضـرچه جهانشمول بیر پدیده بۆلیب تورلی فرهنگ‌لر، مذهبلر و تمدنلر یانیده یشش قابلیتی نی تـاپگن و بوگونگی جهان ده دیموکراسی حکومت قیلیش طرزی بۆلیشی دن تشـقری دنیـا نینـگ تـورلی اولوسلری اوندن توزه‌تگن حکومتلریدن نظارت اېتیش و مدنی نهادلر یۆلیدن اۆز حق و حقوقلری گه اېگه بۆلیش دیر.

دیموکراسی توزومیده حکومت اولوس تمانیدن آرا کۆپلیگی اساسـیده سَـیلنه‌دی، بونـده ی نظامده برچه خلق‌لر نینگ تېنگ‌لیگی جمله‌دن سـۆز اېـرکین‌لیگـی، سیاسـی و اجتمـاعی حزبلـر قوریش اېرکین‌لیگی و فکر و بیان اېـرکین‌لیگـی نظـرده توتیلـه‌دی، هـر کیشـی اۆزی و یـا اۆز نماینده‌سی آرقه‌لی مستقیم و یا غیر مستقیم صورتده اۆز اۆلکه‌سیده ایسته‌گن حکـومتی گـه رای بېره آله‌دی.

دیموکراسی حقیقت ده خلق اېرکین‌لیگـی، حـاکمیتی، بشـر حـق و حقـوقلرینی بوتونلـه‌ی تضمین اېتیش اوچون قانونی بیر کـوچ، سیاسـت و حکومـت قیلـیش نـی رهبرلیـک اېتـه‌دی و دیموکراسی نهایت ده سالم قدرت اوچون سالم شکل ده رقابت قیلیش دیر.

یشه‌یاتگن عصریمیزده‌گی سیاست باشیده بشر حق و حقوقلری قرار آلگن، بو حق و حقوقلر اوچون دیموکراسی نینگ بیر سلسـله تضـمین‌لـری بـار. بوگـونگی جهانـده دیموکراسـی سـری یوزه‌لنیش حقیقت ده بشر حق و حقـوقی نینـگ جهانـده تضـمین بـۉلیش‌لیگینـی کۉرسـته‌دی. دیموکراسی هېچ بیر سیاسی گروپ نینگ اراده سینی محکوم قیلمه‌یدی. عکسینچه صـحنه نـی تورلی سیاسی گروپلرنینگ رقابتی اوچون آزاد قۉیه‌دی. دیموکراسی کېره‌کلی میکانیزم یـره‌تیـب، خلق اراده‌سینی تمثیل اېته‌دی.

دیموکراسی کیم نی کیمگه اوستون قۉییش اوچون قضاوت اېتمه‌یدی. هر کیشـینی همـه کیشی بب-برابر و تېنگ بیله‌دی. اېرکین فضانی یره‌تیب، یلغوز عقلانی بحث یۉلیـدن حکومـت قیلیش شرایطینی برابرله‌یدی. دیموکراسی حق و حقوقینی سېوه‌دیگن اولـوس‌لرنینـگ حکـومتی دیر. دیموکراسی اېرکین‌لیککه لایق بۉلگن، عـدالتلی تورمـوش گـه شایسـته بـۉلگن، حکومـت قیلیش ظرفیتی و قابلیتی نی تاپگن، اۉز سیاسی شخصیتی گه توشـینگن، جمعـی مشـارکت نـی رهبرلیگی اوچون تنله‌گن اولوس نینگ حکومتی دیر.

دیموکراسی خلق اوچون کېره‌کلی بیر توزوم دیر. اونده خلق مسوولیت نـی قبـول قیلـیش بیلن اۉزی نینگ سیاسی تقدیرینی تضمین اېته‌دی. دیموکراسی نی شونده‌ی بیر اولـوس سـینب بیله‌دی که اۉز اېرکین‌لیگی گه و حق و حقوقینی قۉلگه کېلتیریش گه اېریشگن بۉلسه، البته حق و حقوق و اېرکین‌لیک نی تأمین‌لشی اولرنینگ قۉلگه کېلتیریشـی دن کـۉره قیـین‌راق دیـر. اۉز اېرکین‌لیکلرینی قۉلگه کېلتیریش اوچون قیام قیلیب اونـی قۉلگـه کیریتیشـی دن سـۉنگ سـقله آلمه‌ی، قیته دن یمانراق استبداد آستیده قالگن ملتلرنینگ سانی هم آز اېمس. دیموکراسی خلـق اېرکین‌لیگی و حق و حقوقی نینگ سقله‌یدیگن بیر توزوم دیر.

دیموکراسیده گرچه بیر واحد شکل موجود بۉلمه‌گن، لیکن اونـده بیـر واحـد پیـام و واحـد ایستک‌لر و طلبلر موجود دیر. شو ایستکلر و طلب‌لریگـه لبیـک دېـیش و پیـام‌لرینـی انگلـش و ایستک‌لرینی قبول قیلیش اوچون اونینگ پیامی و ایستکلرینی یخشی صورتده بیلیش و بجـریش

کېره‌ک. چونکه دیموکراسی مسوولیت نی قبول قیلمه‌یدیگن باورلر تؤپلمیدن تـوزه‌لمـه‌گـن و اولوس تمانیدن مسوولیت نینگ قبول قیلیش اساسیده بنا اېتیلگن.

حقیقی دیموکراسی خلق نینگ سیاسی آگاهلیگی و مشـارکتی بـیلن تحقـق تاپـه‌آلـه‌دی و دیموکراسی نینگ قوریشی تثبیت بؤلگن عنصرلریدن تشقری ممکن اېمس. خلق دیموکراسـیگه اېرکین‌لیککه و اؤز حق و حقوقی گه اېریشیش یؤلیده یلغوز مستبد حکومت‌لرنـی تؤنتریشـی گـه محتاج بؤلمه‌گن، بلکه ینگی حکومت عنصـرلری حقیـده کـه اېسـکی حکومـت نینـگ اؤرنینـی اېگه‌له‌یدی انیق تفکرگه هم محتاج دیـر. قیسـقرتیریب اَیتگنـده ینگـی حکومـت خلـق اوچـون اېرکین‌لیک، امنیت و حق- حقوقینی تـأمین‌لـش، اساسـی قـانون نـی تطبیـق اېتـیش و باشـقه عام‌المنفعه ایشلرینی بجریشی گه مؤظف بؤله‌دی.

> **اساسی توشونچه:**
> دموکراسی، اولوس حکومتی دیر، یعنی اولوس تمانیدن اېرکین شکلده سَیلنگن حکومت‌گـه دموکراتیک توزوم دېیدیلر. دموکراسی توزوم‌لرده حکومت اولوس تمانیدن آرا کـؤپلیگی اساسـیده سَیلنه‌دی و سؤز اېـرکین‌لیگـی سیاسـی، اجتمـاعی حزبلـر قـوریش اېـرکین‌لیگـی و فکـر بیـان اېرکین‌لیگی نظرده توتیله‌دی. هر کیشی اؤزی یا اؤز نماینده سی آرقه‌لی مستقیم یا غیر مسـتقیم صورتده اؤز اؤلکه‌سیده‌گی ایسته‌گن حکومتیگه رای بېره آله‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی دقت بیلن اوچ دقیقه جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- دیموکراسی نی قنده‌ی تعریف ایته دیلر؟
- دیموکراسی توزوم لرده نیمه‌لر کؤپراق رعایت اېتیله‌دی؟
- دیموکراسیده نیمه ایشلر عمل گه آشه دی؟
- بوگونگی عصرده‌گی سیاست باشیده قیسی حق و حقوقلر قرار آلگن دیر؟
- دیموکراسی بشر اوچون نیمه‌لرنی ضمانت اېته‌دی؟
- دیموکراسی خلق اراده سینی قنده‌ی تمثیل اېته‌دی؟
- دیموکراسی قنده‌ی بیر اولوس نینگ حکومتی دیر؟
- حقیقی دیموکراسی نیمه‌لر بیلن علاقه‌لی دیر؟
- اولوسلر اېرکین‌لیککه و حق و حقوقلری‌گه اېریشیش یؤلیده مستبد حکومتلرنی تونتریشی علاوه ینه نیمه‌گه محتاج بؤلگن‌لر؟

۲- یانمه- یان اؤلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی باره‌سیده بیلگن‌لرینی باشقه‌لرگه آیتیب بېرسین و باشقه‌لر تؤغری و ناتؤغری‌لیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسین‌لر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی توزوم ده بشر حق و حقوقلری نینگ قنده‌ی‌لیگینی تشریح قیلسین.

۴- هر کیشی قوییده‌گی لغتلردن ایکیّه‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تیب، نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین.

دیموکراسی، حکومت، فلسفه، یوتوق، فرهنگ، مذهب، تمدن، قابلیت، مدنی، نظارت، نهاد، آرا، تضمین، قانون، سیاسی، میکانیزم، تمثیل، توزوم، نظام، صحنه، استبداد، مشارکت، عنصر، تفکر

اوی تاپشیریغی:

دموکراسی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب، اونده آلدینگی درسلرده‌گی گرامر قاعده‌لرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده چیزیق چیزیلگنلرگه دقت قیلینگ:

۱- تیمور، ارسلانگه قره‌دی.

۲- مین، اونگه دیدیم.

۳- سیزگه نیمه دیگن ایدیم؟

۴- بیلمه گندن، بیلگن یخشیراق.

۵- اونی کؤرگنده اؤتگن خاطره‌لریم اېسیمگه توشدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن سؤزلر «تؤلدیروچیلر» دیر. شونینگ اوچون تؤلدیروچیلرنی قوییده‌گیچه تعریفله‌یمیز:

گپ نینگ بیر بؤله‌گیگه (کؤپینچه کېسیم) باشقروچی و یؤلی بیلن باغلنیب، اونی تؤلدیریب کېلگن ایکّینچی درجه‌لی بؤلک تؤلدیروچی، دیر.

مثال اوچون:

۱- تاشفولاد، بیزلرگه قره‌ب توردی.

۲- مین، اونگه اؤتگن ماجرالرنی آیتگن ایدیم.

۳- مین هر تانگده سای- ادیرلرنی گېزه‌من.

تؤلدیروچیلر قوییده‌گیچه افاده‌لنه‌دی:

۱- آت‌بیلن: گوهرشاد، یازوونی آنه‌سیگه تاپشیریب کېتدی؛ یؤلبرس، برچه بیلن خیرلشدی.

۲- آتلشگن صفت بیلن: یخشیگه قاره یؤقمس، یمانگه اېل باقمس.

۳- آتلشگن سان بیلن: بېشنی بېشگه قؤشسک، اؤن بؤله‌دی، مینگگه بیر تېنگ کېلالمس.

۴- صفتداش بیلن: بیلمه‌گندن بیلگن یخشی؛ تؤغری ایشنی قیلگن یخشی.

۵- حرکت نامی بیلن: اونی کؤریب، خاطره‌لریمنی اونوتمه‌یمن.

عادتده، توشوم کېلیشیگیده‌گی سؤز بیلن افاده‌لنگن تؤلدیروچی واسطه‌سیز جؤنه‌لیش، اؤرین- پیت، چیقیش کېلیشگی، کمکچیلر بیلن شکل‌لنگن تؤلدیروچیلر اېسه واسطه‌لی تؤلدیروچی سنه‌له‌دی.

واسطه‌سیز تؤلدیروچی بیلگیلی (توشوم کېلیشیک "نی" قؤشیمچه سینی آلگن حالده) و بیلگیسیز (کېلیشیک قؤشیمچه‌سی‌سیز) آدمنی محنت اولغه‌یتیره‌دی (بیلگیلی)، بیر توپ تاک اېکسنگ، بیر توپ تال اېک (بیلگیسیز).

اوی تاپشیریغی:

نېچیته تؤلدیروچی ایشله‌تیلگن جمله یازیب، تؤلدیروچیلرنی چیزیقچه بیلن کؤرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- اۉزبېک خلق حماسی داستانلری‌نینگ قهرمانی «گۉر اۉغلی» حقیده معلوماتگه ایگه بۉلیش.

۲- «ایرگشگن قۉشمه گپ» نی اۉرگه‌نیب ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- سیز ایرتک یا داستان ایشیتیش یا اۉقیشنی یاقتیره‌سیزمی؟ نیمه اوچون؟

۲- «گۉر اۉغلی» آتینی ایشیتگن می‌سیز؟ او، قه‌ی ییردن دیر؟

گۉر اۉغلی

اۉزبېک خلقی آغزه‌کی ادبیاتی تورلی قهرمانلر، پهلوانلر و کوره‌شچن سیمالرگه بای. گۉراۉغلی، الپامیش، احمد بیگ، یوسف، بزرگن، تۉره و باشقه‌لر شو جمله‌دن دیر. آتلری ایسلب اۉتیلگن سیمالرنینگ هربیری خلق داستانلریده کوره‌شچن و باتور قهرمان صفتیده گوده‌لنتیریلگن. بولر، اولوسیمیزنینگ ایستک- ارمانلری، باتورلیک و کوره‌شچن‌لیک خصلتلری، اینگ ایزگو و گۉزه‌ل عرف- عادتلری‌نینگ تمثیلچی‌سی دیرلر.

اۉزبېک اولوسی داستان‌چیلیکده «گۉر اۉغلی» اینگ پارلاق و بویوک حماسی سیمالردن سنه‌له‌دی. بو قهرمان‌نینگ بدیعی طرزده ایرکسېور، ایل‌سېور، عدالتچی الپ و پهلوان صفتیده تصویرلنیشی دن آرتیق ظلم، استبداد، یاووزلیک و عدالتسیزلیککه دشمن بۉلیب، قهرمان شکلیده هم گوده‌لنه‌دی. او، انسانلرنینگ خوشبخت‌لیگی و تینچلیگی اوچون یاووز کوچلر بیلن کوره‌شه‌دی و ایل- یورت امنیتی و تینچلیگی خطرگه توشگنده، قهرمانلرنچه اولرنی ییڭه‌دی.

«گؤر اؤغلی» بو کورەشلرینی فدایی و جان‌کویر یؤلداشی و بـاتور اؤرتـاقلری همکارلیگیـده عملگه آشیرەدی. اونگه بوتون اولوس هم یار بؤلیب، ایشلرینی قؤللب- قوّتله‌یدی.

«گؤر اؤغلی» افسانوی اېرتکلر و داستانلرنینگ قهرمانلری کبی یلغوز خیـالی بیـر قهرمـان اېمس؛ بلکه او حقیقی بیر شخص کبی، واقعی حیات ساحەسیده کورەشـچن قهرمـان سـینگری کورەشیب، عمل قیلەدی.

شونینگ اوچون، گؤر اؤغلی داستانیده، سیز خیالی و حقیقی بؤلمەگن حادثەلر و نرسـەلرگـه دوچ کېلمەگن‌دېک بؤلەسیز. اولرده یخشی‌می، یمان‌می؛ اېزگومی، یاووزلیک‌مـی؛ خوشـلیک‌مـی، قیغومی؛ خلص برچه- برچه واقعەلر یوز بېریشی حقیقی و چین دېک تویولەدی.

عیناً شو باعث، گؤر اؤغلی داستانیده دېولر، پریلر، سیمرغلر و خارق العاده یاووز کوچلر، قالـه بېرسه سِحر و جادولرگه اصلا اوچرەمه‌یسیز. گؤر اؤغلی حقیقـی بیـر شـخص صـفتیده جمعیتـده توغیلیب، او یېرده وایه گه یېتەدی. او، یخشـی و مناسـب ارداق‌لنیـب، کـوچلی پهلـوان صـفتیده میدانگه کېلەدی.

گؤر اؤغلی، اولوسیمیزنینگ اېنگ یوکسـک انسـانی خصـلتلر و فضـیلتلرینی، برچـه خـط- حرکتلری وکورەشلریده یقّال نمایش اېتەدی. شو باعث، اولوسیمیز گؤر اؤغلینی بویوک حماسی و کورەشچن شخصیت صفتیده، نسلدن- نسلگه سـېویب کـېلگن. اولـر، مـاهر بخشـیلر و داسـتان کویلاوچی هنرمندلر تمانیدن کویلنەدی، خلقیمیز داستانلرینی مراق بیلن اېشیتەدیلر. گـؤر اؤغلـی نینگ حماسی داستانی، انه شو بخشی‌لر آرقەلی عصرلر دوامیده بیزگچه یېتیـب کـېلگن؛ اگـر بـو داستانلر یازیلیب نشر اېتیلمەسه، باریب-باریب اؤزگریـب کېتیشـی یـا اونوتیلیـب، یـؤق بؤلیشـی احتمالدن اوزاق اېمس. بوگونگی عصـری جامعـه لـرده انـه شـو خطرنـی بیلیـب، فولکلوریسـتلر فولکلوریک نرسەلرنی قدیریب اولرنی ییغیشتیریب آلماق اوچون تینمسدن اینتیلیب کېلماقدەلر.

اساسی توشونچه:

«گۉر اۉغلی» اولوسیمیزنینگ حماسی قهرمانلریدن بیری دیر. اولوسیمیز نینگ ایستک ارمانلری باتورلیک و کورەشچن‌لیک خصلتلری اینگ اېزگو عرف و عادتلری نینگ تمثیلچیسی دیر. «گۉر اۉغلی»نینگ حماسی داستانی اوزاق اۉتمیشلردن بیزگچه یېتیب کېلگن. اونی مراق بیلن تینگلب، یازیب آلیش و نشر قیلیش یۉلی بیلن منگو سقلەشیمیز کېرەک دیر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی درس متنینی اۉقی یاتگنده، اونی انیق اېشیتینگ.

۲- سیزنینگچه، گۉر اۉغلی قندەی بیر شخصیت اېکن؟ بیر نېچه کیشی نوبت بیلن تخته آلدیگه باریب، صنفداشلریگه سۉزلەسین.

۳- «گۉر اۉغلی» نینگ آلیب بارگن کورەشلری نیمه مقصد اوچون اېدی؟ یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر اۉز ارا شو حقده فکر المشتیرسین‌لر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، شو حقده فکرینی ایتسین.

۵- قوییدەگی سۉزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشلەتینگ:

کورەشچن، حماسی، گودەلنتیرماق، کۉپ سیریه‌لی، اېرتک، ریال، مراق، کویلاوچی، بخشی

۶- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری ایکیّته سۉزنینگ معناسی و توزگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉز عایله اعضاسی یاردمیده «گۉر اۉغلی» حقیده درس متنیدن آرتیقراق معلومات تاپیب یا بو داستان‌نینگ شاخه‌لریدن بیر شاخه‌سینی اۉرگنیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

اېرگشگن قۋشمه گپ: بو قۋشمه گپ بیلن تانیشماق اوچون قوییده‌گی گپلرنی انیق اۋقینگ:

- برچه تیارگرلیکلر کۋریلسین؛ بیرارته ایش هم بجریلمه‌ی قالمه‌سین.
- بیله‌سیز می؟ امتحانلر بیر هفته ایلگریراق باشلنر اېکن.
- یاشی آز بۋلسـه هم؛ انچه تېتیک کۋرینه‌دی.
- اېلدارگه شونچه یاردم بېریلگن بۋلسه- ده، ایشنی توگته آلمبدی.
- کېله‌من دېب وعده قیلدی؛ بیراق کېلمه‌دی.

بو مثاللرنینگ برچه‌سیده تگیگه خط چیزیلگن بیرینچـی بـۋلکلر (بـاش گپلـر)ده ایکّینچـی بۋلک (اېرگش گپ) تۋلدیروچی و ایضاحلاوچی صفتیده خدمت قیلگن. بو ایکلّه بۋلک قۋشیلیب، بیر قۋشمه گپ‌نی توزگن. بو، «اېرگشگن قۋشمه گپ» دېیله‌دی.

اېرگشگن قۋشمه گـپ: اېرگشـگن قۋشـمه گپلـر تېنـگ حقـوقلی بۋلمـه‌گـن سـاده گپلـر (بیریکمه‌لر، باش و اېرگش گپ) دن تشکیل تاپه‌دی؛ مثال:

قۋلگه توشیریلگن آدم، برچه نرسه‌نی اعتراف اېتدی، چونکه اۋزگه علاجی یۋق اېـدی. بـو مثالده‌گی قۋشمه گـپ ایکّـی بۋلـک (بـاش و اېـرگش گـپ)دن تـوزیلگن. بـاش گـپ (قۋلگـه توشیریلگن آدم برچه نرسه‌نی اعتراف اېتـدی) کۋرینیشـده مسـتقل‌دېـک کۋرینسـه هـم؛ بیـراق اېرگش گپ اونی تۋلدیرگن و ایضاح‌لگن. ینه بیر نېچه مثال:

- قه‌یېرده تینچلیک بۋلسه؛ او یېرده اونوملی ایش بۋله‌دی.
- شو زهاتی، اوزاقدن بیر تاوویش اېشیتیلدی، کیم‌نیکی‌لیگینی بیلمه‌دیک.
- اوییمیزده‌گیلر سفرگه کېتیب؛ بوتون حویلی هوویلب قالدی.
- قنچه کوتسک هم؛ اولر کېلمه‌دیلر.
- بیز ایسته‌مه‌سک هم؛ اولر ساوغه‌لرینی قۋییب کېتدیلر.
- ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن.
- اله تاووق سمان ساچر؛ اۋز عیبینی اۋزی آچر.
- گپ دېسنگ قاپ- قاپ؛ ایش دېسنگ قندهاردن تاپ.

فعالیتلر:

۱- هرکیم یوقاریده‌گی مثاللرنی انیق اۇقیب، اۇز اختیاری بیلن ایکّی مثالده «اېرگشگن قۇشمه گپ» نینگ ترکیب تاپگن بۇلکلرینی خط چیزیب کۇرستسین و هر بۇله‌گینی تانیتسین.

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر مثالنی اۇقیب، بۇلکلرینی ایتسین.

۳- یانمه-یان اۇلتیرگن اۇقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته «اېرگشگن قۇشمه گپ» توزسینلر و بۇلکلرینی بېلگیلب یازسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی تخته گه باریب، یازگن گپینی یازیب کۇرستسین.

۵- قوییده‌گی گپلردن قه‌ی بیری «اېرگشگن قۇشمه گپ» اېمس؟ بېلگی لنگ:

- یقه‌م یېرتیق!

- آز بۇلسین، ساز بۇلسین.

- ینگلیش حساب، هراتدن قیتیبدی.

- بوگون جلسه‌میز بار.

۶- تۇرت کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری بیرته گپ نینگ نیمه‌لیگینی ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّیته «اېرگشگن قۇشمه گپ» یازیب، اولرنینگ بـۇلکلرینی آیـری- آیـری خـط چیزیـب کۇرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۋن تۋقّيزينچى درس

هدفلر:

۱- برق اهميتى حقيده معلومات تاپيش.

۲- گيلرنينگ توزيليشيگه كۆره تورلرى بارەسيده معلومات تاپيش.

سۆراقلر:

۱- برقدن نيمەلرگه ايش آلينەدى؟

۲- برق نيمەلردن قۆلگه كيلەدى؟

انسان حياتيده برقنينگ نقشى

ميلادى ۱۸۴۷-نچى ييلى، فبرورى آيىنينگ اۋن بيرينچى كونيده امريكا قۆشمه ايالتلرى، اوهايو ايالتى نينگ ميلان دېگن شهريده توغيليب وايەگه يېتگن توماس اديسون، انسان حياتيگه اېنگ كېرەكلى نرسه، يعنى برقنى اختراع قيليب، كېينگى اولكن اختراعلر و كشفلرگه يۆل آچدى.

برق اختراعسى قوييدەگى يوسونده يوز بېردى:

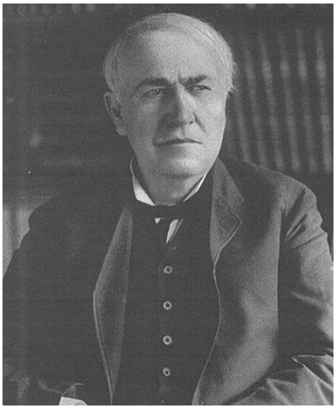

ميلادى ۱۸۷۹نچى ييل، اپريل آييده توماس اديسون، اگر بير قاپقاغليک شيشەنينگ هواسينى چيقاريب، سۆنگ فنرگه اۆخشەگن اينگيچكه سيمنى جايلشتيرسک، كېين شو سيمده الكتيريک آقيمينى ايجاد اېتسک، قندەى حادثه يوز بېريشى ممكن؟ دېب اۆيلەنيب قالدى. شو اۆيىنى عملگه آشيريش اوچون "لودويک بوهم" دېگن شهرتلى شيشه توزەتووچىنينگ آلديگه باريب، نېچيته شيشەدن يسلگن گروپنى بويوردى. گروپنينگ ايچيدەگى هوانى پمپ بيلن چيقاريشگه "فرانسس هيل" دېگن اۆرتاغينى مأمور اېتدى.

"فرانسس هيل"، "لودويک بوهم" تيارلب بېرگن گروپلر هواسينى پمپ بيلن چيقاريب، توماس اديسوننينگ اختياريگه قۆيدى. توماس اديسون توگمەنى باسيب، گروپنينگ ايچيدەگى

نازک- نازک سیملرگه الکتریک آقیمینی ایجاد اېتدی، سیملر بیر ساعتچه یاختی بۆلیب، سۆنگ کوییب، کول بۆلدی.

توماس ادیسون شو تجربه‌سی بیلن برق اختراعسی یۆلیگه بیرینچی اهمیتلی آدیمینی قۆیدی.

میلادی ۱۸۷۹نچی ییلی، اکتوبر آیی‌نینگ اۆن تۆقّیزیده "توماس ادیسون" باچلور دېگن اۆرتاغی بیلن لابراتواریده ایشنی باشله‌دیلر. اوشه چاغده "آلفرد سوینسون"، "لودویک بوهم" تمانیدن لابراتوارگه کېلیب، آخرگی گروپنی ایش میزی اوستیگه قۆییب: آقا! بو سۆنگی گروپ دیر، دېدی. ادیسون نېچیته اینگیچکه و قیسقه سیملرنی کېلتیریب، لابراتوارده ایشلرینی باشله‌دیلر. "فرانسس هیل" گروپ نینگ هواسینی چیقاریب، گروپ ایچیگه بۆش ساحه‌نی ایجاد اېتدی. توماس ادیسون توگمه‌نی باسدی. توگمه‌نی باسیش بیلن-آق سیملرگه الکتریک "برق" جریان تاپدی. بو مرته گروپ نینگ یاختیلیگی تېزراق و دواملی بۆلدی.

ادیسون اۆرتاغیگه: ایلگری گروپ‌نینگ هواسی بوتونله‌ی چیقیبدی دېب، ایشانگن اېکنمیز، لېکن آزگینه هوا قالگن اېکن، انه‌شو اوچون سیم کوییب، کول بۆلر اېکن، دېدی.

شو یاندیریلگن گروپ ۲۴ ساعت‌گچه یانیب توردی. مردم توپ- توپ کېلیب، یانیب تورگن گروپنی تماشا قیلدیلر. توماس ادیسون، ایلک مرته، میلادی ۱۸۷۹-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱-نچی کونیده برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲-نچی ییلده تیریکچیلیک‌لریده برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

قۆلینگیزگه کاغذ و قلم آلیب، مکتب، اوی و یۆللرده برقدن فایده‌لنیلگن نرسه‌لرنی سنب یازسنگیز، برق حیاتیمیزده قنچه‌لیک کتّه اۆرین آلگنینی کۆریب، حیران بۆله‌سیز. حاضر برق بیلن اویلریمیز یاختی بۆله‌دی؛ یېمکلریمیز تیارلنه‌دی؛ کمپیوتر، تلویزیون، رادیو، یېلپیگیچ، موزلتگیچ، ساووتگیچ، ینچگیچ، کیرماشینی، تېگیرمان، موتر، اوچاق، کېمه‌لر، فضایی کېمه‌لر، کونده‌لیک ایشلریمیزگه کېره‌کلی تورلی اسکونه‌لر برق بیلن ایشله‌یدی. حاضر برق انسان حیاتی‌نینگ بیر مهم بۆله‌گی بۆلیب قالگن دیر.

برق انرژی‌سی ارزان، آسان، کم‌مصرف، تکلیفی یۆق و پاک دیر، شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی. انسان یېرنینگ هسته‌سینی، دېنگیزلرنینگ توبینی و کۆک‌نینگ یولدوزلرینی برق برکتی بیلن مطالعه و تحقیق قیله‌دی. برق اختراع بۆلگندن کېین، انسان کتّه اختراعلر و یوتوقلرگه اېریشدی.

بوگونگی کونده برقنی تورلی ماده‌لر، جمله‌دن: سوو، هوا، تورلی یانیلغی‌لر (بنزین، پیریاغی، دیزل، گاز...) و تورلی یاقیلغیلر (تاش کؤمیر، اؤتین...)، قویاش نوری و اتومی آستیشنلردن قؤلگه کیریته‌دیلر.

اساسی توشونچه:

میلادی ۱۸۷۹-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱-نچی کونی توماس ادیسون برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲-نچی ییلی برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

برق انرژی سی ارزان، آسان و چیقیندی‌سیز دیر. شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلر ایکّی گروپگه بؤلینسینلر؛ هرگروه اعضاسی اؤز ارا سؤزلشیب، برقی اسکونه‌لر آتینی یازسینلر؛ کېین هرگروپدن بیر کیشی یازگن نرسه‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین‌لر.

۲- گروپلر اعضاسی اؤزارا سؤزلشیب، برق فایده‌لرینی سانلب یازسینلر، سؤنگ هر گروپدن بیر کیشی، باشقه اؤقووچیلرگه ایتیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی، سؤزلیکدن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

اختراع، الکتریک، گروپ، یوتوق، انرژی، موزلتگیچ، ساووتگیچ، ییلپیگیچ، ینچگیچ، یانیلغی، یاقیلغی، فضا کېمه‌سی، اوچاق

اوی تاپشیریغی:

برق‌نینگ حیاتده کېره‌کلیگی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- توماس ادیسون اۉرتاقلری بیلن مصلحت‌لشدی.

۲- برق اوییمیزنی یاختی قیله‌دی.

۳- توماس ادیسون ایلک مرته، میلادی ۱۸۷۹-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱-نچی کونیده برقنی اختراع قیلدی و انسان میلادی ۱۸۸۲-نچی ییلده اوندن فایده‌لنه باشله‌دی.

۴- برق انرژیسی ارزان، قوله‌ی و پاک دیر، شو اوچون برقدن اقتصاد، ساغلیک و تورلی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی.

یوقاریده‌گی گپلرنی، مستقل گپ دییدیلر. مستقل گپلر توزیلیشیگه کۉره ایکّی تورگه بۉلینه‌دی: ۱- ساده گپلر، ۲- مرکب قۉشمه گپلر.

ساده گپلر: یوقاریده‌گی بیرینچی و ایکّینچی گپ ساده گپلردن عبارت دیر. ترکیبی اَیریم گپلرگه بۉلینمه‌یدیگن جمله‌لر، ساده گپ دییله‌دی. ساده گپلرده بیرته فعل بۉله‌دی.

مثلاً: توماس ادیسون توگمه‌نی باسدی. باچلور گروپنی آلدی. ایکاولری یاتاقلریگه کېتدیلر.

مرکب قۉشمه گپلر: اوچینچی و تۉرتینچی جمله‌لر، مرکب قۉشمه گپلردن عبارت دیر. تۉلیق معلوماتنی کېلگوسی درسدن اۉقیب، اۉرگنه‌سیز.

فعالیتلر:

۱- برچه اۉقووچیلر بېشته ساده گپ یازسینلر. سۉنگ هر قطاردن بېش-بېش اۉقووچی توریب، یازگن گپلرینی باشقه لرگه اۉقیب بیرسینلر.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی مناسب سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

ایرته‌سی ایرته‌لب .... باشله‌دیلر. "فرانسس هیل" .... چیقاریب، گروپ ایچیگه .... ایجاد ایتدی. توماس ادیسون .... باسدی. توگمه‌نی باسیش........ "برق" جریان تاپدی. بو مرته .... دواملی بۉلدی.

۳- توماس ادیسون‌گه اۉز احساسینگیزنی اوچ جمله آرقه‌لی یازینگ، سۉنگ آلتی اۉقووچی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیب بیرسینلر.

اوی تاپشریغی:

درس متنیدن یا اۉز فکرینگیزدن فایده‌لنیب، کمیده تۉرتته ساده گپنی یازیب کېلتیرینگ.

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱- قیسقه داستان مفهومی و خصوصیتلرینی اؤرگنیش و اونگه قیزیقیش.

۲- «مرکب قؤشمه گپ» نی اؤرگنیش و جمله‌لرده قؤلـله‌ی‌آلیش.

سؤراق:

- قیسقه داستان دیگنده، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟
- قیسی بیرینگیز بیرار قیسقه داستان اؤقیگن‌سیز؟ آتی نیمه و یازووچیسی کیم ایدی؟

قیسقه داستان

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. ادبیاتچیلر قیسقه حکایه‌نـی تورلیچـه تعریـف قیلگنلر. بیراق، اونینگ اساسی خصوصیتی قیسقه‌لیگی و برچه عنصرلری نینگ بیرلیگیده دیر.

قیسقه داستان منظم طرح یا سوژه، بیر- ایکّی مرکزی و فرعی شخصیت یا کرکترگه ایگه بؤلیب، اؤقووچیلرگه تأثیر اؤتکزه‌دیگن حقیقی یا خیالی حادثه-واقعه‌نی معین بیـر قیسـقه زمانـده بیان ایتیش دیر.

آزگینه وقت ده (بیریم ساعتدن ایکّی ساعت گچه) اؤقیب بؤله‌دیگن داستان، قیسقه داسـتان دیبله‌دی. ایریملر ایسه، اونـی اوزون داسـتان نینـگ خلاصـه‌سـی یـا قیسـقرتیریلگنی دیـیدیلر. شونینگ اوچون، اونی تورموش نینگ بیر کیسیمی هم دیگنلر.

قیسقه داستان نینگ نیگیزی بولردن عبارت: توگون یا حادثه باشله‌نیشی، حادثه‌نینگ اوجی و توگون نینگ ییچیمی یا حادثه‌لر نتیجه‌سی. هر قیسقه داستانده زمان، مکـان، کرکتـر، تیـل و علّیت یا حادثه‌نینگ علتی بؤلیشی کیره‌ک. قیسقه داستان واقعه بیانی بیلن باشـله‌نیـب، اوجیگـه ییته‌دی. نهایت اداغده واقعه نینگ توگونی ییچیلیب، نتیجه چیقه‌ریله‌دی. گاهیده داستان نتیجه- دن باشله‌نیب، واقعه شرح‌لنیب، اوجیده توگه‌یدی.

قیسقه داستانده قهرمان حیاتی نینگ برچه ترماقلری ایتیلمه‌ی، بلکه بیر بۉله‌گی-گینه عکس اېتتیریله‌دی.

قیسقه داستان میلادی اۉن تـۉقیزینچی عصـر باشـلریده تاپیلـدی. بـو ادبـی تـورده قلـم تېبره‌تگن بیرینچی یازووچی، امریکالیک ادگار آلـن پـو (۱۸۴۹- ۱۸۰۹م.) اېـدی. اونـی قیسـقه داستان آته‌سی هم دېیدیلر. شونینگدېک، روس یازووچیلری نیکلای گوگـول و آنتـوان چخـوف، فرانسه‌لیک یازووچی گی‌دو موپاسان، تورک یازووچی عزیز نېسېن، قیرغیز اتاقلی یازووچی چنگیز ایتماتوفلر دنیانینگ مشهور قیسقه داستان یازووچیلریدن سنه‌له‌دیلر.

اۉزبېک ادبیاتیده، اۉزبېکستانلیک عبدالله قهار، غفور غلام، آیبېک، سید احمد، اسـقد مختـار کبی اۉنلب قلمکشلر قیسقه داستان یازووچیلری دیرلر.

افغانستانده اېسه، عموماً بدیعی نثر، جمله‌دن قیسقه داستان یازووچیلری جوده آز دیرلر و بو ادبی ژانر هنوزگچه کېره‌کلی شکلده اونیب اۉسمه‌گن.

اساسی توشونچه:

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. قیسقه‌لیک، ایخچم‌لیک، توگل‌لیک، برچه عنصرلری نینگ بیرلیگی، یگانه باش قهرمان و باشقه فرعی کرکترلر آزلیگی، معلوم بیر پیام، زمان، مکان، حادثه و علّیت بیانی، قیسقه داستان نینگ اساسی بېلگیلریدن دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچینگیز درس متنینی اؤقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، قیسقه داستان تعریفلریدن بیرته سینی ایتسین.

۳- ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بیلن توریب، شو یقینلرده بیرار قیسقه داستان اؤقیگن بؤلسه، آتی، یازووچیسی و قیسقه‌چه مضمونی حقیده سؤزله‌سین.

۴- هر قطاردن بیر نیچه کیشی توریب، بیرینچی قطار اؤقووچیلری دنیانینگ مشهور یازووچیلری آتینی، باشقه قطار اؤقووچیلری قه‌یېردن‌لیگینی اَیتسین. اوچینچی قطاردن بیر اؤقووچی افغانستان اؤزبېک یازووچیلری و تؤپلملری نینگ آتینی ایتسین.

۵- ایکّی کیشی اختیاری روشده توریب، قیسقه حکایه نینگ مهم بېلگیلری حقیده سؤزله‌سین.

۶- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و اولردن مناسب جمله‌لر توزینگ:

طرح، خیالی، توگون، اوج، ییچیم، علّیت، ایخچملیک، توگللیک.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر قیسقه داستان تاپیب، اؤقیسین، کېین داستان نینگ آتی، یازووچیسی نینگ آتی، باش قهرمانی نینگ آتی، سوژه، پیام و نتیجه‌سینی قیسقرتیرگن حالده اؤز کتابچه‌سیگه یازیب کېلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

مرکب قۉشمه گپ: گپ نینگ بیر توری «مرکب قۉشمه گپ» دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی مثاللرنی انیق اۉقینگ:

- مېن ایشیم نی بجریب، داکترنی کۉریب، کېین قیشلاققه قیته‌من.
- آدملرنینگ سوادی بۉلسه، آنگی اۉسیب، حیاتی یخشی‌لنه‌دی.
- کېل، بو یاغاچلرنی آلیب، بخارینی یاقیب، مهمانخانه نی اېسیتیب قۉی!

یوقاریده‌گی گپلرنینگ دیېرلی برچه‌سیده اوچدن آرتیق ساده گپ بار. شونینگ اوچون، او گپلرنی «مرکب قۉشمه گپ» دیېدیلر و شونده‌ی تعریف قیلینه‌دی:

اوچ و اوندن آرتیق ساده گپلرنینگ اۉز ارا بیربیکوویدن ترکیب تاپگن قۉشمه گپلر، «مرکب قۉشمه گپ» دیېله‌دی. بونده‌ی گپلرده اوچ یا اوندن کۉپراق فعل بار دیر.

اۉرنکلر:

- نانینگ نی یېگن دن کېین، بیر آز دم آلیب، اوی تاپشیریغینگنی بجر.
- ایرکین بوگون کېلیب، مېن بیلن یاردملشسه، خدا خواهلسه ایشنی توگته میز.
- سېن اونینگ صبرلی‌لیگینی بیلیب، بوگون- ایرته دېیسن و قرضینی تېزلیکده قیترمه‌سنگ، ممکن دۉستلیک‌لرینگیز بوزیلسه.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپلرنینگ قه‌ی بیری مرکب قۉشمه گپ ایمس؟:

- مهمانلر شوگون ساعت تۉرتلرده کېلماقچی.
- آهاي باله، یوگور، منه شو آفتابه نی آلیب، قودوقدن سوو کېلتیر!
- باله‌جانیم، بو پولنی آلیب، مېنگه بیر کیلو آلمه کېلتیر!
- مېن اویدن تشقریگه یوگوریب چیقدیم.

۲- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لیکده بیرته اوچ فعل‌لیک و بیرته تۉرت فعل‌لیک «مرکب قۉشمه گپ» یازسینلر.

۳- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اۉزی یازگن «مرکب قۉشمه گپ» نی تخته‌گه یازیب، تاووشلی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴- درس نینگ بیرینچی بۉلیمینی اۉقیب، اونده‌گی «مرکب قۉشمه گپ» لرنی بېلگی‌لنگ.

۵- ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بیلن توریب، بېلگی‌لگن گپینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉزی ایسته‌گن موضوع حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب، اونگه کمیده اوچته مرکب قۉشمه گپنی کېلتیرسین.

ییگیرمه بیرینچی درس

هدفلر:

۱- تجارت نینگ حیاتده گی نقشینی بیلیش.

۲- ایرگشگن گپنی بیلیب، جمله‌لرگه ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- تجارت قنده‌ی بیر کسبگه ایتیله‌دی؟

۱- عایله یا قریندا‌شلرینگیز اره‌سیده تجارت قیلیب، یورگن کیشی بارمی؟

یشش ده تجارت نینگ نقشی

قدیم زمانلرده انسانلر سانی آز و حیاتلری ایسه جوده ساده ایدی. اولر برچه کېره‌کلی نرسه‌لر و بویوملرینی اؤزلری تیارلردیلر. عصرلر آشه، نفوس کؤپه‌ییب، انسانلر مدنی بؤلیشگه استه-سېکین یوزلنیب همده قیشلاقلر، شهرچه‌لر و اولکن شهرلر برپا ایتیلدی. شو بیلن بیرگه، انسانلرنینگ حیات طرزی اؤزگریلدی و احتیاج کؤلمی هم کېنگه‌ییب آرتدی.

هیچ بیرکیشی، گروه یا که بیر شهر اهالیسی برچه کېره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزلری ایشلب چیقرآلمه‌ی قالدی. شونینگ اوچون، اولر کېره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزگه‌لردن آله باشله‌دیلر. نتیجه ده، آدملر، قیشلاقلر، شهر و یورتلر ارا مال- متاعلر المه‌شیشی تاپیلدی. پول تاپیلیشی بیلن، سودا- ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.

بو آقیم، مدنی حیات ساحه‌سیده تورلی کسب و هنرلرنینگ یوزه‌گه کېلیشیگه سبب بؤلدی. بویوک بازارلر، مارکیتلر و کاروانسرالر قوریلدی. شهرلر ارا کاروان یؤللری توزه‌لدی، حتی اوزاق

یورتلر ارا هم بویوک تجارت یۉللریده، یوزلب کـاروانلر قتنـه‌شـیب، سـودا مـالللرینی تاشـیش گـه باشله‌دیلر.

تجارت یۉللریدن بیری «ایپک یۉلی» ایدی. بو یۉل، چین اۉلکه‌سینی غـربـده‌گی روم اۉلکـه‌ســی بیـلـن بـاغـلـردی. بـو یـۉل افغـانســـتان، مـاوراءالـنهر، ایـران، کـیـچـیـک آسـیا (بوگونگی تورکیـه) و شـــام (بوگونگی سوریه) یورتلریدن اۉتر ایدی.

تجارت یۉللری آرقه‌لی نه یلغـوز سـودا- سـاتیق مـالـلری، بلکه تورلی خلقلر و یورتلرنینگ مدنیتی، صنعتی و بیلیمـی هـم بیـر- بیرلریگـه یـتیـب بارردی. شو باعـث تجـارت، خلقلـر و یورتلرنینـــگ اقتصـــادی رواجـــی و فرهنگی و مدنیتی‌نی المه‌شوویده مهم و سبزیلرلی نقش اۉینردی.

حاضر عزیز اۉلکه‌میز افغانستانگه تجارت آرقـه‌لـی تـورلی اۉلکـه‌لـردن کـیـره‌کلی متـاعلر کیلتیریله‌دی. شونینگدیک، اۉلکه‌میزدن قالین، گلیم، قره‌قل تیریسی، تورلی هۉل و قوروق میوه‌لر و طبی اۉسیملیکـلر چیت ایللرگه صادر قیلینه‌دی و بو بیلن اۉلکه اقتصادی رواجلنه‌دی.

تجارت یخشی یۉلگه قۉییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصاد و مـدنیت رواجلنـه‌دی. جامعـه بوتون رواجلنگن دنیانینگ بیلیم، تخنیک و تجربه‌لریدن فایـده‌لنـه آلـه‌دی. بوگـونگی شـرایطده تجارت، انسانلر نینگ اینگ مهم و اجرلمس قسمیگه ایله‌نیب قالگن.

اساسی توشونچه:

تجارت مدنی حیات نینگ مهم و اساسی بېلگیسی و کسبی سنه‌له‌دی. تجارت آرقه‌لی جامعه نینگ تورلی احتیاجلری قاندیریلیب، یورتلرنینگ مدنیت، صنعت و بیلیم یوتوقلری بیر- بیریگه انتقال بېریله‌دی. تجارت، اقتصاد رواجی و انسانلر آنگی و تورموشی نینگ اۉسیشی و اۉزگریشیگه سبب بۉله‌دی.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلردن بیر کیشی درس متنینی اۉقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تېنگله‌سینلر.

۲- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت فایده‌لری حقیده سۉزله‌سین.

۳- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت بۉلمه‌گنده جامعه ده نیمه قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی حقیده سۉزله‌سین.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر مصلحتلشیب، اۉلکه‌میزدن تشقریگه، همده تشقریدن اۉلکه‌میزگه کېلتیریله‌دیگن اۉرته اېنگ مهم ماللرنی لیست قیلسینلر.

۵- بیر کیشی توریب، تشقریدن کېلتیریله‌دیگن ماللر لیستینی اۉقسین، باشقه‌لر اونگه قۉشیمچه‌لر قۉشسینلر.

۶- بیر کیشی توریب، اۉلکه‌دن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن ماللر لیستینی اۉقیسین، باشقه‌لر اونگه قۉشیمچه‌لر قۉشسینلر.

۷- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، ایکّیته سینی مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تجارت، عصرلر آشه، مدنی لشماق، اولکن، کۉلم، توار، مارکیت.

۸- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلرنینگ معناسی همده توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉلکه‌میزدن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن قالین، گلیم، قره‌قل، اوزوم، شیرین بۉیه سینگری ماللرنینگ اقتصادی فایده‌لری حقیده کمیده بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

ایرگش گپ:

قوییده‌گی گپ لرنی دقت بیلن اؤقینگ:

- پول تاپیلیشی بیلن، سودا-ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.
- تجارت یخشی یؤلگه قؤییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصاد و مدنیت رواجلنه‌دی.
- اؤکه‌م کیلمه‌دی شیکیللی، اینْدی جؤنه‌سک هم بؤله‌دی.
- اونگه ایشانیش قیین؛ چونکه سؤزیگه اونچه‌لیک تورمه‌یدی.
- مین کیلماققه اینتیله‌من؛ مبادا کیلالمه‌سم، سیزلر مینگه قره‌مسدن ایشنی باشلنگلر.

یوقاری گپ لرده‌گی ایکّینچی بؤلیملر «باش گپ» دیر. شو گپلرنینگ تگیگه خط چیزیلگن بیرینچی بؤلکلر «ایرگش گپ» دیبله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

انیقله‌یدیگن، تؤلدیره‌دیگن و ایضاحله‌یدیگن گپ، «ایرگش گپ» دیبله‌دی. «ایرگش گپ» همیشه «باش گپ» گه مضمون نقطهٔ نظردن تابع بؤله‌دی:

ایرگش گپ ⟵ باش گپ

«ایرگش گپ»، «باش گپ»گه (سه، که، نیگه که، نیمه گه که، شونینگ اوچون، سبب که، بشرطی، گؤیا، تاکه، گرچه) کبی باغلاوچیلر آرقه‌لی بیریکه‌دی.

بولردن تشقری، (بؤلمسه، چاغی، مبادا، باردی- یو، شکیللی) کبی سؤزلر هم «ایرگش گپ»نی «باش گپ» گه باغله‌یدی؛ مثاللر:

- ساعت تؤرت بؤلدی، اینْدی اویگه جؤنه سک هم بؤله‌دی.
- مهمانلر ساعت اوچده کیله‌دیلر، باردی- یو کیلمسه‌لر، کوتیب اؤلتیرمنگلر.
- کیتر نیتینگیز یؤق چاغی، بی ملال اؤلتیریب‌سیز!

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی یوقاریده‌گی متننی اۉقی یاتگنده، دقت بیلن اېشیتینگ.

۲- هرکیم اۉز کتابچه‌سیگه سۉنگی تۉرتته مثالنی کۉچیریب، هر گپده‌گی «اېرگش گپ» نینگ تگیگه چیزیقچه چیزسین.

۳- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری کۉچیرگن بیرته گپنی تخته‌گه یازسین. کېین «اېرگش گپ» نینگ تگیگه خط چیزیب، کۉرستسین.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر درس نینگ بیرینچی بۉلیمی (تجارت) متنینی دقت بیلن اۉقیسینلر. کېین بیرگه‌لیکده ایکیته گپنی متن ایچیدن تنلب، اولرده‌گی «اېرگش گپ» نی خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۵- تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، متندن تنله‌گن گپنی اۉقیسین و گپ نینگ قیسی بۉله‌گی «اېرگش گپ» اېکن‌لیگینی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۶- هرکیم مستقل یۉسونده بیر گپ یازیب، اونده «اېرگش گپ»نی کیریتیب، چیزیق بیلن کۉرستسین.

۷- هر قطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بېشته گپ یازیب، اولرده «اېرگش گپ»نی کیریتیب و تگیگه چیزیق بیلن بېلگی‌لب کېلتیرسین!

ییگیرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- علّامه صلاح الدین سلجوقی و ارزشلی اثرلرینی تانیشیش.

۲- باش گپنی بیلیب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ قیسی اثرینی حاضرگچه اؤقیگن سیزمی؟ اونینگ آتینی اَیتیب بیرینگ!

۲- بو فیلسوف کیشی قیسی وقت اؤلکه میزده یشر ایدی و نیگه اونی فیلسوف دییدیلر؟

علّامه صلاح الدین سلجوقی

مفتی سراج الدین اؤغلی بویوک فیلسوف، ادیب، فاضل و ژورنالیست علامه صلاح‌الدین سلجوقی هجری قمری ۱۲۷۶ نچی ییلده هرات شهری نینگ گازرگاه محله‌سیده توغیلدی. او کیچیک‌لیگیدن- آق اؤتکیر ذهنلی، سینچکاو، ایزلنووچن و استعدادلی کیشی ایدی. متداول و باشلنغیچ بیلیملرنی غیررسمی صورتده اؤز وقتیده‌گی بیلیمدانلر، اینیقسه ملا غلام مصطفی و علامه محمدعمر سلجوقی آلدیده اؤرگندی.

علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ اؤزی یازه‌دی:

"مینینگ اینگ بویوک استادیم علامه محمدعمر سلجوقی دیر. او کیشینی بوتون هرات ولایتی استادی دیب بیلر ایدیلر. مین اونینگ بیلیمیدن یخشی صورتده فایده‌لندیم و بوتون علمی یوتوقلریم اوشبو اولوغ استادنینگ احسانلری نتیجه‌سی دیر".

استاد سلجوقی ۱۳۳۳نچی هجری ییلدن باشلب، مفتی، اؤقیتووچی، "اتفاق اسلام" روزنامه سی نینگ محرری، تألیف و ترجمه عضوی، تشقی ایشلر وزارتیده اطلاعات مدیری، جنرال قونسول، مستشار، مستقل مطبوعات رئیسی صفتیده ایشله‌دی. او، "ثروت" جریده‌سینی نشر ایتیب، اونده اقتصادی و تجارتی مقاله‌لرنی ترقتدی.

علامه سلجوقیدن کؤپ علمی، ادبی، تاریخی، فلسفی کتابلر، رساله‌لر و مقاله‌لر چاپ بؤلیب قالگن. مهم اثرلریدن نېچیته‌سی قوییده‌گیلردن عبارت:

نقد بیدل، جبیره، نگاهی بزیبایی، افکار شاعر، شرح و حال سید جمال الدین افغانی، تجلی خدا در آفاق و انفس و اشعار پراگنده و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لری و باشقه یوزلب اثرلر.

استاد صلاح الدین سلجوقی افغانستان مطبوعاتیده کؤپ ییللر جان کؤیرلیک بیلن خدمت قیلیب، زمانوی مطبوعات اساسینی قؤیدی. ۱۳۰۸نچی ییلده ایچکی قؤزغالان و اوروش وقتیده قماققه توشدی؛ اما قماقخانه‌ده هم بؤش اؤلتیرمه‌ی، انگلیس تیلینی فصاحت بیلن سؤزلش و ترجمه قیلیش درجه‌سی‌گچه اؤرگندی.

او، اوزاق مدت صداقتلی خدمتدن سؤنگ، ۱۳۴۹نچی ییلی ییتمیش اوچ یاشده جهاندن اؤتدی.

اساسی توشونچه:

علامه صلاح الدین سلجوقی هراتده توغیلیب؛ تعلیم آلیب؛ وایه گه ییتدی و بویوک فیلسوف، ادیب، فاضل و ییتوک ژورنالیست صفتیده شهرت قازاندی. او، کؤپگینه مهم رسمی و دولتی مقاملرده ایشله‌دی. اوندن بیزگه اؤنلب علمی، ادبی، اخلاقی، فلسفی، تاریخی اثرلر و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لر میراث قالگن دیر.

فعالیتلر:

۱- اۆقیتووچی درس متنینی قرائت قیلگنده، دقت بیلن تینگلنگ و قوییده‌گی سۆراقلرگه چقفان جواب بیرینگ:

- علامه صلاح الدین سلجوقی تورک سلاله‌لریدن قیسی‌سیگه منسوب ایدی؟
- او، قه‌یرده، قچان توغیلدی؟
- او کیچیک‌لیگیدن-آق قنده‌ی خصوصیتلرگه ایگه ایدی؟
- اونینگ استادی کیم ایدی؟
- قیسی رسمی وظیفه لرده ایشله‌دی؟
- قیسی جریده نی تاسیس ایتدی و اونده قنده‌ی مقاله‌لرنی ترقتدی؟
- اوندن قیسی موضوعلرده قنچه اثرلر قالگن؟
- قیسی تیللرنی بیلردی و اولردن ترجمه‌لر قیلردی؟
- قیسی ییلده، نیچه یاشده وفات ایتدی؟

۲- یانمه-یان اۆلتیرگنلر اۆز اۆرته‌لریده علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ علمی- ادبی و رسمی ایشلری باره‌سیده بحث‌لشسینلر.

۳- هرقطاردن بیر-بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ ایشلری باره‌سیده سۆزلب بیرسین.

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ اثرلری آتیینی ایتسین.

۵- هرقطاردن بیر کیشی توریب، اونینگ رسمی ایشلری حقیده سۆزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

هر بیرینگیز یورتیمیزنینگ اولوغ عالم و ادیبلریدن بیرینی تنلب، حیاتی و اثرلری حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش گپ:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- شونده‌ی عیالل‌ر بار که، عایله محبتینی اعتقاد کبی مقدس توته‌دیلر.
- کیم نینگ بیلیمی کوچلی بؤلسه، اونینگ تیلی هم اوزون بؤله‌دی.
- بیز شونده‌ی کتابخانه توزه‌ته‌یلیک که، بوتون اېلگه منظور و معتبر بؤلسین.
- شوپیت آرقه ده بیر نیمه گورسیللب، اوزاقدن خوفلی فریاد اېشیتیلدی.
- حشر باشلنگندن کېین، هېچ کیمگه قره‌مه‌دی.
- قویاش باتیب، توگنمس چؤل بیردن هووېلب قالدی.
- قار اېریب، دره لردن شوویللب سوو آقه باشله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرده باش گپ بیلن اېرگش گپ کؤرسه‌تیلگن.

باش گپ:

اېرگشگن قؤشمه گپ نینگ بیر بـؤلیمی بؤلیـب، اونگـه خـدمت اېتـه‌دی. انیقلنـه‌یـاتگن، ایضاحلنه‌یاتگن یا که تؤلدیریله یاتگن گپ، باش گپ بؤله‌دی و اېرگش گپ، بـاش گپگـه دایـم مضمون جهتیدن تابع بؤله‌دی.

مثال:

یاشی اېللیک بېشلرده بؤلسه هم، یوزیگه اجین توشـمه‌گـن. آلتـای، بوگـون واقعـه نینـگ همه‌سینی آلسوگه ایتیب بېردی، چونکه بو خاتیندن یشیره‌دیگن سرّی یؤق اېدی.

بو مثاللرنینگ ایکلّه‌سیده، بیرینچی قسم اېرگش گپ و ایکیّنچی قسم اېسه، باش گپ دیر.

باش گپ مضمون تماندن مستقل کؤرینسه هم، اېرگش گپ تمانیدن تؤلدیریله‌دی، ایضاحلنه‌دی، قیاسلنه‌دی.

فعاليتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر اؤز اؤرته‌لریده مصلحت‌لشیب، باش گپنی انیقلاوچی بیر- بیر جمله یازسینلر.

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزتگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیسین و اولر تؤغری یا ناتؤغریلیگی باره‌سیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳- ایرگش گپ و باش گپ حقیده یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیر-بیرلری بیلن سؤزلشسین‌لر.

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، قیلگن صحبتلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین و باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی گپ‌لرده باش گپنی انیقلنگ:

- تانگ یاریشمسدن، چال بابا دله گه آتلندی.

- چنقه‌گن ییر، نمگه چنقاق بؤلگندیک، خلق‌نینگ یوره‌گی هم تینچلیککه چنقه‌گن ایدی؛ رحمت جان کیلگنده، کؤچه ایشیگی آلدیده تورگن بیر خاتین چیت‌لنیب، اونگه یؤل بیردی.

- ایرته ساعت سکّیزلرده بولوت قوییوق‌لشیب، همه یاقنی قارانغولیک باسدی.

اوی تاپشیریغی:

باش گپنی انیقلاوچی بیش- آلتی جمله یازیب کیلتیرینگ.

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱- بیلیم نینگ یخشی‌لیگی و نادانلیک نینگ یمانلیگی گه توشینیش.

۲- قوس بېلگی‌سینی متن‌لرده قۉللش ییرلرینی بیلیش.

سۉراقلر:

۱- سرلی گپ دېب قنده‌ی بیر گپ گه اَیته آله‌میز؟

۲- هر کیم قیسی بیر سرلی گپ بیلسه توریب اَیتیب بېرسین؟

حکایت

افندی تیریک‌چیلیگیدن قینه له ویرگیچ، بۉز تۉقیش هنرینی اۉرگه‌نیب آلدی. بو هنرنی خاتینی گه اۉرگتدی. ایکاولری بۉز تۉقیش گه کیریشیب کېتدیلر. بۉز نی اوی نینگ یانیدن اۉته‌دیگن اریققه چَیقب تازه‌لردیلر. قۉنی- قۉشنی‌لر، سوونی لایقه لتتینگ دېب اوروشه ویرگیچ، اولر کېچه‌سی چیقه‌دیگن بۉلیشدی.

توستدن بیر کون کېچه‌سی وزیر بیلن شهرده ایله نیب یورگن پادشاه اونگه دوچ کېلیب قالدی.

- های کیم سن؟ کون کېچه‌ده سوو بوییده نیمه قیله یاپسن؟

افندی اونگه قول قاوشتیریب، اۉزی نینگ اَینچلی حالینی بیان قیلدی.

- اون ایکّی دن اوچ نی آلسنگ بۉلمه‌یدیمی، اخیر؟ دېدی پادشاه.

اوتّیز ایکّی گه یاتمه‌یدی- ده تقصیر!

- بۉلمسه، بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېره‌سن‌می؟

- مرحمت- قیلسه‌لر یولیب بېررمن.

پادشاه افندی نینگ جوابی نی ایشیتیب، اۉز یۉلیگه کېته ویردی.

وزیر بو گپلرگه توشینه آلمه ی، هرقنچه اورینسه هم مغزینی چقه آلمه ی باشی قاتیب قالدی. اویی گه کېلگیچ واقعه نی خاتینی گه اَیتیب بېردی.

- بونده بیر گپ بار- دېدی خاتینی- پادشاه اخیر بیر کونی سیزدن شو گپ نی سۋره‌یدی، جواب بېره آلمه سنگیز، باشینگیز کېته‌دی! بو گپ نینگ تگیگه البته ییتیشینگیز لازم. افندی نی تاپیب هر قنده‌ی بۋلسه، شو چستان نینگ سرینی بیلیب آلینگ. هر قنچه پول سۋره‌سه هم بېرینگ، باش امان بۋلسه دوپپی تاپیله‌دی.

وزیر اېرته سیگه افندی نینگ اویی گه کېلدی. حال و احوال سۋره‌شیب بیر آز اویاق و بویاق دن گپله شیب اۋتیردی. کېین گپ نی اوشه چستان گه تقه دی.

افندیم کېچه سیز بیلن پادشاه اۋرته سیده بیر گپ اۋتدی. شونینگ سِری نیمه دیر؟ جوده بیلگیم کېله یاپتی.

- وای- وای آخر بو پادشاه نینگ سِری کو! اَیتسم باشیم کېته دی.

- یوز طلا بېره‌من، اونی مېنگه اَیتگین.

- یۋق- یۋق قۋرقه‌من.

- مېنگ طلا بېره من!!

- بۋلمه یدی دېدیم- بۋلمه یدی!

- قۋلیمده‌گی بار نقدگینه آلتین- کوموش‌لرنینگ همه‌سینی بېره‌من.

اَیتیب بېره قالینگ- دېب وزیر یالباره باشله‌دی.

- قۋیمه‌دینگیزده!- بۋلمسه اوشه مال و دنیالرنی حاضر کېلتیریب بېره‌سیز.

وزیر ناچار قالیب مال و دنیالری نینگ برینی کېلتیریب بېردی.

- قنی اَیتینگ اېندی!

- پادشاه "اۋن ایکّی دن اوچینی آلسنگ بۋلمه‌یدیمی" دېدی. بو بیر ییل اۋن ایکّی آی بۋله‌دی. تۋقّیز آی ایشلب، اوچ ای دم آلسنگ بۋلمه‌یدیمی دیگنی ابدی. مېنینگ "اوتّیز ایکّی گه یېتمه‌یدی" دیگنیم بالم چقم کۋپ، تاپگنیم اوتیز ایکّی تیش گه یېتمه‌یدی، دیگنیم ابدی. پادشاه "بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېره‌سن می" دېدی. مېن راضی بۋلدیم منه او، سیزنی یوباردی. مېن هم پرینگیزنی یولیب آلدیم کو!..

اساسی توشونچه:

انسان عقللی و بیلیم و دانشلری آرقه‌لی اؤز فایده و نقصلرینی یخشـی بیلـه دیلـر، عقـل و بیلم دن محروم بؤلگن کیشی‌لر بار و یؤقلرینی کیچیک بیر حادثه و سـیناو نتیجـه‌سـیده قؤلـدن بیره‌دیلر. عقللی بیلیملی انسانلر قؤللریدن بیر ایش کیتگن ده ینـه بیـر ینگـی ایـش آرقـه‌سـیدن توشیب اؤز روزگارلرینی آلغه آلیب بارماقچی بؤله دیلر. لیکن نادان و جاهل کیشی‌لر اؤز یؤللرینی یوقاتیب تورلی- تومن قیین چیلیکلر بیلن تورموش ده دوچ کیله‌دیلـر و اولـردن چیقیـب کیتـیش یؤلینی تاپه آلمه‌ی قاله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- هرکیم حکایت متنینی بیش دقیقه ده جیم اؤقیسین.

۲- اؤقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، حکایت نتیجه‌سینی ایتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لر توزینگ:

اَینچلی، دوپی، اورینماق، افندی، سِرلی گپ

۴- تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هرکیم بیر سؤزگه توزگن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیریسینلر.

۵- شو حکایت‌گه اؤخشش حکایت‌نی بیلگن اؤقووچیلردن بیری بیلگن حکایه‌سینی ایتیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسی یا کتابلر یاردمیده بیر حکمتلی حکایت یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، اولرده‌گی قوس ( ) بېلگیسی‌گه دقت قیلینگ:

- اولکه‌میزده تورلی مېوه لر (انار، المه، اؤریک، اوزوم......) یېتیشتیریله‌دی.

- میرزا (سلطان حسین بایقرا) هر ییل قیشنی مرغاب‌ده اؤتکزردی.

- «تیلگه اختیار، ایلگه اعتبار» (نوایی)

- آی خانم (تخار ولایتیده بیرجای) دن کؤپلب تاریخی اثرلر کشف اېتیلگن.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن بېلگی ( ) قوس دېیله‌دی. قوس تینیش بېلگیلریدن بیری بؤلیب، گپ لرده قوییده‌گی موردلرده ایشله‌تیله‌دی.

۱- توشونتیریش، توضیح و اؤقیتیریش اوچون ایشله‌تیله‌دی. یوقاریده‌گی بیرینچی، ایکّینچی و تؤرتینچی جمله‌لرده قوس بېلگیسی شو مقصدده ایشله‌تیلگن؛ مثاللر:

- بیز ولایت مرکزی (تالقان شهری)گه یېتگنیمیزده، اولر (اؤرتاقلریمیز) اوشه وقتگچه کیلمه‌گن ایدیلر.

- تیلنی بیلمه‌سک هم، تیلماچ (ترجمان) بیزگه انچه یاردم بېردی.

- اؤرتاقلر، بیز سېویملی اؤلکه‌میز (افغانستان) نی آباد قیله‌میز!

۲- نقل قول یا مثال منبعی: اگر بیرار کیشیدن بیرار سؤز نقل قیلینسه یا که بیرار کتابدن آلینسه، اوشنده مذکور شخص یا کتاب نینگ آتی جمله نینگ سؤنگیده قوس ایچیده یازیله‌دی. یوقاریده‌گی جمله‌لردن اوچینچی سیده نوایی قوس ایچیده یازیلگن؛ مثاللر:

- کامل مسلمان اول‌دور کیم، مسلمانلر اونینگ تیلی و قؤلیدن امان بؤلسه. (حدیث)

- تامچی - تامچی کؤل بؤلر. (مقال)

- کؤنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش اوازدین. (نوایی)

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپ‌لرده قۇییلگن قوس‌نینگ تۇغری یا ناتۇغری لیگینی کۇرسه‌تینگ:

- مېن اۇرتاغلریم (اېلمراد، بابر و اۇکتم) بیلن دله‌ده سیر قیلدیک.

- آز بۇلسین، (ساز بۇلسین). (مقال)

- قۇشنیمیز تېمور (مېنگه) ایشی بار ایمیش.

۲- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپ‌نی اۇقیب، تۇغری یا خطالیگینی اَیتسین.

۳- بیر چوکیده‌گیلر اۇز ارا مصلحت‌لشیب، قوییده‌گی گپ‌لرنینگ کېره‌ک بۇلگن یېرلریده قوس بېلگی‌سینی قۇییسینلر:

- همیشه بۇلسین استقلالیمیز!

-اگر او اۇرتاغیم کېلسه، بیرگه ایشله‌ییمیز.

- ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن. مقال

۴- اوچ کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری بیر گپ‌ده ایشلتگن قوسنی یازیب، کۇرستسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- یانمه-یان اۇلتیرگن اۇقووچیلر بیرگه‌لیکده ایکّی گپ یازیب، اولرده قوس بېلگی سینی مناسب قۇلـله‌سینلر.

۶- تۇرت کیشی نوبت بیلن تخته گه باریب، یازگن گپ‌لرینی یازسین و باشقه‌لر اونینگ تۇغری یا ناتۇغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

تۇرت- بېش سطرلیک بیر متن یـا کـه بـېش جملـه یازیـب، اولـرده قـوس بېلگـی‌سـینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه تۆرتینچی درس

هدفلر:

۱- تنقید حقیده معلومات تاپیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- قۆش تیرناق حقیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱- قنده‌ی تدبیر بیلن عایله‌ده، صلح و بیرلیکنی کېلتیره آله‌میز؟

۲- بیر ایشنی یخشی بجریش اوچون ایکّی کیشی بیر- بیری بیلن سۆزلشسه، قیسی اصول‌لرنی مراعات قیلیشلری کېره‌ک؟

تنقیدنی تن آلیش

بوگونگی کونده‌کی حیاتده کیم که بیر ایشنی بجرسه، تحسین و یا تنقیدگه دوچ کېله‌دی، تحسین سۆزی برچه گه یاقیملی دیر، لېکن تنقید سۆزی کیشیگه یاقمسلیگی ممکن. اگر ایشلرنی تۆغریلش و یخشیلش اوچون تنقید ایتیلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلیش و ایشنی یخشی‌لشگه اینتیلیش کېره‌ک، نېگه شونده هم ایش کوندن کونگه یخشی‌لشیب کېته‌دی، هم تنقید بۆلگن کیشی کوندن کونگه تکامل و تعالی تمان باره‌دی و اگر تنقید تۆغری بۆلمسه، تنقید قیلووچی بیلن مفاهمه قیلیب، اونگه قناعت بېریشیمیز کېره‌ک.

"تنقید، کیشینی اصلاح قیلیش، ایشنی یخشی‌لش و جامعه‌نی آلغه باریشی اوچون کېره‌کلی تورتکی دیر". اگر بیر جامعه نینگ عضولری تنقیدنی قبول قیلمسه‌لر، مذکور جامعه تمدن و ترقی تمان یۆللنمه‌یدی.

تنقید، توزه‌تووچی، غرض‌سیز، علم و تجربه‌گه اساسلنگن بۆلیشی کېره‌ک، کیشی و ایشینی یخشیلش و تۆغریلش اوچون بۆلیشی ضرور. دوستلر، اینی- آغه‌لر، عالم و تجربه‌لی کیشیلرنینگ تنقیدی، توزه‌تووچی تنقید توریگه کیره‌دی. بونده‌ی تنقیدنی چین یوره‌کدن قبول قیلیب، ایشنی قیته دن تۆغریلب، عیب‌لرینی یۆق قیلیش کېره‌ک.

بعضاً تنقید غرضلی بۆلیب، دشمنلیک و حسددن باشلنه‌دی و توزوک ایشنی بوزیش اوچون ایتیله‌دی. بونده‌ی تنقیدنی یا کیشیگه قرشی بۆلگن کیشی قیلـه‌دی یـا موضـوع حقیـده تۆلیـق معلومات، بیلیم و تجربه‌گه اېگه بۆلمه‌گن کیشی اېتـه‌دی. بونـده‌ی تنقیدگـه پـروا قیلمسـلیک و ایشنی اۆزی بیلگنیدېک دوام اېتتیریش کېره‌ک دیر، اما هر حالده قیلینگن تنقید حقیده اۆیلـش و غرضلی یا غرض‌سیزلیگینی انیق بیلیب، کېین قرار قبول قیلیش ضرور دیر.

تنقید همیشه معیارلرگه اساسلنگن بۆلیشی، همده کلام عفتی و حرمتینی سـقله‌گـن حالـده قیلینیشی کېره‌ک. عایله یا جامعه‌ده باله‌لر و ییگیتلرگه، یمان گپلرنی ایشله تـیش اصـلا یخشـی ایش بۆلمه‌گن، نېگه یمان سۆزلر اولرنینگ عزت نفسینی، شخصیتینی و جرئتینی کمـه‌یتیـره‌دی؛ مثال صورتده؛ اگر بیر باله‌گه، آته- آنه‌سی، اۆقیتووچیسی و یا صنفداشلری تمانیـدن دایـم تنقیـد قیلینســه، اســته-سـېکین اۆزیگــه ایشـانچینی یۆقاتیــب، اۆزینــی عقلسـیز و هـر ایشـده نـاتوان سېزه‌باشله‌یدی و اولغه‌یگنده، هېچ قچان ایشلریگه تصمیم آلالمه‌یدی. شونینگ اوچـون تنقیـدلر، باله‌لرنینگ عمللری و یاشلریگه مناسب بۆلیشی و شخصیتی و عزت نفسیگه تېگمسلیگی ضـرور؛ اگر باله‌لرگه قتّیق تنقیددن کۆره تشویق، محبت و یخشی سۆزلر بیلن توشونتیریلســه، بالـه دایـم یخشیراق بۆلیشگه و ایشلرنی یخشیراق بجریشگه اینتیله‌دی.

الله‌ﷻ پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر."

بابالریمیز ایتگنلر: "بیر ایتیب، ایکی اېشیت."

اساسی توشونچه:

حیاتده گاهی تنقید سۆزیگه دوچ کېلیشیمیز ممکن. تۆغری و غرضسیز تنقید، همیشه کیشی و ایشینی تۆغریلش و یخشیلشگه یاردم بېرەدی. اگر تنقید سۆزی تۆغری بۆلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلیب، قیلگن ایشیمیزنی یخشی بۆلیشیگه اینتیلیشیمیز، اگر تنقید سۆزی تۆغری بۆلمسه، تنقید قیلووچینی قانیقرلی سۆزلر بیلن قناعت بیریشیمیز کېرەک.

فعالیتلر:

۱- اۆقووچیلر ایکی گروهگه بۆلینسینلر، سۆنگ هر گروه اۆزارا سۆزلشیب، بیرینچی گروه، انسان نینگ یخشی عمللرینی و ایکّینچی گروه انسان نینگ یمان عمللرینی یازسینلر، کېین هر گروهدن بیر کیشی یازگن سۆزلرینی باشقه لرگه اۆقیب، بېرسین.

۲- بیر کیشی سیزنی یا قیلگن ایشینگیزنی تنقید اېتسه، قندەی یۆل توتەسیز؟ بو حقده ایکّی اۆقووچی اۆز فکرینی ایتیب بېرسین.

۳- قوییدەگی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تنقید، مفاهمه، ایضاح، تکامل، تعالی، تورتکی، قانیقرلی

اوی تاپشیریغی:

قوییدەگی مقالنی عنوان توتیب، مضمونی حقیده بیر ادبی انشاء یازیب کېلتیرینگ:

"بیر ایتیب، ایکّی اېشیت."

گرامر قاعده‌لری:

۱- قوییده گی قۋش تیرناققه آلینگن جمله لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم ابگه لری ایتگنلر: "تنقید جامعه نینگ آلغه باریشیگه مناسب تورتکی دیر".

* الله تعالی، حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب، ایته‌دی:

"گپنی ابشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

یوقاریده‌گی جمله‌لرده قۋش تیرناق ایشله‌تیلگن.

قۋش تیرناق ابسه قوییده‌گی اۋرینلرده قۋللنه‌دی:

۱- کۋچیرمه گپ قۋش تیرناققه آلینه‌دی:

"اعمار صلح" کتابیده، ص ۵۰ ده، "ایکّی تمان رابطه‌لرینی قایم قیلیشلری اوچون، قیین‌چیلیک‌لرینی مفاهمه و سۋزلشوو یۋلیده حل ایته‌دیلر" دېب یازیلگن دیر.

۲- نقل قول‌لر هروقت قۋش تیرناق بیلن چیگره‌لنه‌دی: الله تعالی پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب ایته‌دی:

"گپنی ابشیتیب، یخشی سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

۳- معنانی افاده قیلووچی سۋزلر قۋش تیرناق ایچیگه آلینه‌دی:

تېکین تماق "هوسکار" لرنینگ حالی، آخر وای بۋله‌دی.

۴- بدیعی اثر، اخبار و مجله‌لرنینگ آتلری، ایریم موسسه، تشکیلات، اتحادیه، فابریکه، کوپراتیف کبیلرنینگ آتی قۋش‌تیرناققه آلینه‌دی:

نوایی "خمسه"سی، "انیس" اخباری، "آیدین" مجله‌سی، "انترکانتیننتال" هوتلی، "جنگلک" فابریکه سی، . . .

۵- محصولات نینگ آتی، اۋسیملیکلرنینگ توری، موتر، کشتی، طیاره، تلویزیونلرنینگ نشانینی بیلدیروچی آتلر، قۋش‌تیرناققه آلینه‌دی:

"بنز" موتری، "ام-۳۲" طیاره‌سی، "شارپ" تلویزیونی، "قره" اوزوم، "تاشقرغان" اناری.

۶- صنفلر، کورسلر، بویروق و قرارلرگه قۉشیلیب، یازیله‌دیگن حرفلر قۉش‌تیرناققه:

"ج" صنفی، "مشعل" کورسی، "۴۲"نچی فرمان، "۱۲"نچی ماده نینگ "الف" بندی و باشقه‌لر.

۷- نمره‌لر قۉش‌تیرناققه آلینه‌دی: "بیش" نمره، "یخشی" نمره.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلر، تنقید سۉزی حقیده بیلگنلرینی تۉرت جمله‌ده یازسینلر، سۉنگ اوچ کیشی، تنقید حقیده یازگن جمله‌لرینی اۉقیب بیرسین.

۲- هر اۉقووچی کمیده تۉرت جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی ایشلتسین.

۳- اۉقیتووچی تنله‌گن اۉقووچیلر اۉز جمله‌لرینی تخته‌گه باریب یازسینلر و قۉش‌تیرناقلرنی کۉرستسینلر. اگر ناتۉغری ایشله‌تیلگن بۉلسه، باشقه‌لر اولرنی تۉغری‌لسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن فایده‌لنیب، نیچه جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی قۉللب کۉلتیرینگ!

ییگیرمه بیشینچی درس

هدفلر:

۱- امیرعلیشیر نوایی اثرلری، همده مجالس النفایس حقیده معلومات تاپیش.

۳- نقطه نی تانیب، همده اونی ایشله تیش اؤرنینی بیلیش.

سؤراقلر:

۱- نوایی قیسی عصرده قه‌ی ییرده قیسی پادشاه زمانیده یشر ایدی؟

۲- نوایی نینگ اثرلریدن اوچ تورتته سی نینگ آتینی اَیتیب بیره آله‌سیزمی؟

مجالس النفایس

مجالس‌النفایس نوایی عصریده‌گی ادبی حیات نینگ تؤلیق کؤرستووچی کؤزگوسی بؤلیب، چغتایچه تورک ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.

نوایی اؤز عصری‌نینگ اینگ کوچلی فرهنگی و سیاسی سیماسی، همده سلطان حسین میرزا بایقرانینگ وزیری ایدی. او، تورک آنه تیلی و فرهنگی‌گه قؤیگن چیکسیز مهر- محبتی طفیلی بو تیل‌نینگ رواجلنیشی و گللب یشنه‌شی اوچون چین کؤنگولدن اینتیلدی و تینمه‌ی ایشلب، تورلی ساحه‌لرده اثرلر یازیب قالدیردی.

نوایی بو باره‌ده انه شو مهم اثریده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده اینگ کیره‌کلی معلوماتنی ییغیب، اولرنینگ ایجادیاتی و اثرلری حقیده سؤزلب، شعرلریدن اؤرنک‌لر بیریب، قؤلگه کیلتیرگن ادبی یوتوقلرینی ایسلتگن.

نوایی، مجالس النفایس‌نی ۸۹۱-نچی هجری قمری ییلده تدوین ایتدی. بو اثر اؤزبیک تیلیده تذکره یازیش ساحه‌سیده باشقه‌لرگه اساس و سرمشق بؤلیب قالدی.

مجالس النفایس سکّیز بؤلیم‌گه بؤلینگن و اونینگ هربیر بؤلیمینی، مجلس دیب اَتلگنی اوچون، بو تذکره مجالس النفایس آتینی آلگن.

مجالس النفایس، باشقه تذکره‌لرگه قره‌گنده نېچه اساسی خصوصیت و بېلگیلرگه اېگه دیر.

نوایی زمانیدن آلدینگی دورلرده یازیلگن تذکره‌لرده اۉتگن زمـان شـاعر و ادیبلـری حقیـده معلومات بېریلر اېدی. نوایی بو عنعنه‌نی سیندیریب، اۉز عصریده‌گی شاعر و یازووچیلر بـاره‌سـیده سۉزله‌دی.

اوتمیشده‌گی تذکره‌لرده شاعرلر ویازووچیلرنینگ اثرلری آزراق نقـد و تېکشـیریش آسـتیگه آلینردی و تاریخی حقیقتلر، روایتلر و افسانه‌لر بـیلن قۉشـیلیب کېتـردی؛ لـېکن نـوایی مجـالس النفایسی‌ده یلغوز اولرگه قره‌شلی حقیقتلر و فکتلر بېریله‌دی، نوایی اۉز تنقیدلی فکرینی شـاعرلر و یازووچیلرنینگ اثرلری باره‌سیده، بیان قیله‌دی، بو ایش‌نینگ اۉزی مجالس النفـایس‌نینـگ بهـا و اهمیتی‌نی تاباره کۉپراق آشیره‌دی.

نوایی عصریده شاعر و یازووچیلردن تشقری، تورلی اجتماعی قتلم‌لر، سۉز صنعتی بیلن شغل‌لنر اېدیلر. نوایی اولرنی هم نظرگه آله‌دی و ذاتی و فطری خصوصیت‌لرینی ایته‌دی.

اۉتمیشده‌گی تذکره‌لرده شـاعرلر و یازووچیلرنینـگ ایجادیـاتی و فعـالیتلری بـاره‌سـیده‌گـی معلومات، حیاتلری حقیده‌گی مشهور روایتلر، حکایتلر و افسانه‌لر بیلن بیرگـه قۉشـیب بېریلـردی. مجالس النفایس‌ده هر تمانلمه بیوگرافیک معلومـات بېریلمـه‌ی قیسـقه، دقیـق و انیـق حقیقتلـر بېریلگن.

نوایی، بدیعی و هنری سۉزنینگ تربیه‌چیلیـک نقشـینی یخشـی انگلـردی و اونگـه کـۉپ اهمیت بېرردی، شونینگ اوچون سۉز هنری نینگ اۉنیب اۉسیشیگه اونـوتیلمس اولکـن خـدمتلر اېتیب، جمله‌دن مجالس النفایس تذکره‌سی بیلن سۉز هنـری نماینـده‌لـری نینـگ نـامینی ابـدی قیلیب قالدیردی. انه شو اوچون مجالس النفایس اۉزیدن کېین یازیلگن تذکره‌لرگه اۉرنک بۉلیـب قالدی.

اساسی توشونچه:

مجالس النفایس چغتای تورکی تیلده یازیلگن بیرینچی ادبیات تاریخی دیر. نوایی اؤز عصری نینگ اینگ کوچلی سیاسی و فرهنگی شخصیتی صفتیده آنه تیلی و فرهنگی‌گه قؤیگن چیکسیز مهر-محبتی طفیلی تورک تیلی و ادبیاتی نینگ گللب یشنه‌شی و رواجلنیشی اوچون چین کؤنگولدن خدمت ایتدی. بو اثرده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده اینگ کیره کلی معلومات تؤپلنگن دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اؤقیتووچی اؤقیاتگنده قونت بیلن ایشیتینگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

- مجالس النفایس قنده‌ی بیر اثر دیر؟
- مجالس النفایس‌ده نیچه شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری فعالیتلری حقیده معلومات بیریلگن دیر؟
- بو اثر قیسی تیلده یازیلگن؟
- بو اثر یازووچیسی‌نینگ تؤلیق نامی و دولتده‌گی منصبی نیمه ایدی؟
- بو اثر اؤزیگه اؤخشش کیینگی اثرلر آره‌سیده قنده‌ی اؤرین آله‌دی؟
- مجالس النفایس نیچه بؤلیمگه بؤلینگن و هر بؤلیمیگه نیمه دیب آت قؤییلگن؟
- مجالس النفایس سؤزی نیمه‌نی انگلته‌دی؟

۲- نیچه گروپگه بؤلینینگ. هر گروپ مجالس النفایس نینگ باشقه تذکره‌لردن فرقلی تمانلرینی یازسین و اؤرگنسین.

۳- هر گروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فرقلری نینگ بیرینی آیتسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلر معناسینی یازیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

نفایس، بدیعی، هنری، تذکره، ایجادیات، شاعر، یازووچی، سؤز صنعتی، اولکن.

۵- هرگروپدن بیر- بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

تذکره‌لر نینگ خصوصیتی و ادبیات تاریخیده‌گی اؤرنی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

نقطه:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- آغیرلیکلرنی ییغماق، مردنینگ ایشی دیر.
- اوّل اؤیله، کېین سؤیله.
- مجالس‌النفایس، نوایی عصریده‌گی ادبی حیات‌نینگ تؤلیق و بوتون کؤرستووچی کؤزگوسی بؤلیب، چغتای تورکی ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.
- مجالس‌النفایس اثری، سکّیز بؤلیم‌گه بؤلینگن و اونینگ هر بؤلیمی مجلس دېب ایتیله‌دی. شونینگ اوچون بو تذکره‌گه، مجالس النفایس دېب، آت قؤیگن.
- مجالس النفایس‌ده کېلگن معلومات‌نینگ همه‌سی دقیق و انیق حقیقتلر دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ سؤنگیده قؤییلگن بېلگی، نقطه دیر.

نقطه، قوییده‌گی اؤرینلرده قؤللنه‌دی:

۱- درک گپ آخریده:

- شعر، انسان تویغولری و حیات حقیقتلری‌نینگ بدیعی تصویری دیر.

۲- تینچ آهنگ بیلن ایتیلگن بویروق گپلر آخریده:

- بالم! بو ایش سېنگه یره‌شمه‌یدی.

۳- نمره قوییش بیلن کؤرسه‌تیلگن گپلر آخریگه:

اؤزبېک تیلیده تینیش بېلگیلری قوییده‌گیلر دیر:

۱- نقطه، ۲- سؤراق بېلگی سی، ۳- اونداو بېلگی سی، ۴- نقطه‌لی ویرگول، ۵- انصراف بېلگیسی (اوچ نقطه)، ۶- ویرگول، ۷- شرح بېلگیسی (آستین- اوستین نقطه)، ۸- قوس (بورچکلی و یریم آی) ۹- دش (چیزیقچه)، ۱۰- قؤش تیرناق.

۴- حرفلر یا که رقملر بیلن کؤرسه‌تیلگن نمره قؤییشلردن سؤنگ:

گپ، مضمون جهتیدن تؤرت تورگه بؤلینه‌دی:

الف- درک گپ، ب- سؤراق گپ، ج- بویروق گپ، د- اونداو گپ

۵- منبع و مأخذ کؤرسه‌تیلگنده، اوّل تخلص کېلیب، آتدن سؤنگ نقطه قؤییله‌دی:

سلجوقی، علامه صلاح الدین. بابر، ظهیرالدین محمد.

۶- هر قیسقرتمه حرفدن سؤنگ نقطه قؤییله‌دی:

۱۳۸۹-هـ. ش. (هجری شمسی) یا ۲۰۱۰ م. (میلادی) یا ا.ا.ج. (افغانستان اسلامی جمهوریتی) یا ب.م.ت. (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اۉقیب، اوچ نقطه بیلن بېلگی‌لنگن جایلریده نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی قۉیینگ:

- عقلینگ بۉلسه... عقلگه ایرگش... عقلسیز بۉلسنگ... نقلگه...
- سۉزلر اوچ تورکومگه اجره‌له‌دی...

۱... مستقل سۉزلر... ۲... یاردمچی سۉزلر... ۳... اونداو سۉزلر... ۴...تقلید سۉزلر...

- صفت درجه‌لری قوییده‌گیلردن عبارت دیر...

الف... مطلق یا عادی صفتلر ب...تفضیلی یا آرتیرمه صفتلر... ج...عالی صفتلر...

- سانلر عرب و روم رقملری بیلن بېلگی‌لنیب... رقم و سۉز بیلن یازیله‌دی...
- باباجان... نیگه اندمه‌دینگیز... مصلحت بېرسه‌نگیز...بۉلردی...کو...
- عزیز دۉستیم... تینگله مېنی تینگداشیم...
- نوایی... امیر نظام الدین علیشیر...
- ا...ا...ج... بیزنینگ یورتیمیز دیر...
- مسلمانلر ییللرنی ه...ق... و ه... ش...بیلن و عیسویلر م...بیلن حسابله‌یدیلر...

۲- یانمه-یان اۉلتیرگنلر نقطه‌نینگ قیسی یېرلرده قۉلـله‌نیشی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن بو باره‌ده سۉزله‌سین. باشقه‌لر قالگن یېرلرینی تۉلدیریب، خطالرینی تۉغری‌لسینلر.

۴- هر قطاردن بیر- بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه بارسین؛ قرشی قطاردن بیرکیشی بیر جمله ایتسین؛ تخته‌گه بارگن اۉقووچی جمله‌نی یازیب، تینیش بېلگیلرینی اۉز اۉرینلریگه قۉیسین؛ خطاسی بۉلسه، اوچینچی قطاردن بیر اۉقووچی اونی تۉغریله‌سین و نوبت قطارلر ارا دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

مضمونلی بیر خاطره یازیب، نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱- ایرکین‌لیک نینگ اهمیتی گه توشینیش.

۲- ویرگول تعریفی و ایشله‌تیشینی اؤرگنیش.

سؤراقلر:

۱- خاتین - قیز شاعرلریدن کیم‌لرنی تانیسیز؟

۲- اولرنینگ شعرلریدن قیسی بیر بیت اَیتیب بیره آله سیزمی؟

ایرکین‌لیک فرشته‌سی

بوندن کؤپ ییل‌لر بورون مینینگ فرشتم
آغزی مهرله‌نیب، قؤللری باغلنگن ایدی
دردلی قیغولی، باقیش لری
یارغیلردی کیچه نینگ قرانغولیگیدن.
* * *

بوندن کؤپ ییل بورون مینینگ فرشتم
نالیردی دیو برماقلری اره سیده
یره دن، داغدن کؤک ایدی تنه سی
دیو شکنجه سیدن هاریگن ایدی چهره سی.
* * *

رحم سیز دیو اچیغله نیب اونی
سنچیب کؤکسیگه، بؤغزیگه سؤنگونی
بیر آووچ قانینی آلباریب آغزیگه
اونینگ ایچیگه سؤقیب جغینی.
* * *

کؤتریب غوغا خوشلیکدن کؤککه
نیمه نشه سی بار دیر دییردی بوقان نی

بو ایسّیق و قیزیل قان
جانیم نینگ راحتی، بارلیگیم نی غایه‌سی دیر.
* * *
او طاقت کویدیره گن ستملردن
کوره شچن‌لرنینگ قانی قینلدی
کینه ایستاوچی اچیغلنگن ملت
قۉلی گه قیلیچ آلیب آتلندی.
* * *
صبری کیشنی سینگن خلق‌لر
قرشی سیده تۉخته دیلر خصم نینگ
تاتو شیرسه‌لر دشمن باشینی تۉپراغگه.
* * *
تنه دن اَیریلدی کۉپ باشلر
شهید بۉلدی اېر ییگیت، لیک اونینگ آنه‌سی
ییرتمه‌دی صبر کییمی نی
آقیزمه‌دی کۉزیدن هم یاش آته سی
ساوورمه‌دی تۉپراغ نی قیغودن باشیگه
تیرنه‌مه‌دی یوزینی تیرناغ بیله خاتینی
صبرسیزلنمه‌دی اۉز اېری نینگ اۉزاقلیگیدن.
* * *
بیلردی چونکه برچه بو قیغولر
فرشته سینینگ اېرکین‌لیگی اوچون دیر.
* * *
جسدی ییقیلگن حاضر منه بو دیو
نالیب آلمه‌یدی ینه کوچ سیزلیکدن
لیک آگاه بۉلینگ سیز ای باتور کوره‌شچن‌لر
که ینه باش کۉترمه‌سین ینگی بیر دیو.
(شعر خانم سیمین‌دن ترخان ترجمه‌سی)

اساسی توشونچه:

انسان اېرکین یره‌تیلگن و اېرکین حیات کېچیریش اونینـگ بیرینچـی انسـانی و اسـلامی حقی دیر. هېچکیم نینگ حقی یۉق کیم اونی اۉز نفعـی اوچـون قـول لیککـه تارتیـب اېـرکین لیگینی اوندن آلسه، تاریخ بۉییچه انسانلر تقدیری و حیـاتی خصـمـلـر تمانیـدن خطـر بـیلن دوچ کېلگن حال ده یاولری مقابلیده تۉختب اۉز آزادلیکلریدن اایاوسیز دفاع قیلیب کېلگن لر و بو یۉلده هیچ قنده‌ی فداکارلیک و جان‌نثارلیک‌دن ایه‌مگن‌لـر. بونینـگ اۉزی انسـان نینـگ آزاده‌لیگـی و اېرک سېورلیگی گه انیق و یقّال گواه دیر.

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی ینگی سۉزلر معناسینی یازیب، کمیده بېشته‌سیگه جمله توزه‌تینگ:

فرشته، قیغولی، یارغیلردی، بورون، برماق، هاریگن، سۉنگو، جغ- غایه، کوره‌شچن، قیلیچ، خصم، تیرنه ماق، باتور

ب- اۉقووچیلردن ایکّی کیشی شعرنی دکلمه قیلسین.

ج- اۉقووچیلر گروپلرگه بۉلینیب، شعر تۉغریسیده نظر بیلدیرسینلر.

د- شعرنی اۉز کتابچه لرینیگیزگه کۉچیریب، معناسینی هم یازینگلر.

هـ- قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

۱- شعر نیمه حقیده یازیلگن؟

۲-شعر، کیمدن دیر؟

۳- سیمین بهبهانی قچان و قه‌ییرده توغیلدی؟

۴- سیمین دن نېچیته شعر تۉپلمی چیققن؟

اوی تاپشیریغی:

۱- سیمین بهبهانی شعرینی کمیده ایکّی بندینی یادلب کېلینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متنده تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگیلر»گه دقت قیلینگ:

نوایی نینگ خمسه‌سی قوییده‌گی مثنویلردن عبارت:

حیرة الابرارۓ لیلی و مجنونۓ فرهاد و شیرینۓ سبعهٔ سیار و سد سکندری.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگی»لر، «ویرگول» دیر.

ویرگول:

سۉزلرنی بیر- بیریدن اجره‌تـه‌دیگـن بېلگـی «ویرگـول» دېیلـه‌دی. ویرگـول قوییـده‌گـی اۉرینلرده قۉلّنه‌دی:

۱- شرط میلی بۉلگن جمله‌نینگ شرطلی تابع بۉلگی سۉنگیگه ویرگول قۉییله‌دی:

اگر اونی سېوینگیز، اونی اَوه‌یلنگ! یا: ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن.

۲- اوندلمه‌لر ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

خاطر جمع بۉلینگ، تېزراق کېله‌من.

۳- تصدیق یا که انکارنی بیلدیروچی سۉزلر، گپ باشیگه کېلگنده، ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

هه، چوپانلر کم اویقو بۉله‌دیلر. یا: یخشی، ساعت بېش‌لرده باره‌من.

۴- ساده جمله نینگ فقره یا بۉلکلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

کۉک ده، درختلر اوستیده، یولدوزلر کۉرینه‌دی.

۵- باش بۉلکده آت و آلماشدن سۉنگ ویرگول قۉییله‌دی:

احمد، هرکون مکتبگه باره‌دی. او، صنفیده بیرینچیلیککه اېریشدی.

۶- منبع و ماخذلر کۉرسه‌تیلگنده، منبع نینگ بېلگیلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

بابر، ظهیرالدین محمد. بابرنامه، پوهنیار هدایت الله اهتمامی بیلن میرزا اولوغ بېک باسمه خانه سی، مزارشریف، ۱۳۷۸ هـ. ش، ۹۹- بېت.

فعالیتلر:

۱- ویرگول ایشله‌تیله‌دیگن آلتیته حالتگه ماس آلتیته جمله یازیب، ویرگولنی ایشله‌تینگ.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ اوچ نقطه قوییلگن ییرلریده ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تینگ:

- تیشه بای... بیل... اؤراغ و اؤماچینی آلیب... ایکین اوستیگه جؤنب کېتدی...

- مین... ارسلان... تیمور... تگین و بوتون بیلن شهرگه کېتماقچی‌من...

- یؤق، اونی بوگون کؤرمه‌دیم...

- ای خدا... رحمتینگنی میندن دریغ ایتمه...

- اؤقووچیلر... اؤقیتووچی و مکتب باشلیغی بیلن اوچره‌شدیلر...

۳- اؤقیتووچی بیر کتابنی منبع بیره‌دی، سیز تینیش بېلگیلری و ویرگولنی اؤز جایلریگه قؤیینگ.

۲- بیر کیشی تخته گه باریب، اؤقیتووچی ایتگن جمله‌نی یازیب، تینیش بېلگیلرینی قؤیسین. اگر خطالیگی بؤلسه، باشقه‌لر تؤغری‌لسینلر.

۳- هر کیم یان صنفداشی بیلن بیر جمله یازیب، ویرگول ایشله‌تیشنی مشق قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسیدن روایت، متل، ایرتک ایشیتیب یا اؤز خاطره‌نگیزنی یازیب، ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه نینگ حیاتی و اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- جمله‌لرده ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بیلگی‌لرینی تانیب ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه کیم ایدیلر و اولرنینگ حقیده نیمه‌لر بیله سیز؟

۲- حاضرچه اولردن بیزلرگه نیمه میراث قالگن دیر؟

امام بخاری رحمة الله علیه

ابی الحسن اسماعیل اؤغلی ابو عبدالله محمد هجری قمری ۱۹۴نچی ییل شوال آیی نینگ اؤن اوچینچی تاریخیده جمعه کونی بوگونگی اؤزبېکستان جمهوریتی‌ده بخارای شریف شهریده بیر روحانی و مذهبی عایله‌ده توغیله‌دی. آته سی اسماعیل اؤز زمانیده محدث، تقوالی و پرهیزگار بیر کیشی ایدی. حتی اونینگ اؤلیم چاغیده جمع‌له‌گن بایلیگی ایچیده حرام و شبهه‌لی بیر درم هم یؤق ایکن. امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ آته‌لری کیچیک‌لیکلریده وفات اېته‌دی. عفت و پرهیزگارلیک ده تاق بؤلگن آنه سی اونینگ تعلیم و تربیه سینی اؤز بوینی گه آله‌دی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ کېچیک لیک دن حدیث علمی گه خاص محبتی بار ایدی. بلند همت لیگی، اوتکیر ذهن لیگی و آته سیدن میراث قالگن کؤپ بایلیک بو یؤلده اونگه یاردم بېره‌دی او اؤز مالینی مضاربت گه بېریب، وقتی نی بیلیم اؤرگنیش و نبوی حدیث نینگ خدمتیگه صرفله یدی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یدی و اؤن یاشده‌لیگیده انه شو یېرده حدیث علمی نینگ اؤرگنیشی اونگه الهام بؤله دی و کؤپ تیزلیکده بو دوره نی اؤتکزیب بخارا اولوغ عالملری نینگ درس حلقه‌سیگه کیره‌دی. اؤن آلتی یاشده‌لیکلریده آنه و اینی آغه لری بیلن بیت الله شریف نینگ زیارتی گه مشرف بؤله‌دیلر. حج مناسکینی بجریش دن سؤنگ، آنه و اینی- آغه‌لری بخارا گه قیته دیلر. لېکن امام رحمةالله‌علیه علم نی ایزلب، اؤرگنیش مقصدیده مکّهٔ مکرمه ده قاله‌دیلر و اؤشه وقت‌ده‌گی حدیث ائمه‌سیدن حدیث و شرعی بیلیملرنی اؤرگنه دیلر. ایکّی ییل مکهٔ مکرمه ده توره دیلر و اؤن سکّیز یاشده‌لیکلریده هجری قمری ۲۱۲نچی ییل ده مدینه منوره عالملری محضریدن فیض لنیش اوچون او مقدس شهرگه کېلدیلر و ایزمه- ایز سعی و تلاش‌لری نتیجه‌سیده آز وقت ده حدیث علمی ده اؤز اسلافلریدن

آلغه توشیب اۉن آلتی ییل مبارک نبوی حدیثلرنی اۉرگه‌نیش اوچون آفاق نی کېزیب یوریبدیلر. تۉغری حدیثلرنی ناتۉغری دن اَیریش ده جوده کۉپ محنت چیکه‌دیلر و اخیرده الجامع الصحیح کتابی نی تصنیف ایته دیلر که سنت و جماعت اهلی آلدیده حدیث علمیده اینگ معتبرلی و ایشنرلی منبع دیر.

بو مقدس کتاب ۷۲۷۵ حدیث دن تشکیل تاپگن، تکرارلنگن حدیثلرنی اوندن چیقرگنده صحیح حدیثلر سانی اوچ مینگ دن آزراق بۉله‌دی. امام جنابلری بو مقدس کتاب نی حضرت محمدﷺ نینگ مبارک روضه‌لری یانیده یازه‌دیلر و هر بیر حدیث نی یازیشده اول ایکّی رکعت استخاره نماز اۉقیب کېین اونی کتابلری گه کیریته دیلر.

امام جناب لری اندک مدت ایچیده کۉپ سیناولرگه غلبه قازانیب فقهی‌لر سرداری و محدث لر امامی لقبینی آله دیلر و زمانه اولردن کوچلی یازووچی و محقق توزه‌ته‌دی.

امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری نینگ آخریده اۉز یورتلری گه قیتیب کېلیب او یېرده بیر قنچه وقت کتابی الجامع الصحیح نی تدریس ایته‌دیلر. اداغده سمرقند یقینیده‌گی خرتنگ قیشلاغیده هجری قمری ۲۵۶نچی ییل ده رمضان هیتی کېچه سی آلتمیش ایکّی یاشلریده فانی دنیادن کۉز یومه‌دیلر و حدیث علمی امیرالمؤمنین، انه‌شو یېرده تۉپراققه تاپشیریله‌دی.

اساسی توشونچه:

ابی الحسن اسماعیل اوغلی ابو عبدالله محمد بخارالیک بۉلیب کېچیک‌لیگیدن حدیث علمی گه قیزیقیب، باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یدی. کېینچه‌لیکده مکهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره گه باریب شرعی و حدیث بیلیم‌لرینی اۉرگنه‌دی و حدیث یۉلیده کۉپ محنت چیکه‌دی و الجامع الصحیح کتابینی تصنیف ایته‌دی و فقهیلر سرداری و محدثلر امامی لقبینی آله‌دی و حدیث علمی امیرالمؤمنینی بخارا یقینیده‌گی خرتنگ قیشلاغیده هجری قمری ۲۵۶نچی ییلده وفات ایته‌دیلر.

فعالیتلر:

الف- هرقطاردن بیر کیشی درس نینگ اساسی توشونچه‌سینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین.

ب- هرقطاردن بیرکیشی اۏرنیدن توریب، درس نینگ بیر پاراگرافینی بلند سپس بیلن اۏقیسین.

ج- هر بیر اۏقووچی درس متنیدن سۏراقلر تاپیب، نوبت بیلن قرشی قطاریده‌گی اۏقووچیدن سۏره‌سین، اگر جواب تۏغری بۏلمسه، باشقه قطار اۏقووچیسی اونی تۏغری‌لسین.

قوییده‌گی سۏراقلرگه جواب بیرینگ:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه قچان و قه ی ییرده توغیله دی؟

۲- امام بخاری رحمة الله علیه نینگ آته- آنه‌لری قنده‌ی کیشی‌لر ایدیلر؟

۳- امام بخاری رحمة الله علیه کیچیک‌لیگیدن قیسی علم گه کۏپراق شوقلری بار ایدی؟

۴- باشلنغیچ تعلیمات نی قه ی ییرده بجردیلر؟

۵- اولر نیچه یاشده حج مناسکینی بجریش اوچون بیت الله شریف گه باره دیلر؟ بو سفرده اولر بیلن کیملر بار ایدی؟

۶- نیچه یاش‌لریده مدینه منوره گه باره‌دیلر؟

۷- نیچه ییل مبارک نبوی ﷺ حدیث‌لرینی اۏرگنیش اوچون آفاق نی کیزه‌دیلر؟

۸- حدیث علمی ده قیسی اثرنی تألیف ایته‌دیلر؟

۹- الجامع الصحیح کتابیده نیچه حدیث جایلشگن اولردن قنچه سی صحیح حدیثلر جمله‌سیدن سنه‌له‌دی؟

۱۰- امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری آخریده قه‌ی ییرگه قیتدیلر و قنچه وقت دن سۏنگ قه‌ی ییرده وفات ایتدیلر؟

۱۱- هر قطاردن بیر کیشی توریب امام بخاری نینگ حیاتی باره‌سیده سۏزلب بیرسین!

۱۲- یانمه- یان اۏلتیرگن‌لر اۏز اۏرته‌لریده امام بخاری باره‌سیده سۏزلب بحث‌لشسین‌لر!

۱۳- یانمه- یان اۏلتیرگندن بیر کیشی توریب اونینگ حدیث کتابی باره‌سیده معلومات بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

هر کیشی اوچ حدیث نی یادلب، اۏز کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بېلگی‌لرینی اؤتگن درس، اوی تاپشیریغی ده یازگن قیسقه مقاله‌لرینگیز ضمنیده قیته دن قؤللنگ!

فعالیتلر:

الف- اؤقیتووچی تنله‌گن هر قطاردن بیرکیشی یازگن مقاله‌سینی اؤقیسین.

ب- اؤقووچیلر گروپلرگه بؤلینیب، قیسی مقاله بیرینچی، قیسی‌سی ایکّینچی و اوچینچی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر و تنلش دلیللرینی هر گروپدن بیر نماینده ایتیب بیرسین.

ج- هرکیم بېشته جمله یازیب، اولرده، ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بېلگیلرینی قؤللسین.

د- هرقطاردن بیر کیشی تخته گه باریب، بیر جمله‌سینی یازیب، تینیش بېلگیلرینی کؤرستسین. خطا بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسینلر.

هـ- هر آلد و آرقه چوکیده‌گیلر بیر گروه بؤلیب، "بیلیم کېره‌ک می یا پول؟" موضوعسی حقیده اؤز ارا بحث قیلیب، هر بیری‌نینگ یخشی تمانلرینی سنب یازسینلر.

و- اؤقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشیدن بیری، بیلیم و بیری پول‌نینگ افضل‌لیگی حقیده اؤز گروپی نینگ فکرلرینی ایتسین. باشقه‌لر اولرگه قؤشیمچه قیلیب، یازگن آرتیقچه دلیللرینی ایتسینلر. بحث، دلیللر توگه‌گونچه دوام اېتتیریلسین.

ز- بحث سؤنگیده، اؤقیتووچی دلیللر ییغیندیسی و اؤز ملاحظه‌سینی ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بو ییلده اؤقیگن موضوعلری نینگ مهم‌لیگی و آلگن معلوماتلری نینگ ینگی‌لیگی یا قیزیقرلی‌لیگی حقیده اؤز فکرلرینی یازیب کېلسین.

ییگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- موفقیت سرلرینی بیلیب اوندن حیاتده فایده لنیش.

۲- درسده‌گی گرامر قاعده‌لرینی بیلیب، اونی جمله‌لر و متنلرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- موفقیت نیمه دیر؟

۲- موفقیت نی قنده ی قیلیب قۆل گه کیریته آله میز؟

موفقیت سرلری

موفقیت دېگنده، آلدیمیزگه قـۆیگن مقصـدگه اېریشـیش توشـونچه‌سـی کـۆز اۆنگیمیـزده توره‌دی. اوشبو اهمیتلی و حیاتی نرسه قچان و قنده‌ی قۆلگه کېله‌دی؟ یا که، موفقیت سرلری و اونگه اېریشیش یۆسون‌لری نیمه ده دیر؟

موفقیت اوچون بیرینچیدن عالی مقصد و هدف بۆلیشی کېره‌ک. عالی مقصد گه اېریشیش اوچون اینتیلیش، صداقت و چیدم بیلن تینمه‌ی ایشلش، یان-اطرافده‌گیلر بیلن یخشـی مناسـبتده بۆلیش ضرور. موفقیت، هر انسان نینگ اۆزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینـگ نتیجـه‌سـیگه بـاغلیق دیر. خلقیمیز آره‌سیده "قیمیرلـه‌گـن قیـردن آشـر"، "سـېندن حرکـت، مېنـدن برکـت" و شـونگه اوخشه‌گن نېچه حکمتلی ضرب المثل‌لر فایده‌لی سۆزلر و ثمره‌لی اۆگیتلر بار.

هر انسان نینگ یقین و اوزاق هدفلری بۆلیشی ضرور. اول یقین هدفلرنی کۆزلب، اولرگـه اېریشیش اوچون رېجه‌لر توزیش، رېجه‌لـر اساسـیده عمـل قیلـیش، اونگـه اېریشـگندن سـۆنگ کېینگی هدفلرنی کۆزلب و اوزاق هدفلرگه شـو یـۆل بـیلن اېریشـیش ممکـن بۆلـه‌دی. اوشـبو مسأله‌نی بیلیم ساحه‌سیده تطبیق اېتماقچی بۆلسـک، موفقیـت اوچـون مکتـب پیتیـدن-آق هـر اۆقووچیگه مراق بیلن درس اۆقیش، هر کون بیر نېچه آدیم آلدینراق باریش، صـنفده درجـه گـه

کیریشدن باشلب، بیرینچی‌لیکنی قۉلگه کیلتیریش، مکتب درسلریدن تشقری ایرکین مطالعه قیلیش، کون سه‌یین معلومات کۉلمینی آشیریش، سپورتگه قتنه‌شیب، جسم و روحنی ساغلام قیلیش، ینگی بیلیم-تجربه‌لر، کمپیوتر، انترنت، ملی و بین المللی تیللر و تورلی مضمونلرگه قیزیقیش و کورسلرگه باریب، اولرنی اساسی و چوقور اۉزلشتیریش لازم. تۉقّیزینچی صنفنی بیتیرمه‌ی توریب، کیله‌جکده نیمه بۉلیش یا که قیسی ساحه بۉییچه عالی اۉقوونی دوام ایتتیریشنی ریجه‌لشتیریش لازم، شونده اۉرته مکتبنی بیتیرگچ، اۉز آلدیگه مقصد قیلیب قۉیگن ساحه‌سیگه تیگیشلی مضمونلرنی کۉپراق اۉقیب، ۱۰-۱۲ صنف‌گچه انه شو ریجه بیلن تیارلنیب، کانکور سیناویدن موفقیتلی اۉتیب، عالی اۉقوو یورتیگه آسانراق کیریشی و اۉقیشی ممکن بۉله‌دی.

بیرینچیده هر ایش نی باشله‌نیشی قیین کۉرینه‌دی، اما اگر کیشی نینگ هدف و مقصدی انیق و اونگه ایریشیش عزمی متین بۉلسه، دوامدار محنت و مشق بیلن هر قنده‌ی قیین‌چیلیکنی هم آسان قیلیش ممکن بۉله‌دی. عالی مقصدلی انسان نینگ اراده‌سی آلدیده، هیچ قنده‌ی قیینچیلیک، تۉسیق بۉله آلمه‌یدی، موفقیتگه ایریشیش اوچون بیرینچیدن فقط هدف و ایکّینچیدن اراده و اوچینچیدن ایش ریجه‌سی و تۉرتینچیدن تینیمسیز، دوامدار کوشش و اینتیلیش، محنت و ریاضت ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

هر انسان موفقیتگه ایریشیشنی ایسته‌یدی، اما موفقیت، هر انسان نینگ اؤزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینگ نتیجه‌سیگه باغلیق دیر.

خلقیمیز اره‌سیده «قیمیرله‌گن، قیردن آشر»، «سپندن حرکت، مندن برکت» دیگن حکمتلی مقال بار. بولرگه عمل قیلینسه، موفقیتگه ایریشیش آسان بؤله‌دی. موفقیتگه ایریشیش اوچون بیرینچیدن هدف، ایکینچیدن اراده، اوچینچیدن ایش ربجه‌سی، تؤرتینچیدن تینیمسیز محنت و ریاضت ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن ایکّی کیشی توریب، درسنی بلند سس بیلن اؤقیسین.

۲- اؤقووچیلر گروهلرگه بؤلینیب، کیینگی مقصدلری و شو مقصدلرگه موفقیتلی ایریشیش یؤللری تؤغریسیده کینگاشسینلر.

۳- هر گروپدن بیر کیشی اؤز گروپی نینگ مقصدی و کیلیشیلگن فکرلرینی ایتیب بیرسین.

۴- قوییده‌گی ینگی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولرگه جمله‌لر توزینگ:

چیدم، چیکینمس، تؤسیق، متین، ربجه، انترنت، ریاضت، قیر.

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، بیر لغت نینگ معناسی و اونگه توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و لغتلر توگه‌گونچه نوبت آلیش دوام ایتتیریلسین.

۶- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

- موفقیتگه ایرشیش اوچون نیمه ایشلر قیلیش کیره‌ک؟
- مکتب اؤقووچیلری قنده‌ی موفقیتگه ایریشه آله‌دیلر؟
- حرکت و ایشلش حقیده بابالریمیزدن قالگن قیسی مقاللر بار؟
- فرهاد کیم ایدی و قیسی ایشی اوچون شهرت قازاندی؟

اوی تاپشیریغی:

کیله‌جک مقصدلرینگیز حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعدەلری:

قویيدەگی جملەلرگە دقت قيلينگ:

- بابردن بابرنامە، مبيين رسالەسی، عروض رسالەسی، والديە رسالەسی و باشقە اثرلر بيزگچە يېتيب کېلگن.

- بيز کو شهرگە بارقماچی ميز لېکن؛ کېين‌راق بارەميز.

- احمد مکتب کېتماقچی ايدی اما؛ بوگون بيردن اونگە بير ايش تاپيلدی.

- کوکلم فصليدە، قوشلر درختلر شاخلری اۋستيدە قۆنيب سَيرەيديلر.

فعاليتلر:

١- قويیدەگی جملەلرنینگ بوش جايلرينی مناسب سۆزلر بيلن تۆلديريب، اولرده شرحلاوچی و نقطە نی قۆللنگ:

...قيردن آشر، سېندن ...، مېندن ...

اگر کيشی نينگ هدف ... بۆلسە، آزگينە رياضت ... قيين‌ليکنی هم آسان قيليش ممکن بۆلەدی. عالی مقصدلی ... فرهادگە ... مجبور بۆلگنديک، هر عالی مقصدلی ... آلديدە، هيچ قندەی ... بۆلە آلمەيدی، فقط بوندەی موفقيتگە ... بيرينچيدن ...، ايکينچيدن ...، اوچينچيدن ...، تۆرتينچيدن ... ضرور دير.

٢- موفقيت سۆزينی ايشلەتيب، هر بيرينگيز اوچتە جملە يازيب شرحلاوچی و نقطەلی کۆرسەتينگ!

٣- هر قطاردن بير کيشی بير جملەسينی اۋقيسين. باشقەلر اولرنی تينگلب، آرەسيدن اينگ يخشی و مضمونلی جملەنی تنلەسينلر. تنلنگن جملە، تختەگە يازيلسين.

اوی تاپشيريغی:

تعطيلات وقتيدە کېلەجکدە نيمە بۆليشينگيز حقيدە اۋيلب، کېلگوسی ربجەلرينگيزنی توزينگ و اونگە ماس کتابلرنی اۋقينگ.

تۆقّیزینچی درسلیک کتاب سوزی

- **آبده‌لر:** قدیم‌دن قالگن تاریخی یادگارلیکلر، اۉتمیش‌لر
- **آدیم:** قدم، آیاق تشله‌ب قیلگن حرکت
- **آرتماق:** آشماق، کۉپه‌یماق، درجه‌سی آشماق، کوچه‌یماق
- **آرتیقچه:** اضافه، آشیقچه، معلوم معیاردن زیاد
- **آزگن:** ۱. آریقله‌لگن، وزنی کم بۉلگن ۲. توغری یۉلدن چیققن، ادشگن، منحرف بۉلگن
- **آلتین:** قیمت بها، طلا، زر
- **آلغه باریش:** طرقی قیلیش
- **آماج:** هدف، مرام، مقصد
- **آنگ:** فکر، کیشی نینگ فکرلش قابلیتی، عقل، ادراک، شعور
- **ابنای جنس:** هم جنس‌لر، نوع‌لش
- **اپوزیسیون:** دولت نینگ قرشی سیگه تورگن بیر سیاسی حزب یا بیر سیاسی جبهه
- **اته‌لیش:** آت قوییش، نامله‌نیش، مسما قیلیش
- **اجتماعی قانون:** مردم اوچون توزه لگن قانون
- **اجرائیه کوچ:** حکومت، دولت نینگ اوچ کوچیدن بیری
- **احباب:** یارلر، رفیقلر، دوستلر، اۉرتاقلر
- **احسان:** خیرلی، ثوابلی ایش، یخشیلیک
- **اختلاط:** صحبت، قوشیلیش، آمیزش
- **اختلال:** برهم و درهم بۉلیش، بی‌سروسامان، بوزیب یوباریش
- **اختراع:** ینگی نرسه یره‌تیش، حاضرگچه مثلی بۉلمه‌گن نرسه توزه‌تیش
- **احتیاط قیلماق:** اویله ماق، اۉزنی سقله ماق
- **ادراک:** درک قیلیش، احساس قیلیش
- **ارداقله‌ماق:** ۱. حرمت قیلماق، قدرله‌ماق، قدر بیرماق
- **ارزش:** بها، قیمت، اعتبار قره‌تیش، نظرده توتیش، بیرار نرسه نینگ اۉستینی یاپیش
- **ارزش بیریش:** اهمیت بیریش، اعتماد قلش
- **ارشاد:** رهنمای قیلیش، راست باریش، هدایت قیلیش، راست یۉلگه رهبری قیلیش
- **استخفا:** یاشیرین بۉلیش، یاشیرین و یاپیق بۉلیش
- **استخفاف:** کم‌سیتیش، کیچک قیلیش
- **استرانومی:** نجوم علمی
- **استعفاء:** دولت وظیفه‌سیدن یا ایگللب تورگن مقامیدن اۉز اختیاری بیلن وازکیچیش، مسلک ایسته‌گینی بیلدیریش
- **استیلاء:** اۉزگه یورت نی قورال کوچی بیلن باسیب آلیش، تصرف ایتیش، ضبط قیلیش
- **اسره‌ش:** پرورش بیریش
- **اسرو:** کۉپ
- **اصاغر:** جمع اصغر، کیچیک باله‌لر
- **اصحاب:** پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نینگ یارلری، صحبت‌داشلری
- **اضطراب:** پریشان حال بۉلگن، بی‌تابلیک، تینچ‌سیز، شاشیلینچ
- **اعاده:** قیته تیکلش، قَیتریش
- **اعتدال:** میانه حال بۉلگن، راست بۉلگن، برابر بۉلگن
- **اعصاب:** پیلر، جمع عصب (دماغ و نخاع دن چیقیب، عضلاتلر گه منتشر بۉلگن اوزین و آق رشته، حس و حرکت اونینگ واسطه‌سی بیلن بجریله‌دی)
- **افراط:** اۉز حدی دن آشماق، بیرار نرسه حقیده حددن آشیب گپیرماق
- **اقتضأ:** خواهش، مطالبه، تیلش، خواست

- **اکابر**: جمع اکبر، کتّه‌لر
- **الک (ایلک)**: ۱- اینگ اؤلکی، بیرینچی ۲- ایرته، ایرته‌کی
- **الکتیریک**: منسوب بؤلگن الکتریسیته گه
- **اولگو**: نمونه، شکل
- **الم**: درد، آغریق، غم، عذاب
- **امارت**: امیر بؤلماق، فرمانروایی
- **انابت**: خدا تمانیگه قه‌یتیش، توبه قیلیش، گناه دن قول کوته‌ریش
- **انترنیت**: کمپیوتر شبکه‌لری تؤپلمی، کوچلی و کتّه کمپیوترلردن تشکیل تاپگن دستگاه
- **انرژی**: قوت، کوچ
- **اهِدنا**: هدایت بیر بیزلرگه
- **اوج**: یوکسک درجه، یوقاری، بلند، یوقاریده‌گی، اینگ یوقاریده‌گی نقطه
- **اوچاق**: اوچه‌دیگن نرسه، طیاره
- **اؤرتاق**: دست، رفیق
- **اؤرگنگچ**: اؤرگنماق، هنر، بیلم و باشقه شوکبیلرنی اوزلشتیرماق
- **اؤرنک**: نمونه، سرمشق
- **اؤرینماق**: ۱. بیرار جاینی ایگلله‌ماق ۲ – بیرار جاینی اشغال قیلماق
- **اؤزگا**: اؤزگه، بیگانه، باشقه
- **اوزلوکسیز**: کیتمه-کیت، توختاوسیز، مثال: اوزلوکسیز یاغمیر یاغماق
- **اوستون‌لیک**: درجه‌لیک، بیر جهتدن یوقاری درجه‌لیک، کوچلیک، آرتیق‌لیک
- **اوشاغ**: نان نینگ میده بؤلکچه‌لری، میده بؤلکچه، پارچه
- **اوگه‌ی این آغه**: برادر اندر
- **اولکن**: کتّه، بویوک، اولوغ
- **اونیملی**: یخشی مؤل حاصل بیره‌دیگن
- **اؤگیت**: یؤل یؤریق کؤرسه‌تیب اَیتله‌دیگن گپ، نصیحت
- **اولگو**: نمونه، مثال
- **اولغه‌یماق**: اؤسیب کتّه بؤلماق، بلاغتگه ییتماق
- **اویات**: شرم
- **اویغون**: تؤغری، ماس کیله‌دیگن موافق، مناسب
- **اویقو سیره‌ش**: اویقوسی کیلگن، اویقوگه کیته‌دیگن پیت
- **ایاوسیز**: رحم و شفقت قیلمه‌ی آلیب باریلگن
- **ایجادیات**: یره‌توچیلیک، وجودگه کیلتیرماق
- **ایخچملیک**: سیقیق، ییغیق حالگه کیلتیرماق
- **ایرتک**: حکایه، قصه، واقعه
- **ایرن**: دوداغ، لب
- **ایزچیل**: بیر معیارده، بیر یؤنه‌لیشده، منظم، تدریجی دوام ایته‌دیگن
- **ایزداشلیک**: همرالیک قیلماق
- **ایزگو**: خیرلی، ثوابلی، یخشی
- **ایسکرماق**: ۱. ایشله‌تیلیب، توتیلیب ایسکی بؤلماق؛ استعمالگه، فایده‌لنیشگه یره‌مس ۲. استعمال‌دن چیقماق، موددن توشماق
- **ایضاح**: ۱. واقعه، حادثه، ۲ – قؤشیمچه معلومات، ایسلتمه، اوقتیرش
- **انیقلش**: توضیح بیریش
- **ایلک**: ۱. قول ۲. اینگ اوّلکی، بیرینچی ۳. ایرته، ایرته‌کی
- **ایلک**: اون ایلش اوچون ایشله‌تیله‌دیگن تؤر قاپلنگن یاغاچ، چنبرلی روزغار بویومی
- **ایگلله‌ماق**: ۱. ایگه بؤلماق ایگه چیقماق، اؤزینیکی قیلماق ۲. قاپلب، قمره‌ب آلماق، اشغال ایتماق

- **ایلیق‌لیک**: ۱. بیر آز ایسیگن‌لیک، ۲. یاقیملیک، یخشی مناسبت
- **اینانماق**: یقین قیلماق، ایشانماق، چین دېب بیلماق
- **اینجو**: دُر، مروارید
- **باستانی**: قدیمی، اېسکی
- **باسقیچ**: مرحله، پغانه، درجه
- **باش اېگماق**: باشنی خم قیلماق
- **باشقرماق**: سمت بېرماق، اداره قیلماق، هیده ماق
- **باعث**: علت، سبب، انگېزه، تورتکی
- **بخشی**: اطلاع‌لی کیشی، یازوچی، منشی، روحانی، خرخ ناظری، خزانه رئیسی
- **بدایع**: ینگی تاپیلگن نرسه، تـازه نرسـه لـر و تعجب‌لی نرسه
- **بدیعی**: واقعلیک نی نفیس صنعت واسطه‌لـری آرقه‌لی افاده ایتووچی، تصویرلاوچی
- **برداشتلیک**: چیدملی، متانتلی، صبر، طاقتلی
- **بلاغت**: ۱. فصیح‌لیـک، یېتوکلیـک، کمـالات، ۲. جسمانی یېتیلگن‌لیک، وایه‌گه یېتگن‌لیک
- **بوتماق**: اورتگه کېلگن
- **بورون**: ۱. هیـدلش، هیـدبیلیش، عضـوی ۲. بیرار جهتدن شو عضو گه نسبت بېریب ایتیلووچی نرسه
- **بوېین سونیش**: رام بۆلماق
- **بیرلشگن**: بیر- بیری بیلن قۆشیلماق یا قوشیلگن، توپلنگن، اتفاق توزگن
- **پالاق**: یارقین، روشن، درخشان
- **پیرایه**: زیور، زینت
- **پیکر**: هیکل، تندیس
- **تاریخچی**: تاریخ علمی بیلن شغللنه‌دیگن شخص، تاریخ بوییچه عالم
- **تارتیشوو**: کشمکش، برخورد، تصادم
- **تاشقین**: کوچلی سوو تاشیش، سوو باسیشی، سیل
- **تانگ آتگنده**: کون چیقیش پیتی، سحر وقتی
- **تایماق**: سیرغه‌لیب کېتماق، تایغانماق، تیریلماق
- **تجارت**: آلدی- ساتدسی قیلیش، سوداگرلیک
- **تحریک**: حرکت قیلیش، وادار قیلیش، حرکت گه آلیب کېلیش
- **تحریک**: حرکت بیرماق، قیمیرلتماق، یوریش گه کېلیترماق، وادار قیلماق
- **تحقیر**: کم‌سیتیش، حقارت قیلش، حقیر دیب حسابلش
- **تخیلی**: خیالی
- **تدبیرلی**: تدبیر بیلن پخته اۆیلب ایش قیله- دیگن
- **تدوین**: شعردی جمع قیلیش، دیوان توزتکن، دیوان گه بیرنیرسه ثبت قلیش، ترتیب بیریش
- **تذکره**: ۱. اېسلش، اېسلشگه سبب بۆله‌دیگن نرسه، اېسلتمه، ۲. شاعرلرنینگ قیسقه شرح حالی یازیلگن کتاب
- **ترافیک**: کیلیب کېتماق، عبور مرور، ارابه‌لر نینگ کیلیب کیتیشی، حمل و نقل
- **ترماق**: ۱. بوتاق، شاخ، شاخه ۲. اساسی یۆل ۳. اساسی تشکیلات، سازمان یا بیرلشمه نینگ بۆلیمی، قسمی
- **تریاق**: دوا ضد زهر
- **تصنیف**: نرسه، حادثه و شوکبیلرنی اولرنینگ اۆزیگه و خصوصیتلریگه قره‌ب تورلی، خیل، گروه و شوکبیلرگه قره‌ب اجره‌تیش صنفلرگه بۆلیش، کتاب یازیش، اونی ترتیبگه سالیش

- **تعادل:** برابر، بیربیري بیلن راست و برابر
- **تفریط:** ایشگه یره‌مسلیک کورستماق، اؤزیدن عاجزلیک کورستماق، بیهوده ایش قیلماق، ضایع قیلماق، اؤز مالینی تلف قیلماق،
- **تکامل:** کمال تمان یوز کېتیرماق، کمال گه یېتیشماق، سېکین- سېکین کامل بؤلماق
- **تُن:** ۱. مینگ کیلوگرام گه تینگ بؤلگن آغیرلیک اولچاو بیرلیگی ۲. تاووش، آهنگ، صوت و شوکبیلر نینگ بلند یا پستلیک درجه سی
- **تنقید:** نقد، سؤزنی یخشی یمانگه اجره‌تیش، سره‌لش
- **تواضع:** فروتنلیک، اؤزینی، خوار توتیش، بیراونی احترام قیلیش اوچون اؤرنیدن توریش
- **تورتکی:** انگیزه، حرکت بېرگیچ
- **تور:** بیلگیلری، خصوصیتلری، وظیفه‌لری، خیلی، نوعی، کؤرینیشی، قسم، بخش
- **تورموش:** ۱. انسان نینگ یشش، کون کېچیریش طرزی، کونده‌لیک حیات ۲. جامعه نینگ عادی حیات شرط شرایطلری مجموعی ۳. نکاح اساسیده یوزه‌گه کېله‌دیگن حیات، اېر- خاتین‌لیک
- **توز:** نمک
- **توزلوک:** نمکی، توزلی
- **توزوک:** بوزوق ایمس، کمچیلیگي یؤق، درست، یخشي.
- **توزوم:** جامعه و دولت توزیلیشی سیستمی، تیزیمی، نظام
- **توزیلگن:** توزماق فعلی نینگ مجهول نسبتی
- **توستدن:** اتفاقاً، ناگهان یؤلده ییقیلدی
- **توگللیک:** مکمل، بیتکزیلگن، آخریگه یېتکزیلگن، کوگتماق
- **توگون:** ۱. تویین، ایپ نینگ باغلنگن یېری ۲. بؤغچه ۳. بدیعی اثرده واقعه نینگ رواجلنه باشله‌نیشگه سبب بؤلگن واقعه، حادثه
- **تؤیغو:** تشقی تأثیرنی سیزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس
- **تیکلنماق:** اعمار قیلیش، راست و مستقیم قیلیش
- **تېگیش:** هزللشماق، تېگه جللیک قیلماق، هزل، بیلن گپیرماق، قاچیریم کنایه قیلماق
- **تیگره‌ک:** اطراف
- **تیگیزیده:** همواریده
- **ثروت:** دارای
- **ثمره‌لی:** کوتیلگنیده‌ی یا اوندن آرتیق نفع، فایده، نتیجه بیره‌دیگن
- **ثنیات الوداع:** مدینه منوره ده بیر یېر نینگ آتی
- **جماعت:** بېر تؤپلم مردم
- **جامع:** ییغووچی، تؤپلاوچی تؤلیق، کامل
- **جامعه الغه بارشی:** جامعه نینگ ترقی قیلیشی
- **جامعه:** جمعیت، جماعت
- **جاهل:** بیلیم‌سیز، سوادسیز، عقل‌سیز، بیلیمدانگه یوزمه- یوز
- **جنس:** جمع اجناس دېیله دی، بیریشی، بیر نرسه، نوع و قسم، تور
- **چارلاماق:** چقیرماق، دعوت قیلماق، مهمان قیلماق
- **چؤزیغ (چوزیق):** چؤزینچاق بی بؤیی اېنیگه نسبتاً انچه اوزون، چوزیق اوزونچاق
- **چؤکماق:** آیاقنی تیزه دن بوکیب اولتیرماق، چؤککه توشماق

- **چنقاق**: تشنه‌لیک سووسش
- **چېتلتمس‌لیک**: اوزاقلشتیرمس‌لیک، بیر-بیریدن ایریلمس‌لیک، بیگانه بۆلمس‌لیک
- **چیدم**: آغریق، درد، الم، قیینچیلیک و شوکبیلرگه چیده‌ش طاقت، برداش
- **چیزمه**: کاغذ یوزیده چیزیلگن لایحه مخصوص چیزمه‌چیلیک اسبابلری یاردمیده معلوم قاعده‌لرگه اساساً بجریلگن گرافیک تصویر
- **چېک‌سیز**: حدسیز، بی‌حد
- **چېکینمس**: آرقه گه کېتمس‌لیک، دشمن هجومی نتیجه‌سیده عقب نیشین‌لیک قیلمس‌لیک، آرقه گه سیلجیمس‌لیک
- **حاکمیت**: حاکم بۆلماق، حکمران‌لیک حاکمیت حقی، حکمرانلیک حقی بیریلگن، بیرلشگن ملتلر تمانیدن بیریلگن حق
- **حرص**: بیرار نرسه گه بۆلگن کوچلی اېستک، اینتیلیش، قیزیقیش
- **حصه قوشماق**: شریک بۆلماق، سهم آلیش
- **حصیر**: بوریا، فرش
- **حماسی**: دلاورلیک، شجاع‌لیک شعر حماسی
- **حمیده**: پسندیده‌لیک
- **خاقان**: پادشاه، سابق چین و ترکستان پادشاه-لرنی خاقان دیدی ایکن
- **خانقاه**: درویش‌لر جایی
- **خصال**: جمع خصلت، خوی ذاتی صفت
- **خصم**: یاوو، دشمن، منازع
- **خصومت**: بیراوگه نسبتاً عداوت، دشمنللیک
- **خصوصیت**: بیرار کیمسه یا نرسه نینگ اۆزیگه خاص، اۆزیگه خاص بیلگیسی، خاصلیک
- **خلاء**: خالی جای، خلوت محل
- **خمر**: شراب
- **خمستین**: خمسه نظامیی خمسه امیر خسرو
- **خودبین‌لیک**: خودبین سۆزی نینگ بېلگی آتی
- **خودپرست‌لیک**: اۆزینی یخشی کۆره‌دیگن کیشی، متکبر بۆلماق، اۆزی دن باشقه نی خواهله-مه‌سه
- **خورسنماق**: اوکسینماق بیرار نرسه دن افسوس‌له‌نیب خفه بۆلیش، اۆکسینیش، اوکینچ
- **دارفنا**: حاضرگی دنیا
- **دارلحفاظ**: قرآن شریف حفظ قله‌دیگن مدرسه
- **دف چالیش**: دف اۆرماق
- **دقیق**: اینگیچکه، یومشاق نرسه دقت کۆرستیلگن، دقت بیلن
- **دموکراتیک**: دموکراسی دن آرقه‌داشلیک قیلماق
- **دموکراسی**: اهالی اوچون، اهالی تمانیدن، اهالی وسیله سی بیلن اۆرته گه کېلگن حکومت گه اَیتیله‌دی. ملی حکومت
- **دۆق**: قۆرقیتیش اوچون اَیتیلگن سۆز، پۆپیسه، سیاست
- **دۆل**: ژاله، موزگه اوخشه‌گن یومه‌لاق یخ
- **دینار**: پیسه، عربلردی پیسه‌سینی آتی دینار دیر
- **ذیحق**: مستحیق
- **ربیع الاول**: قمری آی نینگ اوچینچی ییلی
- **رستگارلیق**: رستگارلیک، آسوده‌لیک، نجات تاپگن
- **رسوخ**: ثابت، استوارلیک، پایدارلیک
- **رصدخانه**: بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش، بیر جای ده اۆلتیریب بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش
- **رموز**: جمع رمز، اشاره، بیلگی که اوندن مطلب النسه

- **روياب**: آشکار، معلوم، بیلنگن، کورللگن، هویدا

- **ریاضت**: قیین چیلیکلرگه چیدم کۉرسه تیش، طاقت قیلیش

- **ریال**: پول، عربستان نینگ پولی

- **ریجه**: پلان

- **زبده**: کره، مسکه، قَیماق، یاغلیک نرسه گه سوت دن قۉلگه کېلیگن بۉلسه، قسقه معناسیده هم کېلگن دیر

- **زمانوی**: عصری، لکس

- **زواید**: کوپ، اظافه

- **ساغلام**: دردن کسلدن فارغ، سلامت، مفکوروی و معنوی جهتدن تازه، پاک

- **سالم**: درست، بی عیب، تندرست

- **ساووتگیچ**: موزلشتیره یاتگن

- **سبعه**: یېتّی ایرکک گه خاص

- **سجاده**: جانماز، اوشه گیلیم گه اونینگ اۉستیده نماز اۉقیلهدی

- **سخأ**: سخی بۉلیش، جود کرمی بار کیشی، جوانمرد

- **سرشار**: تۉله، لبریز، پر

- **سعی**: ۱. کوشش، اورینیش، اینتیلیش ۲. حرکت

- **سماوی**: آسمانگه، سماگه منسوب، کایناتگه عاید

- **سلیق**: جلا، روشن

- **سلاله**: نسل، نطفه، سلسله

- **سناقلی**: دارای تعداد اندک، انگشت شمار

- **سوزلیک**: لغت نامه

- **سۉز ایرکینلیگی**: آزادی بیان

- **سۉز صنعتی**: سۉز هنری

- **سۉژه**: موضوع، مبحث، بحث گه تیگیشلی مطلب یا موضوع

- **سۉنگی**: آخرگی، کېینگی

- **سیار**: کۉپ سیر قیلووچی کیشی، کۉپ یوریکان کیشی

- **سیر**: اوزگهلردن مخفی توتیلگن یا اوزکهلرگه معلوم بۉلمهگن ایش، گپ و شوکبیلر

- **سیم**: کوموش، المونیم لی و مسلی ایپ کیم برق اوچون توزه له دی.

- **شاعر**: بیلیمدان و ناپوچی، شعر ایتهدیگن کیشی

- **شباب**: جوان بۉلماق، جوانلیک، بلاغت گه یېتیشگن دن اۉتیز یاشگچه ییگیت لر، کۉریش

- **شکوه**: اولوغوارلیک، جلال شوکت

- **شیفته**: آشفته

- **صدقه**: تیلنچیلرگه، محتاجلرگه خدا یۉلیده بېریلهدیگن پول باشقه بیرار نیرسه

- **صحیفه**: نامه، کتاب، روزنامه

- **صغر**: کېچیک بۉلماق، خوار بۉلماق، کمیاشلی، بالهگینه، کېچیکلیک

- **طرح**: ۱. تشلش، آتیش، پیشنهاد قیلیش ۲. لایحه، پلان

- **طرُفه**: عجیب، ینگی بیر نرسه

- **طور**: شۉندی

- **طوق**: گردن بند، چنبر

- **عارف**: ۱. کتّه بیلیم و عقل ایگهسی، اۉقیمیشلی، معرفتلی، دانا ۲. تصوف و عرفان، یۉلیگه کیرگن شخص

- **عاید**: تېگیشلی، مربوط، دایر

- **عدو**: خصمه، یاوو، دشمن

- **عرصه**: میدان، عمارتنی آلدی، حیاط

- **عرفان**: تانیش، حق تعالانی تانیش، حق جولی گه باریش
- **عطرآگین**: خوشبولیک
- **عصرلر آشه**: عصرلر بوییچه، قرنلر آره سی ده
- **عصر**: زمان، دور، قرن
- **عظمت**: بویوکلیک، اولوغوارلیک
- **عقاید**: جمع عقیده
- **علامه**: دانشمند، کوپ بلیم‌لی
- **علیت**: فلسفی مطلب، علت و معلول
- **عنان**: اختیار، جلو
- **غرایب**: غریبه‌لر، هنوزگچه کورینمه گن بیر نرسه، ینگی بیر نرسه
- **فاضل**: فضیلت ایگه سی، بیلیملی و دانا کیشی،
- **فریفته**: الدنگن
- **فصاحت**: تلی تیز بؤلگن، ادبی تیل بیلن سؤزلش
- **فضیلت**: برترلیک، آرتیقلیک
- **فطری**: طبیعی سرشت، ذاتی و اصل حال
- **قالاق**: ترقی و تمدن دن کېین قالگن، اونچه‌لیک ترقی ایتمه‌گن
- **قان باسیمی**: قان فشاری
- **قایه**: تیک تاغ، تیغه، تاغ نینگ قله سی و یا باشی
- **قتلم**: لایه، قشر
- **قراقچی**: یؤل تؤسیب باسقینچیلیک قیلووچي، یول تؤسر
- **قراوسیز**: قارالمه گن، توجه قیلمه گـن، تربیـه بؤلمه‌گن
- **قضائیه کوچ**: قوه قضایی
- **قلمرو**: فرمانروای حوزه‌سی، پارشاه نینگ جغرافیای حوزه‌سی

- **قمچی**: آت، ایشک و شوکبیلرنی مینگنده اولرنی یوریشگه ایشله‌تیله‌دیگن دسته‌لی قییش، تسمه
- **قماق**: قماق‌خانه، بندی خانه
- **قناعت**: آزگه یا باریگه، کؤنیش
- **قورغان**: محوطه، احاطه، دیوار ایتیلگن بیر قطعه یېر.
- **قوزغلان**: انقلاب، شورش
- **قوللناماق**: استعمال بؤلماق
- **قؤلیازمه**: یازیلگن مطلب، خامه یازیلگن
- **قیدرماق**: تاپیش حرکتیده بؤلماق، اخترماق، ایزله‌ماق
- **قیر**: رنگی قرا بؤلگن بیر غلیظ مـاده، یاپیشـه-دیگن نفت دن آلینگن یوز درجه حرارت گـه ذوب بؤله‌دی، یول و باشقه نرسه‌لرنـی قـوریش اوچـون اوندن فایده‌له‌نیله‌دی، تېپه، قلعه
- **قیرغاق**: سوو بوییده‌گی قوروقلیک لب، بؤی، ساحل
- **قیلیق**: عادت
- **کارتوس**: اوق مرمی
- **کامگارلیک**: خوش بختلک
- **کبر**: بویوک، منشی، خودخواه، اؤزی نی مقته-گیچ (مقته‌یدیگن) کیشی، نخوت
- **کمسیتیش**: حرمت قیلمس‌لیک، پست نظر بیلن قره‌ماق، کېچیک قیلیش، خوار ایتیش
- **کؤپ سیریه‌لی**: کؤپ قسملی
- **کوره‌شچن**: کوره‌ش آلیب، باریشگه استعدادی بار
- **کؤلم**: اندازه، مقیاس، حجمی
- **کؤنگیللی**: دواطلب

- **کویلاوچی:** شعراوقی دیگان، ترانه اؤقی دیگان، شوکبیلردن
- **کیشن:** آتلر و یا باشقه حیوانلرنینگ آیاغیگه سالینه‌دیگن تیمیردن توزیلگن نرسه، بندیلر و محبوس لرنینگ آیاغیگه سالیب قفل له‌یدیگن نرسه
- **کېلیشماوچیلیک:** ضدیت، قره مه قرشیلیک
- **کېلیشوو:** فیصله گه کېلیشگن، قرار، بیتیم، شرطنامه
- **کېک:** شکر، یاغ، اون و تاووق نینگ یومورتقه سیدن عبارت بؤلیب پیشیریلگن شیرینی نینگ بیر توری
- **گوده‌لنتیرماق:** کؤز آلدیده مجسم قیلماق، کؤرینماق
- **لااحصاء:** سان‌سیز، بی شمار
- **مارکیت:** دوکانلر تؤپلمه‌سی
- **مبالغه:** بؤرتتیریب کؤرستیش، آرتتیریش، بیرار ایشگه غلو قیلیش
- **متداوله:** معمول و مروج
- **متفکر:** یوکسک تفکراېگه‌سی
- **متکبر:** خودخواه، خودبین، اوشه کیشی بویوک- لیک نی اؤزیگه کؤرسه
- **محقق:** تحقیق قیلووچی، تحقیق اهلی، اوشه کیشی که حقیقت گه ییتگن بؤلسه
- **محیط:** احاطه قیلووچی اوشه خط که بیر دائره نی همه تمانینی احاطه قیلگن بؤلسه، اوشه جای که انسان لر او ییرده زنده‌لیک قیله دی، شهر، قیشلاق، اوی، کشور
- **مدعی:** ادعا قیلگن کیشی، دعواقیلگن کیشی
- **مدنی‌لشماق:** مدنیت کسب ایتماق، مدنیتلی بؤله بارماق

- **مراجعت:** قیتیش، رجوع قیلیش
- **مراق:** ذوق بېرووچی، اشتیاق اویغاتووچي
- **مرغوب:** خاخلگن
- **مستحسن:** یخشی‌لیک
- **مستثنا:** عمومی قاعده‌دن عادتده‌گی ترتیبدن تشقری، استثنا بؤلگن
- **مستند:** سندگه یا دلیلگه اساسلنگن، واقعی
- **مشرف:** شرف تاپگن یوکسلگن، پایه و مرتبه- سی بلند بؤلگن
- **مصالحه:** ایکّی جناح بیر- بیری بیلن صلح قیلیش، آشتی، سازش
- **مصلی:** جای نماز، سجاده
- **مضافات:** نسبت بېرلگن، قوشلگن
- **مطالعه:** بیرار نیرسه دن اطلاع تاپیش، بیرارکتاب یا باشقه یازوونی دقت بیلن اؤقیش
- **معجب الرویات:** خود خوالیک
- **معجزه:** باشقه‌لر خودی اؤشه نرسه نینگ بجه‌ریشیدن عاجز بؤلگن، خارقالعاده ایش، عمل
- **معانی:** معنا نینگ تؤپلمه‌سی
- **معیار:** معلوم اؤلچا، اندازه مقیاس
- **معنویلیک:** اخلاقی کشینی خصوصیتی
- **مفاهمه:** بیر- بیر بلین معین بیر موضوع اؤستیگه کیلیشو
- **مقتدی:** پیرو
- **مقدمات:** مقدمه نینگ کؤپلیک شکلی
- **مقننه:** قانون توزه‌تووچی بیر بویوک مقام
- **مقننه کوچ:** پارلمان، شورا
- **مقیاس:** کؤلم، اندازه
- **ملکه‌لی:** ملکه گه اېگه بؤلگن، ملکه‌سینی آشیرگن، تجربه‌لی

- **ملایمت**: حلیم یوریش، هرکیم بیلن سازش قلیکان و خوشخوی کیشی
- **مناسک**: حج موسمیده اجرأ بۏلەدیگن عمللر، صفأ و مروه آرەسیده تیز یوریش، عرفات ده استقامت اېتیش، شیطان گه تاش آتیش، قربانی قیلیش و طوایف فرضینی اجرأ اېتیش.
- **منازعه**: خصومت قیلماق، ایستیزه قیلماق
- **منعم**: بای، پولی بار، توانلی
- **مؤدت**: محبت، دوستلیک، عشق
- **موعظه**: پند و اندرز
- **مؤید**: تائید قیلووچی، تقویت قیلووچی، قتّیق قیلووچی، یاردم قیلووچی
- **نجوم**: یۏلدیز شناس‌لیک
- **نزع**: جان بیرماق، جان بیریش
- **نظارت**: ناظر نینگ ایشی، ایش دن مراقبت قیلووچی
- **نفایس**: ظریف و نفیس نرسەلر
- **نقد**: سرەلش، یخشینی یماندن اییریش
- **نقلیه**: او نرسەکی حمل و نقل گه تیگیشلی بۏلسه، یوک کېلتیرووچی
- **نوادر**: نادر نینگ کوپلیک شکلی، کم تاپیلەدیگن نرسه
- **نۏخته**: آت، هوکیز، سیگیر، و شو کبی حیوانلر نی باغلش، هیدەش اوچون باشی گه بویوم سالینه دیگن ایپ. ابزار
- **نیگیز**: اساس، ریشه
- **هیداوچی**: راننده
- **وایه**: حصه، سهم، بهره
- **وقف**: اۏزمال وملکیدن عام المنفعه ایشلر اوچون استفاده قیلیشلری مقصدیده اجرەتیلگن ملک یا ثروت
- **وقوف**: آگاه بۏلماق، اطلاع تاپماق
- **هارغین**: چرچەگن، خسته بۏلگن
- **هجوم**: حرکت بیلن کیمسه یا نرسه اۏستیگه تشلەنیش
- **هخامنشی**: ایرانلیک قوملردن بېری
- **هزل**: مزاح، هزلش، شوخلیک، بیهوده سۏز
- **هنری**: هنرمند، هنرلی، هنر اهلی
- **هیروئین**: مخدر مادەلردن بیر توری
- **یازوو**: ۱. یازیش اوچون قوللنەدیگن گرافیک بیلگیلری سیتمی ۲. یازیلگن نرسه، متن
- **یاساق**: منع، قدغن
- **یاقیلغی**: یاقیله دیگن نرسه لر
- **یاندەشماق**: یانمه- یان کېلماق، یقینلشماق ۲. مسأله گه، ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره- ماق
- **یاندیرماق**: یانماق
- **یانگیلور**: شکست ییدی
- **یانلیک**: آت اۏستیگه تشلنەدیگن نرسه، آت اسبابی
- **یانروچی**: یاندیره دیگن کیشی
- **یانماس**: اوت آلماق، یالقینلەنیب، نور بیریب تورماق
- **یانماق**: اۏت آلماق، اۏنده کویماق
- **یانیلغی**: یانه دیگن سویوق ماده، درگیرآن
- **یاووزلیک**: یمانلیک، بدلیک
- **یایرەلیش**: یخشی بۏلماق، اۏزنیی اېرکین حس قیلماق، یایره لیب اۏلتیرماق
- **ییتکچی**: ۱. باشلب، ییتکلب، اییرگشتیریب باروچی، یولباشچی، رهبر قیلووچی

- **یره‌تیش:** وجودگه کېلتیرماق، بنیاد ایتماق، توزماق، برپاقیلماق، ایجاد

- **یلغوز:** تنها، بکه

- **ینگلیشماق:** خطا قیلماق، غلط قیلماق، ادشماق

- **ینگره‌ماق:** جرنگلب اېشیتیلماق، جرنگلب یاییلماق، جرنگله‌ماق

- **یوتوق:** بیرار ساحه‌ده اېریشلگن موفقیت، غلبه، لاتری

- **یوغرش:** عجبین قیلیش، خمیر قیلیش، آماده و تیار قیلیش

- **یومشاق:** نرم، ملایم، لطیف

- **یوغریلماق:** عجبین بۉلماق، قوشیب آلماق، نرم قیلماق، تیارله ماق

- **یولاوچی:** یۉلچی، یۉلده کېته یـاتگن، اۉتیـب باره‌یاتگن آدم

- **یوواشلیک:** بی آزار، شوخلیک قیلمه یدیگن، تینچ یا جیم یوره دیگن، مثال: یوواشلیک یخشی و یا آت نینگ یوواشلیگی

- **ییچیم:** ۱. ییچیش، ییچیلیش ۲. مسئله، معضله و شو کبی‌لرنینگ جوابی، مثال: مسئله نینگ ییچیمی

- **ییریک:** ۱. حجمی، اولچملری جهتدن نسبتاً کتّه، کۉپ کیشیدن عبارت، کوپ سانلي،
۲. شهرت، اتاقلي، نفوذلی

- **ییڭگیش:** غالب چیقماق، غلبه قازانماق، اوستون چیقماق